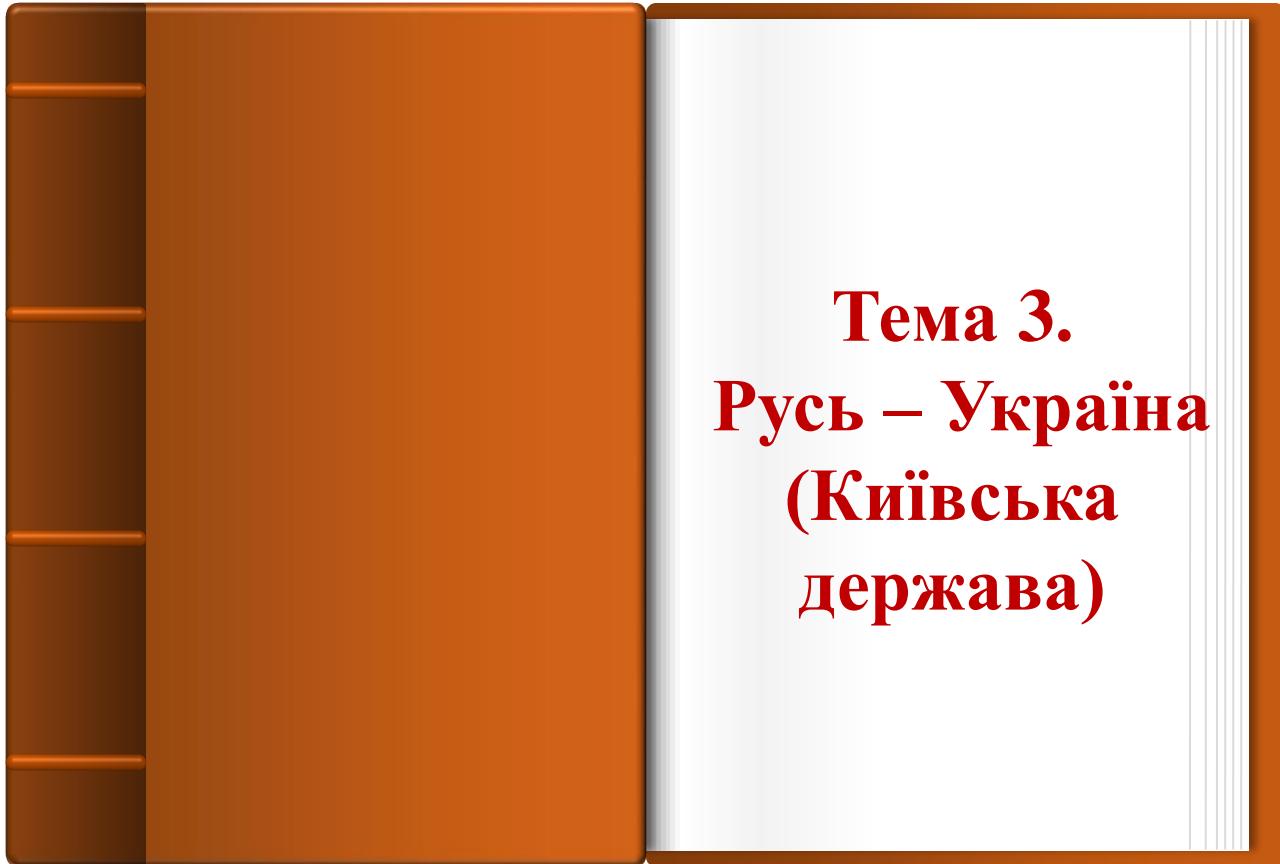

Список персоналій не для візуального розпізнавання

*Відповідає Програмі ЗНО результатів навчання з історії України,
здобутих на основі повної загальної освіти 2018 року*

**Тема 3.
Русь – Україна
(Київська
держава)**

1. АСКОЛЬД

(? — 882)

Аскольд - напівлегендарний варязький київський князь (860—882). Засновник Київського князівства в Наддніпрянщині.

Згадується у «Повісті временних літ».

Правив разом із Діром. Здійснив у **860** році похід на Константинополь.

За візантійськими джерелами, охрестився близько **867** року, можливо, з певною кількістю дружинників; за переказами прийняв ім'я Миколай.

За повідомленням Никоновського літопису воював з волзькими болгарами та печенігами.

За літописними свідченнями убитий Олегом та його дружинниками-язичниками за Києвом, в районі Угорського урочища (сучасний Печерськ, Аскольдова могила).

2. Олег
(882 – 912)

Олéг (? — 912) — напівлегендарний київський князь (882—912) варязького походження.

Родич або соратник Рюрика. Регент при княжичу Ігору. Згідно з «Повістю минулих літ» завоював Київ, убивши місцевих правителів, варягів Аскольда і Діра; після чого промовив слова «хай буде се мати городам руським». Підкупив варягів, захистивши цим Київську Русь від їхніх набігів. Щорічно Олег платив варягам данину розміром у 300 грн.

Об’єднав всі східнослов’янські народності — полян, деревлян, сіверян, ільменських словенів, уличів, кривичів, білих хорватів, радимичів — а також неслов’янські племена мерю та чудь.

В **907** році відбувся похід на Візантію — сухопутний та водний одночасно. Щит Олега на воротах Царгорода став символом перемоги руського князя. В результаті перемоги Олега між Київською Руссю та Візантією була підписана угода, згідно з якою руські купці мали змогу безмитно торгувати в Константинополі. В договорі **911** року між Візантією та Київською Руссю відмічалося зближення цих держав, адже вони обидві несли відповідальність за злочини своїх підлеглих та були зобов’язані надавати допомогу своїм суднам, а полонені та втікачі поверталися на Батьківщину. В **912** році похід Олега в бік Арабського халіфату. В цей час 500 руських кораблів на чолі з князем Олегом досягли Каспію. В результаті цього руські бійці оволоділи всім Каспійським узбережжям, проте коли вже дружина Олега поверталася додому, на неї напали хозари. У той період Русь виступала союзником Візантії. **912** року Візантійська імперія почала війну з болгарським каганом Симеоном. У 915 році на кордонах Русі з’явилися печеніги, і з ними було укладено мир, спрямований проти Симеона. В «Повісті временних літ» описується смерть Олега від укусу змії, проте це питання все ще є дискусійним. Прозваний у літописі **Віщим**, тобто чаклуном, волхвом .

Ігор

(878—945)

Ігор Рюрикович — Князь київський (912—945). Представник династії Рюриковичів. Згідно з «Повістю временних літ» — син варязького князя Рюрика. Основоположник київської династії князів. Візантія **не хотіла допустити посилення Київської Русі**, а тому послала печенігів воювати з русами в **920** році. Таким чином, печеніги порушили мирний договір, що уклали з князем Ігорем п'ятьма роками раніше. **У 941 та 944 роках** Ігор здійснив два походи на **Константинополь**. Перший завершився поразкою, а в результаті другого був укладений мирний договір, за яким руські купці вже мали сплачувати мито Візантії. Ігор дав зобов'язання не нападати на візантійські землі. **944 рік** — похід Ігоря на Закавказзя, в ході якому йому вдалося захопити міста Берда та Дербент. Князь Ігор загинув від рук деревлян в **945** році, коли хотів зібрати з них **вдвічі більшу данину**. **Повстання деревлян** під Іскорostenем спричинило смерть князя.

4. КНЯГІНЯ ОЛЬГА

(910 — 969)

Син Ігоря Святослав був замалим для правління державою, тому його регентом стала княгиня **Ольга** (945—962).

Княгиня Ольга **придушила повстання деревлян** та повернула їхню землю під владу Києва. Упорядкувала збирання данини, організувала опорні пункти київської влади (**погости**). чітко встановила норми повинностей, що зменшувало ризик нових заворушень.

В цей час в Київській Русі виникла феодальна власність на землю. У владі феодалів були міста та села. Наприклад, сама княгиня володіла селами Будутине, Ольжичі та замком Вишгородом.

Палац Ольги знаходився на схилах Андріївського узвозу.

946 рік – **візит Ольги до Константинополя**, що спричинив тісні зв’язки між Візантією та Київською Руссю. Також в результаті цього візиту княгиня Ольга прийняла християнську віру.

Княгиня домовилася про дипломатичні відносини з **Німецьким королівством**, та країни навіть обмінялися своїми посольствами. Німецьке королівство мало на меті поширення християнства на руській землі, але успіхів у цьому не було.

5. Святослав

((блізько 938 — березень 972)

Переважну частину свого правління князь Святослав (великий князь київський **(945—972)** — регент Ольга). провів у походах.

Князь Святослав зновував честь перед ворогами своїми, він завжди їх попереджав, казав «*Іду на ви!*», щоб вони встигли підготуватися до оборони.

965 рік — похід Святослава на Хозарський каганат, що завершився поразкою Ітиля — його столиці.

В результаті війни на Північному Кавказі Святославу вдалося повернути в'ятичів під свою владу. Головною причиною та наслідком численних походів Святослава стало зміщення Київської Русі та **відкриття для купців нових важливих торгових шляхів на сході** — на Кубані, в Приазов'ї та Подонні. Одним із результатів походів Святослава стала колонія русів на Таманському півострові — **князівства Тмуторакань**. **968 рік — дунайський похід Святослава**. Тут він допомагав Візантії у війні з Болгарією. Князь хотів жити в Переяславці на Дунаї, і навіть хотів перенести туди столицю.

Поки він був у поході на Болгарію на головні посади він поставив своїх трьох синів: Ярополка — в Києві, Володимира — в Новгороді, а Олега — в деревлянському Вручному. Візантія, що воювала проти болгар, знову злякалася величі Київської Русі, та об'єдналася з болгарами. Отже, Святославу зі своєю дружиною довелося воювати не тільки з болгарами, але й з візантійцями. В результаті нерівного бою Святослав погодився на те, що завойовані ним землі в Подунав'ї переходили на бік Візантії та Болгарії. Але цього було недостатньо візантійцям — вони боялися навіть переможеного князя Київської Русі. І тоді візантійський правитель знову уклав домовленість з печенігами. **Хан Куря напав на Святослава** та його дружину, коли той був у дорозі. Святослав загинув у цьому бою в **972 році**.

Легенди кажуть, що хан зробив кубок із черепа Святослава та завжди коштував з нього напої. Бо князь став великим полководцем не тільки для свого народу, а й на світовій арені.

6. Володимир
Святославич
(960/963-1015)

Великий князь київський (**979—1015**), князь новгородський (970—988). Хреститель Русі. Представник варязької династії Рюриковичів. Наймолодший (позашлюбний) син київського князя Святослава Ігоровича від коханки-ключниці Малуші. Онук київської княгині Ольги, батько київського князя Ярослава Мудрого. Молодший брат і наступник київського князя Ярополка Святославича. Захопив київський престол після міжусобної боротьби з братом (**977—979**). Приєднав до своєї держави землі в'ятичів (**982**), ятвігів (**983**), радимичів (**984**), білих хорватів (**981**). Воював проти булгарів (**985**), греків (**988**), вірменів (**1000**), поляків (**1001**), печенігів (**996, 1015**). **Охрестився під іменем Василь, християнізував Русь 988.**

Встановив Київську митрополію Константинопольського патріархату. Розширив межі столиці Києва, збудував Десятинну церкву (**996**). (**Десятинна церква, або Церква Успіння Пресвятої Богородиці**) Першим із руських князів почав карбувати власну золоту монету. Князь Київський Володимир Великий, за словами літописців «почав брати у визначних людей дітей й давати їх у книжну науку». **Перші школи** були утворені при кафедральних церквах, вчителями й вихователями ставало освічене духовенство. У школах вчили читати, писати й рахувати. Заснував Володимир (**988**), Переяслав (**992**) та інші міста. Використовував особистий зн **«тризуб»**, що став у XX столітті гербом України. Помер у Берестовському палаці за Києвом.

Канонізований Католицькою і Православною церквами як рівноапостольний святий. Національний герой України. Прізвиська — *Великий, Святий, Хреститель, Красне-Сонечко* тощо.

7. Ярослав Мудрий

(983/987 — 17/20 лютого 1054)

1019 року переміг київського князя Святополка на Алті. 1026 року уклав угоду із братом Мстиславом, поділивши Руську землю по Дніпру; отримав Київ з Правобережжям, а Мстислав — Чернігів з Лівобережжям. Після смерті Мстислава (**1036**) став

одноосібним володарем Русі. Доклав багато зусиль до зміцнення держави. **1036 року** розбив і назавжди відкинув від Києва печенігів. **На початку 1030-х років** відвоював у Польщі червенські міста і Белзьку волость. Здійснив успішні походи проти ятвягів і литовців. Розширив межі середньовічного Києва, спорудивши «місто Ярослава», окрасою якого стали **Золоті ворота** та Софійський собор (**1054**). Започаткував укладання першого літописного зводу **1037—1039 років** та першого писаного

зводу законів — **«Руської правди»**. У **1037 році** заснована перша відома в нашій державі бібліотека — **Бібліотека**

Софійського Собору або, за іншою назвою, — Бібліотека Ярослава Мудрого. Мав велику родину, уклав шлюбні відносини з багатьма європейськими правителями. За численні реформи та досягнення, що мали позитивний вплив на розвиток Русі, отримав прізвисько **Ярослав Мудрий**. Помер у Вишгороді, похований у Софійському соборі. У православній церкві прославлений як благовірний (тобто православний святий з монархів). Хрещене ім'я — Георгій (Юрій); також — **Ярослав-Юрій Володимирович**. У західній традиції — **Ярослав I**.

7. Ярослав Мудрий

(983/987 — 17/20 лютого 1054)

Ярослав Володимирович — руський князь із династії Рюриковичів. Великий князь київський (**1015—1018, 1019—1054**). Князь ростовський (**988—1010**) і новгородський (**1010—1034**).

Другий син київського князя Володимира Святославича від полоцької князівни Рогніди. **988 року**, за наказом батька, став намісником у Ростові. Був одружений з Інгігердою, шведською принцесою. Після смерті старшого брата Вишеслава переведений до Новгорода. **1014 року** намагався унезалежнитися від Києва, відмовився виплачувати батькові данину (*Володимир готовував похід на Новгород, але 15 липня 1015 року помер*). Взяв участь у міжусобній боротьбі за владу з братами, в якій загинули Борис, Гліб і Святослав.

«Тріумвірат Ярославичів». Правління Ізяслава (1054-1073, 1076-1078 рр.), Святослава (1073-1076 рр.) і Всеволода (1078-1093 рр.)

Осаджений ним у Києві «на батькове місце», як пише літопис, **Ізяслав Ярославович** не мав ані здібностей, ані авторитету, ані сили батька, щоб зосередити загальноруську владу в своїх руках, тож увійшов у спілку з братами Святославом Чернігівським і Всеволодом Переяславським. Усі державні справи брати вирішували поспіль. **Тріумвіри** ухвалювали нові закони («Правда Ярославичів» **1072 року**), перевели молодшого брата Ігоря з Володимира-Волинського до Смоленська, визволили свого дядька Судислава із в'язниці, куди його запроторив Ярослав, разом ходили в похід на торків. Але тріумвірат Ярославичів дбав головним чином про примноження земель. **1057 року** Ізяслав заволодів Волинню, а після смерті Ігоря у Смоленську (**1060**) тріумвіри поділили між собою його волость, нічого не лишивши синам покійного. Тріумвірат Ярославичів загарбав також західні землі Русі (Перемишльську, Звенигородську й Теребовльську волості), що належали Ярославовому онукові Ростиславу. **1067 року** вони відібрали Полоцьк у Всеслава Брячиславича.

Після невдалої для Русі битви з половцями на річці Алті **1068 року** тріумвірат почав розколюватись. Ізяслав, проти якого спалахнуло повстання киян, утік до Польщі, а в Києві вокняжився Всеслав. Після появи на Русі Ізяслава навесні **1069 року** тріумвірат став розпадатися. Ізяславу довелося повернути Всеславові Полоцьк. Відчувши себе послабленим, перший вступив у союз із цим недавнім ворогом проти Святослава, котрий зазіхав на Київ. За ініціативою Святослава вони із Всеволодом у березні **1073 року** рушили на Київ. Ізяслав знову подався до Польщі, а в цьому місті вокняжився Святослав. Він передав Чернігів Всеволодові. Тріумвірат Ярославичів перетворився на **дуумвірат Святослава і Всеволода**.

8. Ізяслав Ярославич

(1024 — 3 жовтня 1078)

У хрещенні **Дмитро** — руський князь із династії Рюриковичів. Великий князь київський (1054—1068, 1069—1073, 1077—1078). Князь турівський (1042—1052) і новгородський (1052—1054). Третій син великого князя київського Ярослава Мудрого. Зять польського короля Мешка II (з 1043). За батьковим заповітом отримав Київ, Новгородську, Турівську і Деревлянську землі. Разом з братами — чернігівським князем Святославом і переяславським князем Всеvolодом — утворив тріумвірат, що правив Руссю близько 20 років. **1066** року розбив полоцького князя Всеслава, що претендував на Новгород; **1067** року ув'язнив його у Києві.

1068 року разом із братами зазнав поразки від половців на річці Альта. Внаслідок повстання киян утік до Польщі, після чого повсталі передали місто Всеславу. **1069** року повернув собі Київ за допомоги польського війська Болеслава. **1073** року вигнаний зі столиці своїм братом Святославом за підтримки Всеvoloda. Безуспішно шукав допомоги в Польщі та Німеччині. Зблизився із римським папою Григорієм VII, який називав його «королем Русі» і коронував у Римі його сина Ярополка та надав останньому лен святого престолу Руське королівство. Повернувся до Києва після смерті Святослава. Загинув у битві на Ніжатиній ниві, допомагаючи Всеvolodovi відстояти Чернігівське князівство від претендентів.

9. Святослав Ярославич

(1027 — 27 грудня 1076)

Давньорус. Стославъ, Стославъ — руський князь із династії Рюриковичів. Великий князь київський (1073—1076) і чернігівський (1054 — 1073). Четвертий син Ярослава Мудрого. За заповітом батька отримав Чернігів із волостю; також володів Муромом, Білоозером і Тмутороканню. Разом із братами Ізяславом і Всеволодом утворив тріумвірат Ярославичів, що правив Руссю понад 20 років. Організатор походів проти торків і половців. Розбитий половцями на Альті, після чого повернув собі славу на річці Снов (1068).

Намагався стати київським князем: **1073 року** звинуватив старшого брата, київського князя Ізяслава у змові з полоцьким князем Всеславом. За допомогою Всеволода вигнав Ізяслава з Києва, захопивши великоімператорський престол. Фундатор будівництва Печерської церкви в Києві. При ньому були складені «Ізборники» (1073, 1076). Помер від невдалої операції з видалення пухлини¹. Похований у чернігівському Спаському соборі. Хрещене ім'я — Миколай; також — **Святослав-Миколай Ярославич**. У західній традиції — **Святослав II**

10. Всеволод Ярославич

(1030 — 13 квітня 1093)

Руський князь із династії Рюриковичів. Великий князь київський (**1076—1077, 1078—1093**). Князь переяславський (**1054—1076**) і чернігівський (**1077—1078**). П'ятий син Ярослава Мудрого. Згідно з батьковим заповітом 1054 року

отримав Переяслав, Ростов, Сузdal' i Білоозеро. Разом зі старшими братами Ізяславом та Святославом утворив триумвірат Ярославичів, що правив Руссю понад 20 років. У **1054 i 1060** роках переміг торків. **1061** року розбитий половцями. 1067 року спільно з братами воював проти полоцького князя Всеслава Брячиславича. **1068** року зазнав поразки від половців у битві на Алті.

Під час Київського повстання виступив посередником між киянами та Ізяславом. **1073** року допоміг Святославові відібрати Київ.

Після смерті Святослава в **1076** році недовго правив Києвом, але повернув його Ізяславу, за що отримав Чернігів. **1078 року** вигнаний з Чернігова сином Святослава, Олегом Святославичем, але за допомоги брата відвоював місто після перемоги на Ніжатиній ниві. Внаслідок загибелі Ізяслава у бою посів київський престол. Правив не одноосібно; створив із сином Володимиром Мономахом родинний дуумвірат, що 15 років управляв Руссю. Через слабкість центральної влади мусив захищатися від князів з роду Святославичів. За підтримки сина зберігав відносну політичну єдність держави. Підтримував дружні стосунки з Візантією, Німеччиною, країнами Скандинавії. Був освіченою людиною, знав п'ять іноземних мов (шведську, грецьку, можливо латину і німецьку). Фундатор Михайлівського собору Видубицького монастиря і Андріївської церкви Янчиного монастиря. Помер у Вишгороді, похований у київському Софійському соборі.

11. Володимир Мономах

(1053 — 19 травня 1125)

Великий князь київський (1113—1125). Князь смоленський (1073—1078), чернігівський (1076—1077, 1078—1094) і Переяславський (1094—1113). Представник династії Рюриковичів. Син князя Всеvoloda Ярославича і візантійської княжни Марії (за іншими даними — Анни чи Анастасії) з роду Мономахів. Засновник князівської гілки Мономаховичів. Організатор успішних походів проти половців. Учасник **Любецького (1097)** і **Витичівського з'їздів (1100)**. Розширив руське законодавство, додавши до нього свій «Статут» (бл. 1113). Автор дидактичної праці «Повчання дітям» (бл. 1109). Прізвисько — **Мономах**.

**12. Мстислав
Володимирович**

(лютий 1076 – 14.04.1132)

МСТИСЛАВ ВЕЛИКИЙ (МВ), Мстислав (Гаральд)-Феодор Володимирович – старший син Володимира Мономаха і доньки останнього англо-саксонського короля Гаральда Гіди; князь новгородський, білгородський і великий князь київський (з **1125**). З **1088** до поч. 1094 і з весни **1096 по 17 березня 1117** княжив від імені батька в Новгороді Великому. 1096 розгромив і привів до покори чернігівського князя Олега Святославича, що противився державотворчим заходам Переяслава. і ростово-суздальського кн. Володимира Мономаха. Брав чільну участь в організованих батьком походах на половців (**1107 і 1111**). Великому князю київському Святополку Ізяславичу (**1093–1113**) не вдалося замінити М.В. в Новгороді Великому своїм сином. **1113 і 1116** М.В. переміг племена чуді. **1117** старіючий вел. кн. київ. Володимир Мономах перевів М.В. із Новгорода поближче до Києва, до Білгорода в Київській землі. По смерті батька **1125** М.В. успадкував велиkokнязівський трон.

М.В. був сильним і владним київ. князем. Інші Мономашичі корилися йому; Ольговичі, Давидовичі й Ростиславичі визнавали його старійшинство. 1128–30 М.В. узяв гору над полоцькими князями, що прагнули відособитися від Києва, полонив їх, відіслав до Константинополя, а в Полоцьку (нині місто Вітебської обл., Білорусь) посадив сина Ізяслава Мстиславича. Він тримав під контролем Новгород Великий, де сидів його син Всеволод. Успішно воював з чуддю і литвою (походи 1130 і 1131), його боялися половецькі хани. Мав матримоніальні зв'язки з государями Заходу. М.В. був останнім єдиновладним государем Давньорус. д-ви. По його смерті відносно єдина монархія Рюриковичів вступила в добу удільної роздробленості.

13. Ярослав Осмомисл

(бл. 1130 — 1 жовтня 1187)

Яросла́в Володíмирович — руський князь з династії Рюриковичів. **Князь галицький**

(1153—1187). Представник дому галицьких Ростиславичів. Син галицького князя Володимира Володаровича й дочки угорського короля Коломана I. Зять князя Юрія Долгорукого (з 1150). Отримав у спадщину від батька галицький престол (1152). Воював із київським князем Ізяславом Мстиславичем за порубіжжя.

Допоміг Ізяславу Давидовичу вокняжитись у Києві (1158), але незабаром вигнав його через відмову видати Івана Берладника. Підкорив Берладську землю. Мав добре стосунки з Угорщиною та Польщею. Дав притулок Андроніку Комніну, суперниківі візантійського імператора Мануїла I (1164), але згодом уклав із останнім союз (1167). Користувався великим авторитетом на Русі, проте сильно залежав

від галицьких бояр, які втручалися у приватне життя князя. 1171 року був тимчасово ув'язнений боярами, які спалили його коханку Настасію й примусили жити із законною дружиною Ольгою, донькою Юрія Долгорукого. Перед смертю заповів галицький престол Олегові, синові Настасії, а нелюбому законному синові Володимиру дав Перемишль. Помер у Галичі, похований в галицькому Успенському соборі. У «Слові о полку

Ігоревім» названий **Осмомислом** (мудрим; тим, хто має «вісім мислів»). Також — **Ярослав Галицький**

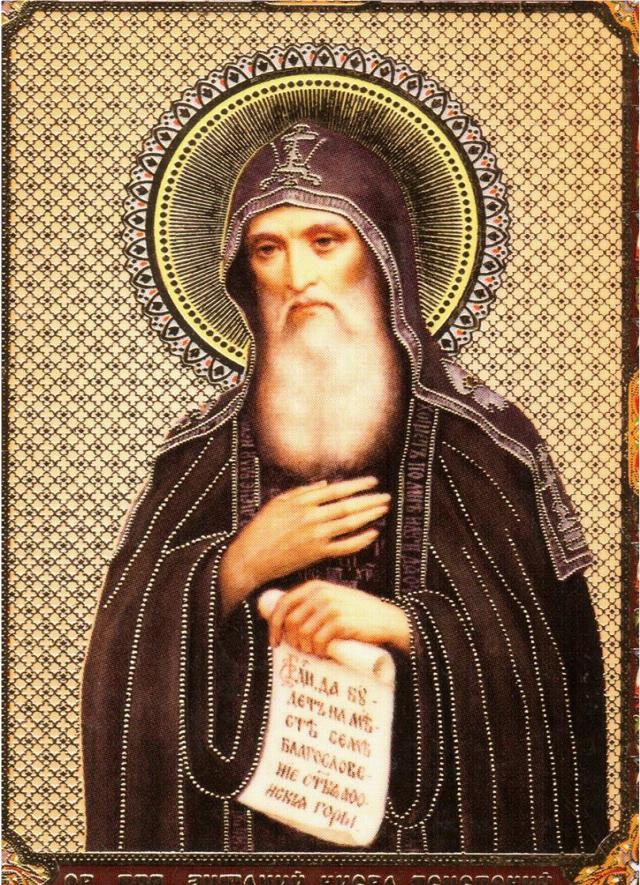

14. Митрополит Іларіон

(*990 — †1088)

Святитель Іларіон — митрополит Київський та всієї Русі, перший митрополит слов'янського походження, оратор і письменник, церковно-політичний діяч давньої України. Причислений до лику Святих.

День пам'яті: 28 серпня за старим стилем та 3 листопада (21 жовтня за старим стилем).

15. Антоній Печерський

(бл. 983–10.07.1073)

Зачинатель чернецтва на Русі, засн. Києво-Печерського монастиря (див. [КІЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА](#)) та пічерного монастиря на Болдиних горах у [Чернігові](#) (див. Антонієві печери). Народився в м. [Любеч](#), де замолоду жив у власноручно викопаній печері, з якої почалася історія тамтешнього Антонієвого монастиря. Продовжував свій чернечий подвиг на [АФОН](#) (Свята гора), де донині зберігається його печера. Вернувшись наприкінці 40-х рр. 11 ст. на Русь, усамітнився в невеликій печері на березі Дніпра. Згодом, коли довкола нього згуртувалося чимало ченців, настановив їхнім ігуменом Варлаама і знову усамітнився. Невдовзі повернувся до Києво-Печерського монастиря, однак внаслідок конфлікту з князем [ІЗЯСЛАВОМ ЯРОСЛАВИЧЕМ](#) перебрався навесні 1069 до Чернігова, заснувавши там новий пічерний монастир. Пізніше вернувся до Києва. Взяв участь у закладенні кам'яного [Успенського собору Києво-Печерського монастиря](#) 1073. Свій життєвий шлях закінчив в одному зі скитів Києво-Печер. монастиря. Канонізований правосл. церквою як преподобний на межі 13–14 ст.

16. Іконописець Алімпій

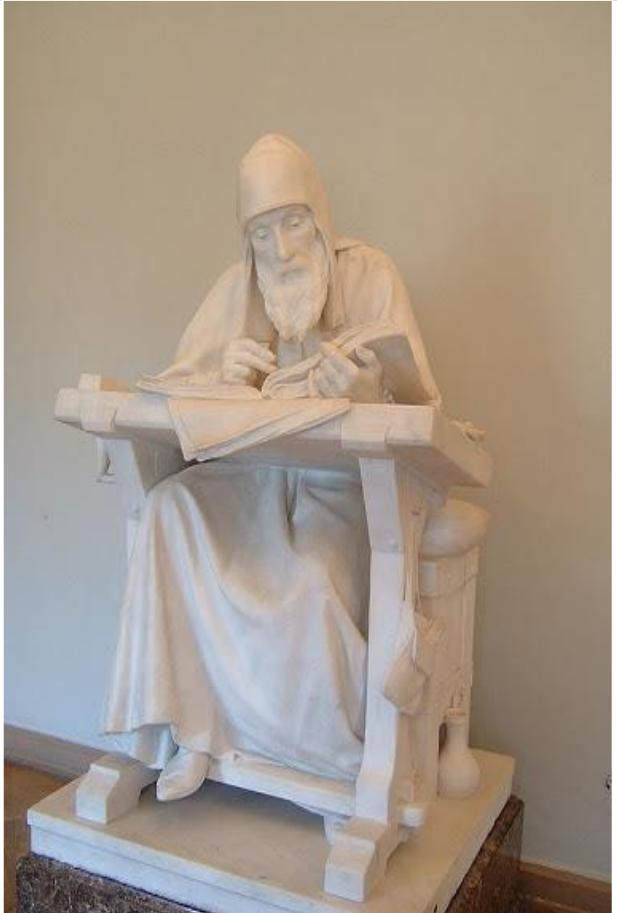
(блізько *1050 — † 1114)

Аліпій (Алімпій, Олімпій) Печерський — православний святий, київський іконописець і мозаїст, ювелір, лікар, чернець та священник Києво-Печерського монастиря, перше відоме з літопису ім'я староруського художника іконопису, один з авторів Києво-Печерського патерика. Навчався у грецьких майстрів.

Ймовірно був учасником розпису Успенського собору Києво-Печерської лаври (підрваний комуністами 3 листопада 1941 р.). Зажив слави серед своїх сучасників написанням чудотворних ікон. За оцінками фахівців щонайменше дві з них, збереглися до наших днів, це «Печерська Богоматір з предстоящими Антонієм і Феодосієм» і «Богородиця Велика Панагія (Всесвята)» (обидві вивезені до Росії і зберігаються в Державній Третьяковській Галереї в Москві). Намалював сім ікон деісусного ряду, написаних для однієї з київських церков на Подолі. Вони вважались чудотворними, оскільки не згоріли під час пожежі.

Оповідь з житія преподобного Алімпія в «Києво-Печерському Патерику» надає підстави вважати, що ікону Богородиці «Велика Панагія» виготовлено у Києві за князювання Всеволода Ярославовича (1073—1093 pp.). Існує припущення, що Аліпій виконував і мозаїчні роботи для Михайлівського Золотоверхого собору в Києві зруйнованого радянськими окупантами у 1933 році.

Києво-Печерський Патерик відзначає високу майстерність Аліпія: він намалював картину в мамки Димаря

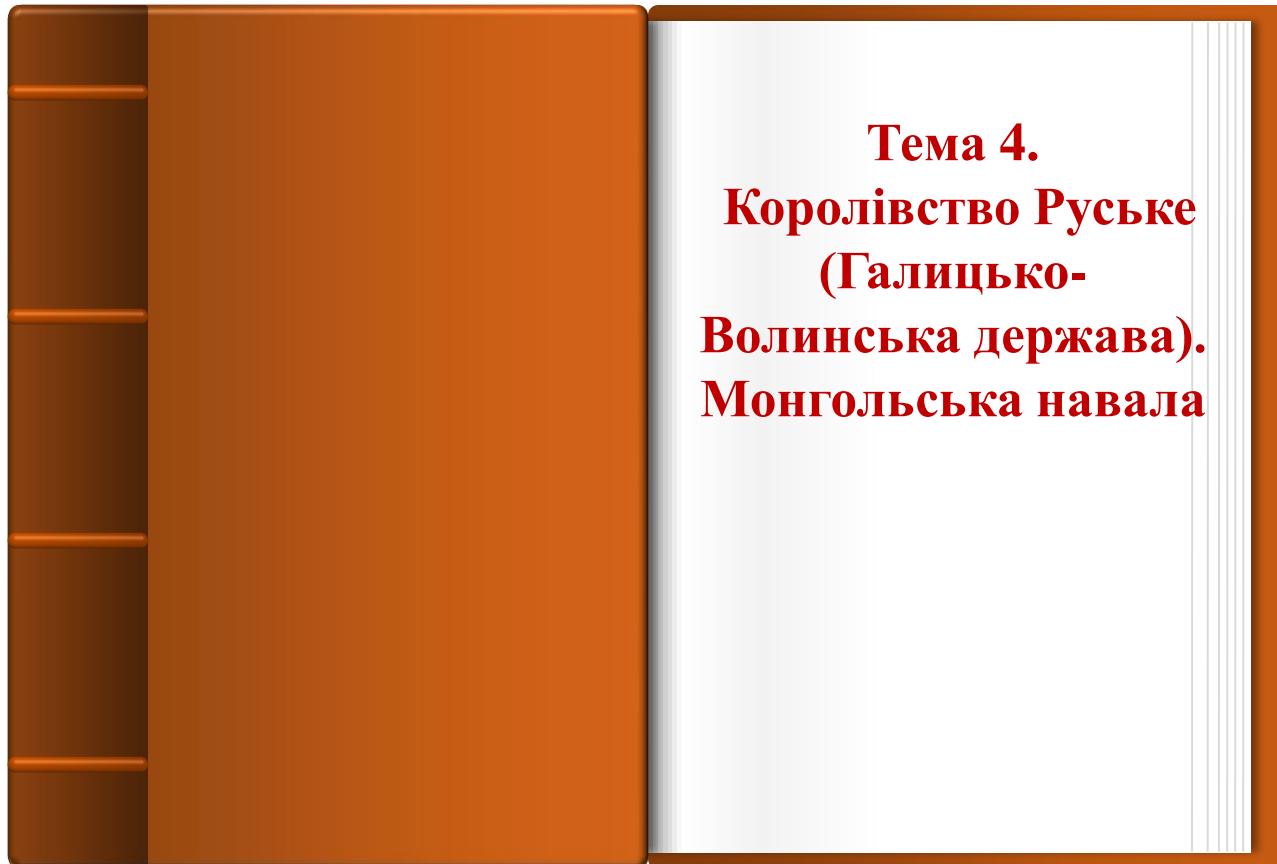

17. Літописець Нестор

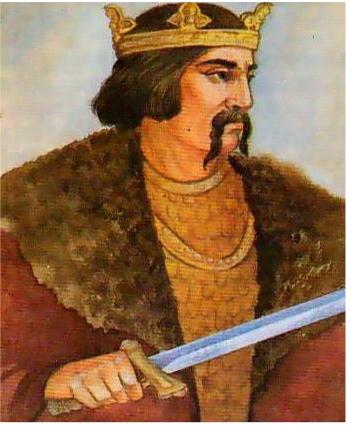
(блізько 1056, Київ —
блізько 1114, Київ)

Київський літописець та письменник-агіограф.
З 1073 чернець Києво-Печерського монастиря. Автор
«Житій святих князів Бориса і Гліба й Теодосія
Печерського». Вважається упорядником (за іншою
версією автором) «Повісті врем'яних літ». Помер і
похований у Києво-Печерській лаврі.

У церковному календарі день вшанування пам'яті
Преподобного Нестора Літописця припадає на 9
листопада. Цього дня в Україні, починаючи з 1997,
відзначають День української писемності та мови.

**Тема 4.
Королівство Руське
(Галицько-
Волинська держава).
Монгольська навала**

18. Роман-Борис
Мстиславич

(р. н. невід. – 19.06.1205)

Роман-Борис Мстиславич (РМ) – князь новгородський, волинський, галицький. Син кн. Мстислава Ізяславича і Агнеси, доньки польського князя Болеслава III Кривоустого. **1168** Р.М., батько якого княжив у Києві, запросили у князя до Новгорода Великого. У лютому **1170** на чолі новгородців розбив війська, що їх послав на Новгород владимирський і сузальський кн. Андрій Боголюбський. Восени **1170**, після того як "новгородці показали йому путь" (це збіглося зі смертю батька), посів стіл у Володимири (нині м. Володимир-Волинський). **1188** Р.М., скориставшися смертю галицького кн. Ярослава Володимировича та вступивши у змову з галицькими боярами проти Володимира Ярославича, захопив Галич (давній). При цьому він віддав Володимир своєму братові Всеволоду. Але в Галичі (давньому) Р.М. не втримався (був змушений тікати від військ угор. короля Бели III) і, порушивши клятву, яку дав своєму братові, вигнав його з Володимира за допомогою свого тестя.

Після смерті галицького кн. Володимира Ярославича (**1199**), за підтримки сандомирського кн. Лешека Білого, оволодів Галичем (давнім) і, таким чином, зосередив у своїх руках Волинську землю і Галицьку землю (див. Галицько-Волинське князівство). Не раз оволодівав Києвом (**1201, 1203, 1204**). Таким чином, столиця Русі увійшла у сферу впливу галицько-волинського князя. Деякий час в якості його намісника в Києві сидів луцький князь Інгвар Ярославич. Р.М. здійснив успішні походи на ятвягів (зима **1196/97**) та половців.

1205 Р.М. здійснив похід у Польщу (мета цього походу не відома), під час якого загинув біля м. Завіхост (нині м. Завіхост, Польща) у сутичці з краківським і сандомирським кн. Лешеком Білим і мазовецьким кн. Конрадом I (які на цей час перетворилися із союзників на ворогів).

19. Данило Романович

(1202 — 1264)

Король Русі (1253—1264), правитель Галицько-Волинського князівства (1238—1264). Князь галицький (1205—1206, 1211—1212, 1230—1232, 1233—1234, 1238—1264), володимирський (1205—1208, 1215—1238). Останній самостійний великий князь київський (1239—1240). Представник роду Романовичів, гілки Волинських Мономаховічів із династії Рюриковичів. Син володимирського князя Романа Мстиславича. Брав участь у битві на Калці проти монголів, був поранений (1223). Після смерті батька відновив і розбудував Галицько-Волинську державу, створену Романом. **1238 року** Данило Галицький розгромив тевтонських рицарів під містом **Дорогочин**, який зараз перебуває в складі Польщі. У союзі з половцями розбив галицьку боярську опозицію під проводом Ростислава Михайловича та угорсько-польських інтервентів у битві під Ярославом (1245). Зазнав нападу монголів (1241), визнав себе їхнім васалом (1245). Уклав союзи із Римом, Тевтонським орденом, польськими і угорськими правителями. Безуспішно намагався утворити європейську антимонгольську коаліцію. Сподіваючись на допомогу західних союзників прийняв від папи Іннокентія IV королівську корону та католицьких клериків (1253). Сприяв розвитку міст: збудував Холм, Львів, Крем'янець, Данилів, Стіжок, відновив Дорогочин. Час його правління — доба найбільшого економічно-культурного піднесення та політичного посилення Галицько-Волинської держави. Помер у Холмі. Національний герой України.

20. Лев Данилович (бл. 1225—бл. 1301)

Лев I Данилович — князь перемишльський (бл. 1240—1269), белзький (після 1245—1269) і галицький (1264—бл. 1301), претендував на литовську (1269) та польську (1289) спадщину, здобув володіння на Закарпатті та Люблінську землю. Визнав себе васалом Золотої Орди. Другий син короля Данила Романовича і Анни Мстиславівни. Лев Данилович (блізько 1228-1301) — галицько-волинський князь, син Данила Романовича Галицького. В 1247 (за іншими даними, 1251-52) для зміщення союзу з Угорським королівством одружився з дочкою Бели IV — Констанцією. В 1252 допомагав батькові воювати з монголо-татарськими ордами на чолі з Куремсою. Після смерті Данила Галицького (1264) успадкував Перемишльське князівство і Львів (місто назване в честь Лева Даниловича).

Близько 1269 року (після смерті брата Шварна Даниловича) Лев успадкував Галицьке, Перемиське, Холмське, Волзьке, Дорогочинське князівства. В 1272 переніс столицю Галицько-Волинської держави до Львова. Підтримував жваві дипломатичні зв'язки з Чехією, Угорщиною, Литвою, Тевтонським орденом. Після смерті краківського князя Болеслава Соромливого (1279) Лев Данилович в союзі з чеським королем

Вацлавом II намагався здобути Krakіv. Підтримуючи в боротьбі за краківський престол Болеслава Мазовецького (сина сестри Предслави), вів тривалу війну з польським князем Лешком Чорним. Приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття з Мукачевом (блія 1280р.) і Люблінську землю (блія 1292р.). Докладав багато зусиль щодо створення Галицької митрополії, яка постала 1303 року, вже за його сина князя Юрія Львовича. Прославився як мужній воїн і полководець, але нерозважливий і нестриманий політик. Занедбав своє князівство через часті війни з сусідами . За переказом у старості прийняв чернецтво. Іменем Лева названо місто Львів. У західноєвропейських джерела називається Королем Русі, хоча в руських джерелах ніколи так не титулувався.

21. Юрій I Львович

(1252/1257 — 21
квітня 1308/1315)

Король Руський (1301—1308/1315), князь Белзький (1264—1301),
Галицький і Волинський (1301-1308/1315).

Представник руського дому Романовичів династії Рюриковичів. Старший син галицько-волинського князя Лева I і угорської принцеси Констанції. Онук руського короля Данила Галицького і угорського короля Бели IV. За життя батька володів Белзом і Холмом. Спробував відібрати частину Волині у владимирського князя Володимира Васильковича (1288).

Очолив державу після смерті батька (1300). Переніс столицю до Володимира, титулувався «королем Русі і князем Володимириї».

Підтримував свого швагера (брата дружини) краківського князя Владислава I у війнах проти чеського короля Вацлава II.

Втратив Люблінську землю. Уклав союз із Тевтонським орденом проти Литви. Ініціював утворення окремої Малоруської (Галицької) митрополії (1303). Відносно мирний період правління вважається останньою добробуту Галицько-Волинської держави. У західній традиції — **Юрій I**.

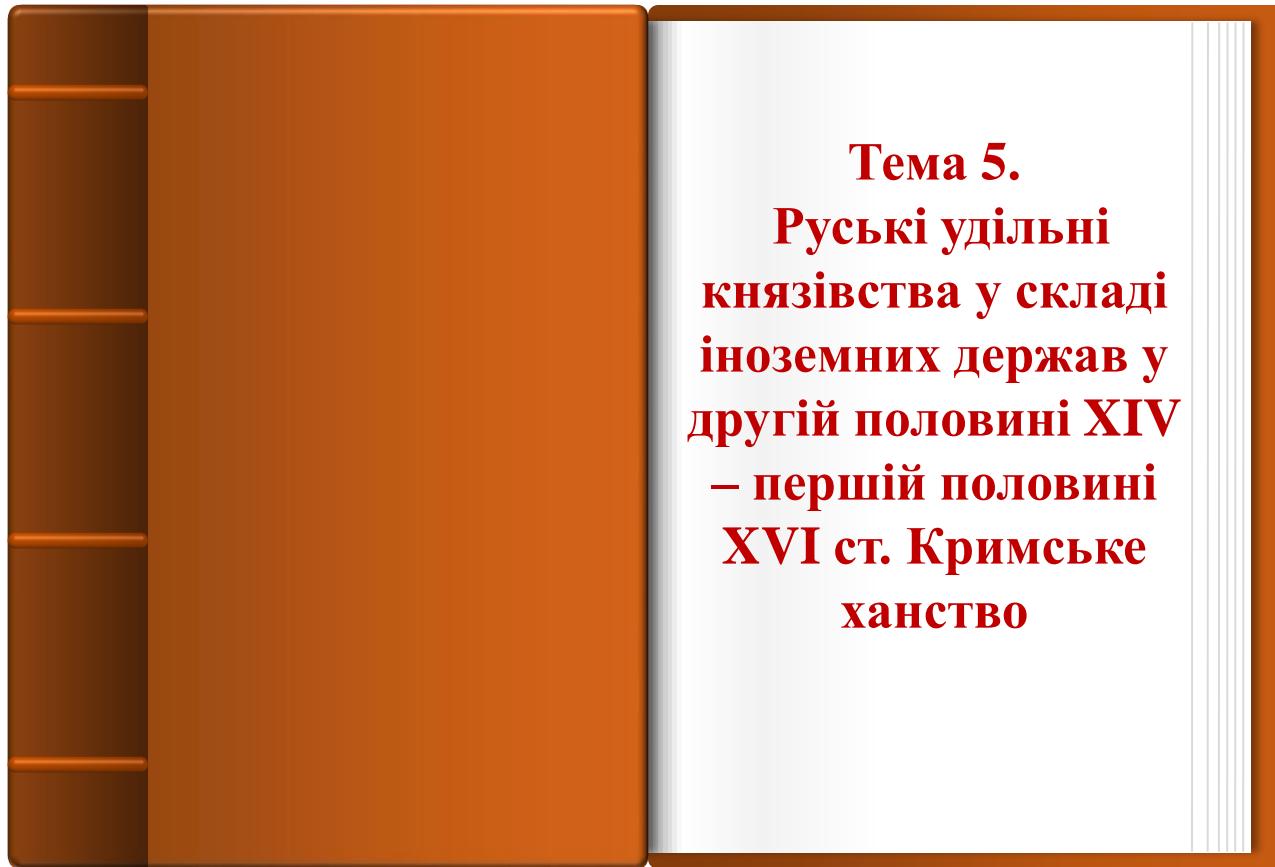

22. Юрій II Болеслав

(1298-1340)

Онук Юрія I Львовича, із династії П'ястів. Його було обрано на княжіння за загальною згодою Польщі, Литви, Угорщини та місцевого боярства. Але замість маріонеткового князька цей союз отримав правителя, який намагався проводити власну політику, за що його і було отруено у **1340 році**. При Юрії II посилився вплив золотоординців, розпочалися територіальні конфлікти із Польщею. Продовжував, як і попередники, союзні відносини із тевтонцями. Підтримував торговців і міщан взагалі, для чого **1324** року дарував Магдебурзьке право містові Володимир, а **1339** – Сяноку. Це сприяло зростанню міст і напливу європейців різних професій. Така вільна політика молодого правителя була не люба абсолютно усім і його правління насильницьки завершилося у **1340 році**. Юрій II – **останній правитель Галицько-Волинського князівства**, яке після його смерті просто перестало існувати.

Любарт-Дмитро Гедемінович (молодший син литовського князя Гедиміна) намагався закріпитися на цих землях, проте більшість часу його володіннями були одне-два удільні князівства, а не вся Галицько-Волинська держава. Розпочався 50-річний конфлікт за ці землі між Польщею та Литвою, у результаті якого перша отримала Галичину, а друга – Волинь.

23. Ольгерд

(бл. 1296 —
24 травня 1377)

Великий князь литовський (1345—1377). Представник литовської династії Гедиміновичів. Син великого литовського князя Гедиміна. Один із головних будівничих Великого князівства Литовського. Батько литовського князя і польського короля Ягайла. Князь вітебський (з 1320) і кревський (з 1338)^[1]. Після смерті Гедиміна (1341) відсторонив від правління Литвою свого брата Явнуту (1345), став великим князем литовським. Державними справами займався спільно з братом Кейстутом. Приєднав до Литви більшу частину земель Русі: частину Смоленщини (1350-ті), Київщину, землі Чернігово-Сіверщини й Поділля (1362). Здійснив успішний похід проти ординців у Південній Україні, **розбив татарське військо на Синіх Водах** (1362). У союзі з Тверським князівством воював із ординською Московією (1368—1372). У писемних джерелах постає як мудрий правитель і успішний полководець. Знав декілька мов. Не вживав алкогольних напоїв. За даними пом'яника Києво-Печерського монастиря прийняв християнство. У листі до константинопольського патріарха Філофея (1371) титулував себе царем.

24. Вітовт

(1350 — 27 жовтня 1430)

Князь городенський (1370—1382, 1383—1430) Представник литовської династії Гедиміновичів. Син великого литовського князя і троцького володаря Кейстута, онук Гедиміна. Небіж великого князя литовського Ольгерда, двоюрідний брат польського короля Ягайла. Охрещений тричі: за католицьким (1382), православним (1384) і знову католицьким (1386) обрядами. Упродовж перших десяти років князювання в Городно воював із литовськими князями і Ягайлой за батьківський спадок. Після **Кревської унії** (1385) очолив рух за політичну самостійність Великого князівства Литовського. Став його правителем за компромісною **Острівською угодою** (1392).

Перетворив Литву на найкрупнішу державу пізньосередньовічної Європи. Проявив себе сміливим і жорстоким реформатором: вдався до централізації управління, зміцнив боярство, розвинув торгівлю й міщанський стан, створив литовську грошову систему, сприяв заселенню і освоєнню українських земель. У зовнішній політиці маневрував між Польщею, Тевтонським Орденом, Московією, Золотою Ордою і Римом.

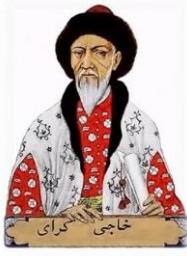
Здійснив успішні походи на ординську Донщину, Приазов'я і Крим (1397), а також на чорноморське узбережжя біля гирл Дніпра і Південного Бугу (1398). Добився від хана Тохтамиша визнання прав на володіння українським степом (1398). Зазнав розгромної поразки на Ворсклі (1399), внаслідок чого потрапив під залежність від Польщі. Протидіяв Московії на сході, продовжуючи політику об'єднання руських земель: приєднав Смоленськ (1404) і верховські князівства, поширив свій вплив на Рязань, Псков і Новгород. Брав участь у переможній **Грюнвальдській битві** (1410) проти Ордену. Уклав із Ягайлом **Городельську унію** (1413), яка задекларувала повторне об'єднання Польщі й Литви. Підтримував зв'язки із чеськими гуситами, надаючи їм допомогу. Був одним із ініціаторів церковної унії між католиками та православними (1418). Безуспішно намагався стати королем Литви (1398, 1429).

25. Свидригайло

(р. н. невід. — п. 1452)

Свидригайло-Болеслав Ольгердович — великий князь литовський (1430—32), син вел. кн. литов. Ольгерда. **1386** разом із братом, великим князем литовським Ягайлой, охрестився за католицьким обрядом, узявши ім’я Болеслав. **1400—02** — князь подільський, перед **1408** — князь брянський (того року емігрував до Великого князівства Московського на чолі групи сіверських і верховських князів та бояр; див. Верховські князі). 1409 покинув моск. службу і повернувся до Великого князівства Литовського; був схоплений і ув’язнений у Кременці, де провів 9 років, аж доки не був звільнений кн. Дашком Острозьким (1418). **1419** отримав у держання Чernігів, Новгород-Сіверський і Трубчевськ (нині місто Брянської обл., РФ); перебував на Сіверщині до переходу на велиkokнязівський стіл. **1431** виступив проти короля польс. і верховного кн. литов. Владислава II Ягайла; воєнні дії розгорнулися на Волині й завершилися укладенням дворічного перемир’я. **1432** відсунутий від влади Сигізмундом Кейстутовичем, розпочав проти нього боротьбу, в якій був підтриманий силами рус. земель, котрі відмовилися визнати своїм зверхником Сигізмунда і, за твердженням літописця, посадили С. на "велике княжіння Руське". Утім ця боротьба не була суто національною, оскільки серед прихильників С. було чимало литов. князів і панів. Переломним моментом у протистоянні С. і Сигізмунда стала битва на р. Свята під Вількомиром (нині м. Укмерге, Литва), в якій перший зазнав нищівної поразки (1435); невдовзі на боці С. залишилося тільки Східне Поділля. С. покинув ВКЛ і повернувся тільки після смерті Сигізмунда (1440), отримавши у володіння Волинь і зберігши титул великого князя.

26. Хаджі ГЕРЕЙ

(р. н. невід. — п. влітку 1466)

Засновник Кримського ханату і родоначальник династії Гереїв (див. [Гіреї](#)). Н. в околицях м. Тракай (Литва).
Був сином Гіяседдіна, нащадком Тука-Тімура — молодшого сина Джучі та онука [Чингіз-хана](#).

Х.-Г. з'явився в Криму як претендент на владу в [Золотій Орді](#). Оскільки після розгрому [Сарая \(1395\)](#) еміром [Тімуром](#) у центр міжнар. торгівлі в Золотій Орді перетворилася генуезька Кафа (нині м. [Феодосія](#)), контроль над цим містом мав ключове значення для утримання влади в цілій д-ві. **1433** князівство [Феодоро](#), завдяки союзу з Х.-Г., захопило генуезьке місто Чембало (див. [Балаклава](#)). У відповідь комуна Генуї відрядила в Крим б-тис. військо на чолі з Карло Ломелліно. Влітку **1434**, після відвоювання Чембало, цей корпус, однак, був ущент розгромлений військом Х.-Г. біля Солхата (нині м. [Старий Крим](#)). Проте Х.-Г. не зміг оволодіти Кафою.

Брак сил для оволодіння Кафою та її прибутками від міжнародної торгівлі ставив утримання влади в Крим. улусі у пряму залежність від порозуміння Х.-Г. із кланами Ширін, Кунгірат та Барін, які очолювали великі племінні конфедерації на території Крим. улусу й самі були зацікавлені в контролі над Кафою. Наприкінці **1430**-х рр. на Крим. п-ові на короткий час відновив владу хан Золотої Орди Улуг-Мугаммад. Однак монети, карбовані від імені Х.-Г.

1441 та **1443**, свідчать про швидке відновлення його влади. Влітку **1454** Х.-Г. домовився з османським султаном Мехмедом II (див. [Мехмед II](#)) про спільне захоплення Кафи. Коли осман. флот блокував місто з моря, Х.-Г. оточив його із суходолу. В результаті комуна Кафи погодилася на виплату Х.-Г. щорічної [данини](#) в сумі 1200 золотих. Однак генуезці незабаром нейтралізували цей успіх Х.-Г., підбуривши крим. клани до його поваленння і призначення на престол його сина Гайдера. Х.-Г. спромігся повернути владу за кілька місяців, але, напевно, на умовах збереження прерогатив крим. кланів.

Судячи з ярлика **1453**, в якому він називає свою д-ву Великим Улусом, а столицю Кирк-Єр (див. [Чуфут-Кале](#)) — Великою Ордою, Х.-Г. вважав Крим лише опорою для встановлення влади в усій Золотій Орді. Тому **1465** він завдав біля р. Дон поразки хану Магмуду, коли той ішов походом проти [Великого князівства Московського](#). Але його сил вистачило лише утримати владу в Крим. улусі.

Х.-Г. помер під кінець літа **1466**. По його смерті заснована ним д-ва пережила 12-річний період внутр. конфліктів та осман. втручання. Остаточно Кримський ханат вибився з-під влади Золотої Орди та сформував інститути вже за правління хана [Менглі-Герєя I](#), але в той же час потрапив під осман. зверхність. Х.-Г. похований у тюрбе (мавзолеї), розташов. в Салачику (нині у складі м. [Бахчисарай](#)).

**27. ОСТРОЗЬКИЙ
Костянтин Іванович**
(1460 – середина серпня
1530)

Великий гетьман литов. (1497–1500, 1507–30), луцький староста та маршалок Волин. землі (1507–30), віленський каштелян (з 1513), троцький каштелян (з 1522), князь. Молодший син кн. Івана Васильовича Острозького і Марії Іванівни – доньки кн. Івана Володимировича Бельського. Від 1474 виступає поборцею данини на господаря. Молоді роки провів у військ. походах поруч із батьком, набуваючи військ. досвіду. Вважають, що О. брав участь у битвах із татарами вже протягом 1486–90 під проводом королевича Яна-Ольбрахта та в литовсько-моск. кампанії 1492–94. Але перша документальна звістка про його участь в експедиції проти татар. нападу зафікована під 1491. Військова та політична кар'єра О. простежується з 1486, відколи він з'являється на королівському дворі. Найбільше відомий військ. заслугами в боротьбі з Московською державою та Кримським ханатом. Брав участь у виправі вел. кн. литов. Олександра проти перекопських татар (1497), під час котрої під Очаковом розбив татар. військо Мегмед-Гірея, захопив його самого і звільнив полонених. Незабаром потому отримав уряди великого гетьмана литов. та брацлавського, звенигородського і вінницького старост. Під час литовсько-московської війни 1500–1503 у битві на допливі Дніпра, р. Ведрош, що сталася 14 липня 1500, зазнав великої поразки і разом з іншими воєначальниками потрапив у московський полон, де перебував протягом 7-ми років.

Підписавши перемир'я з [Великим князівством Литовським](#) (1503), Московська держава звільнила з полону литов. в'язнів, не відпустивши лише О. Вел. кн. моск. [Іван III](#) Васильович намагався схилити князя перейти до нього на службу. Зрозумівши, що ін. шляхом не визволиться, О. 18 жовтня 1506 вже після смерті великого князя московського Івана III Васильовича підписав "заручний лист", тобто склав письмову присягу, на вірність новому вел. кн. моск. [Василію III](#) Івановичу. За це О. був обдарований значними земельними маєтками, включений до ради великого князя московського та призначений керівником військ. відділу, що мав захищати прикордонні території Рос. д-ви від татар. нападів. Отримавши в такий спосіб волю, О., як тільки видалася нагода, використав її для повернення і 25 вересня 1507 прибув до Вільна (нині м. [Вільнюс](#)). За вірність король польсь. [Сигізмунд I](#), котрий після смерті Олександра (1506) став польським королем і великим князем литовським, не тільки повернув йому всі колишні уряди, але й надав нові – маршалка Волин. землі та луцького старости – і обдарував новими земельними маєтками. В руках кн. О. зосередилася юрисдикція над більшістю укр. території, що входила до складу ВКЛ. Після повернення з полону зусилля князя були спрямовані на відсіч татар. нападам та боротьбу з Московською державою. Збереглися свідчення про битви гетьмана з татарами на теренах [Галичини](#) (1509), Білорусі (1508, 1510, 1511), [Волині](#) (1512, 1516), Кіївщини (1527). Близьку перемогу над татарами була одержана під м. Вишнівець на Волині (1512; див. [Вишнівецька битва 1512](#)), котра закріпила за ним славу видатного полководця і де було визволено 16 тис. бранців та відбито 10 тис. коней. Переможно закінчилася битва над р. Ольшаниця на Кіївщині (1527), під час котрої було відбито 40 тис. бранців (за [М.Бельським](#)) і 80 тис. (за [М.Стрийковським](#)). Гучна перемога була одержана в битві з московським військом **під Оршею** (1514; див. [Оршанська битва 1514](#)).

Проте О. зінав і поразки, зокрема від татар під м. [Сокаль](#) (1519), де загинуло троє рус. князів та багато шляхтичів. За військ. заслуги тогочасні автори порівнювали О. з героями антич. та священної історії. На озnamенування його заслуг перед ВКЛ король польський і великий князь литовський Сигізмунд I змінив існуючий порядок місць у сенаті і призначав за О. як за троцьким воєводою перше місце серед світських сенаторів.

17 липня 1522 О. було надано привілей запечатувати листи червоним воском, що було привілегією коронованих осіб. Вважається протектором православної церкви, документально зафіковано його пожалування на храмах і монастирі. На його клопотання **1511** король польський і великий князь литовський Сигізмунд I підтвердив право київських православних ієрархів на автономний церковний суд та адм. управління без втручання світської влади.

Не раз обдарований за свої заслуги великими князями литовськими величезними земельними наданнями, О. став творцем майнової потужності одного з найбільших доменів, зайнявши наприкінці життя 4-те місце серед найбільших землевласників ВКЛ. За переписом русько-литов. війська **1528**, виставив зі своїх маєтків 426 вершників.

П. у м. Турів. Згідно із власним розпорядженням був похований у Свято-Успенському соборі [Києво-Печерської лаври](#) (24 вересня 1530).

1579 його син Василь-Костянтин встановив над похованням мармуровий скульптурний надгробок роботи відомого львів. скульп. Себастіана Чешека. Скульптурна композиція, де гетьман був зображеній у позі сплячого рицаря, загинула під час [Другої світової війни](#), коли собор було підрівано (1941).

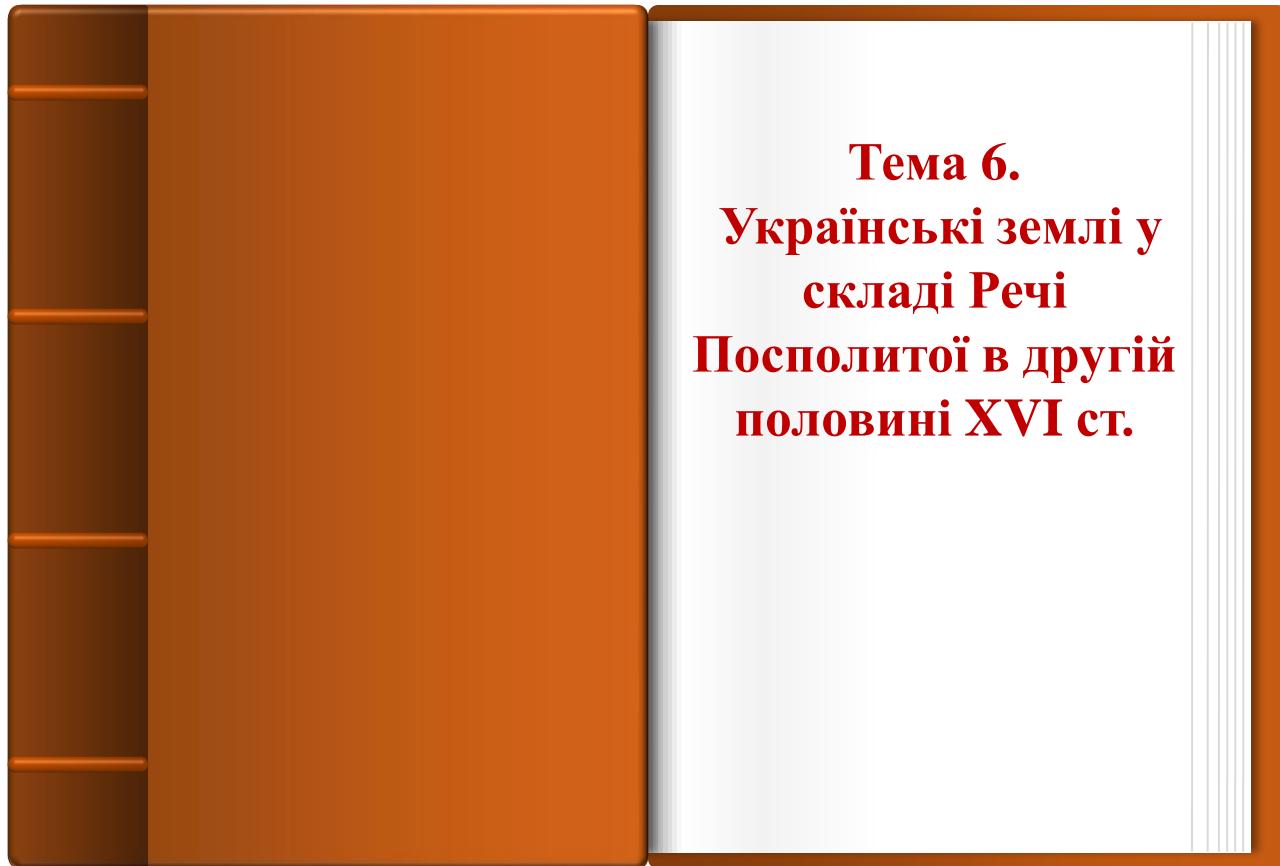

28. ЮРІЙ ДРОГОБИЧ

(бл. 1450–04.02.1494)

1481–82 був обраний студентами на посаду ректора цього ун-ту. В той період Д. підтримував тісні зв'язки з визначними італійськими вченими-гуманістами. Є звістки про перебування Д. в містах Феррара і Касале (нині Касале-Монферрато, Італія). **1487–93** Д. займався медичною практикою й був професором Краківського університету, (як за професором за ним було закріплено певну частку прибутків із католицької парафії в с. Зимна Вода, нині село Пустомитівського р-ну Львівської області).

ДРОГОБИЧ Юрій (імовірне справжнє прізв. – **Котермак** – медик і астроном, перший укр. автор друкованої книги. Н. в м. Дрогобич. Син Михайла-Дона. Наприкінці **1468 – поч. 1469** вступив до Краківського університету, де здобув ступені бакалавра (**1470**) й магістра (**1473**). Пізніше навч. в Болонському університеті, в якому став д-ром філософії (**бл. 1478**), медицини (**1482**); **1478–79 і 1480–82** читав лекції з астрономії.

**Тема 6.
Українські землі у
складі Речі
Посполитої в другій
половині XVI ст.**

**29. Дмитро
Вишневецький**

(р. н. невід. – 1563)

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ (Байда) Дмитро Іванович – укр. політ. і військ. діяч, один з організаторів запороз. козацтва. В історіографії існує думка, що він – засн. 1-ї Запорозької Січі (Хортицької). Походив з князівського роду Вишневецьких. В. вперше згадується у джерелах **1545**. Ймовірно, брав участь у боротьбі проти Османської імперії наприкінці 30-х – поч. 40-х рр. 16 ст. Від **1540-х** рр. В. обіймав посаду черкас. і канів. старости, спирався у своїй діяльності на запороз. козацтво. **1553** побував у Туреччині з метою визволення з неволі свого дядька кн. Ф.Вишневецького. **1554** король Сигізмунд II Август призначив його стражником на Хортиці. **1555** на о-ві Мала Хортиця (о-ві Байда) зайнявся зведенням потужного укріплення, звідки вчинив ряд успішних походів проти Османської імперії та Кримського ханства, насамперед на турец. фортецю Очаків та татар. фортецю Іслам-Кермен (поблизу сучасного м. Каховка). **1556** В. відправив два своїх посольства до Москви з метою розширення антиосман. коаліції, а також двічі відбивав турец. напади на Січ.

У жовт. **1557** крим. хан Девлет-Гірей I вчинив новий похід на Січ, зібравши крим. татар, ногайців, а також турец. і молдов. війська. В. змушений був покинути Хортицю і відступити до Монастирського о-ва (нині в межах м. Дніпро). Оскільки польсь. уряд не надав йому обіцяної допомоги, В. перейшов на службу до рос. царя Івана IV. Брав участь в організації оборони пд. рубежів Рос. д-ви від ординців. **1558** В. і рос. воєначальник Ржевський здійснили похід проти турків. **1559** двічі ходив під Азов, воював у пониззі Дону, під Керчю. У зв'язку з втягненням московської держави у Лівонську війну **1558–1583** дії московських військ у Пн. Причорномор'ї стали менш активні. У цей час В. діяв у даному регіоні фактично сам. У квіт. **1562** прибув до Москви, щоб схилити Івана IV до продовження антиосман. боротьби. Не досягнувши мети, повернувся в підданство до Сигізмунда II. **1563** разом з польс. магнатом Альбрехтом Лаським здійснив похід на Молдову. Під час однієї з битв зазнав поразки, дістав поранення, потрапив у полон і був привезений до Стамбула. В. відмовився перейти на турец. службу і був страчений разом зі шляхтичем П'ясецьким.

Героїчна смерть В. оспівана в нар. думі про козака Байду. Ця подія відображена в ряді хронік та генеалогічних творів. Пізніше постать В. – Байди привертала увагу багатьох діячів укр. к-ри, зокрема П.Куліш присвятив їйому свою п'есу.

**30. Криштоф
Косинський**

(р. н. невід. – п. у трав. 1593)

КОСИНСЬКИЙ Криштоф - Козацький гетьман. За походженням – шляхтич з Підляшшя. Уперше згадується **1586** як козац. старшина на Запорожжі. Навесні **1590** за дорученням польс. короля Сигізмунда III Ваза організував козаків для захисту Поділля від турків і татар, у нагороду за це отримав маєток Рокитно (нині смт Рокитне). Після того, як надані йому королем землі привласнив кн. Я. Острозький, очолив козац. повстання (див. Косинського повстання 1591–1593).

Восени **1591** у Білій Церкві особисто вилучив майнові документи князів Острозьких. Під його кер-вом козаки зайняли майже всю Київщину і частину Поділля, однак у лют. **1593** зазнали поразки. У трав. **1593** під час відвідин Черкас був убитий слугами місц. старости (див. Старство) кн. О. Вишневецького.

**31. Северин
Наливайко**

(р. н. невід. – 11.04.1597)

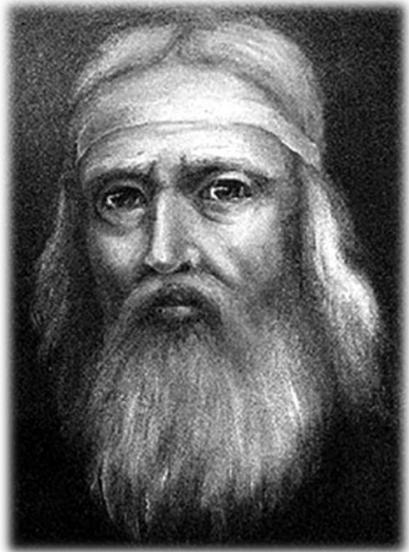
НАЛИВАЙКО Семерій (Северин– один із керівників козацтва **1594–96**). Брат відомого релігійного діяча Дем'яна Наливайка. Імовірне місце народження – Гусятин або Острог.

Змолоду козакував на Запорожжі, потім був на службі в кн. В.-К. Острозького.

Уперше згаданий у **квітні 1594** на Поділлі, де зібрав 2-тис. загін для оборони від татар. У **червні 1594** Наливайко з козаками зруйнував турецьку фортецю Паркани в Придністров'ї.

У липні в Теребовлі і Гусятині спустошив маєтки М. Калиновського, винуватого в смерті його батька. У **серпні** під орудою Наливайка козаки здійснили похід на турец. фортецю Бендери. У вересні разом із міщанами Брацлава розправився з місц. шляхтою.

У листопаді **1594** і лютому–травні **1595** брав участь у походах об'єднаного козац. війська в Молдову і Придністров'я. Улітку **1595** загін Наливайка перебував на австрійс. службі в Угорщині. З вересня Наливайко став осн. постаттю в соціальній боротьбі козацтва. Восени **1595** здійснив рейд білорус. землями за маршрутом Луцьк–Слуцьк–Бобруйськ–Могильов–Річиця. У лютому **1596** Наливайко встановив контроль над більшою частиною Волині. У своїй каральній операції С. Жолкевський спрямував осн. удар насамперед проти нього. У **квітні 1596** після битви під Білою Церквою Наливайко на короткий час обрали гетьманом. Після капітуляції козаків на р. Солониця (див. Солоницька оборона 1596) Наливайко був полонений. Страчений у Варшаві. Сучасники відзначали яскраву зовнішність і благородство Наливайка. Його життя і смерть породили численні народні легенди.

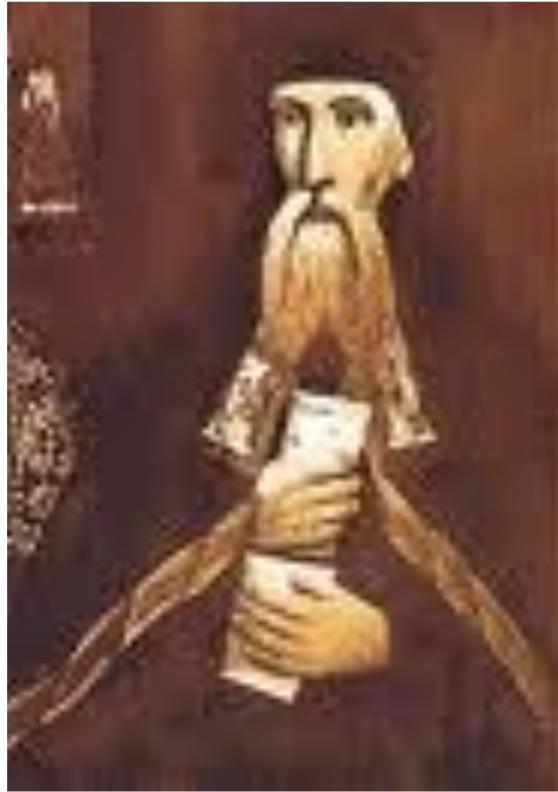

32. Іван Федорович

(блізько 1510, Велике князівство Московське — 5 (15) грудня 1583, Львів)

Івáн Фéдоров, Івáн Фeодоровиc. Друкар — діяч східнослов'янської культури, один із перших східнослов'янських друкарів, а також гравер, інженер, ливарник.

Вважається засновником друкарства у Московському царстві (див. Історія книгодрукування в Москві). Разом із білорусом Петром Мстиславцем видрукував 1564 року в Москві свою першу книгу — «Апостол». З 1566 через переслідування з боку вищого московитського духовництва та боярства покинув Москву та жив в еміграції у Великому князівстві Литовському. На території Литви мешкав та займався книговиданням: у Заблудові (1566-1572), Львові (1572-1575), Дермані й Острозі (1575-1581), знову у Львові (1581-1583). У 1574 уклав і надрукував у Львові перший східнослов'янський посібник — «Буквар» з граматикою та цього ж року здійснив друге видання «Апостола».

33. Герасим Смотрицький

(1-ша пол. 16 ст. — п.
1594, за ін. даними, 1597)

СМОТРИЦЬКИЙ Герасим Данилович — культ. і освіт. діяч, письменник-полеміст. Батько М.Смотрицького. Походив, очевидно, з укр. правосл. шляхти з м. Смотрич. Дістав добру освіту, знав іноз. мови, був обізнаний з антич. і середньовічною літературою, історіографією, філософією. Служив писарем у Смотричі (*серед. 16 ст.*), переписав там збірник історико-літ. змісту, потім обіймав аналогічну посаду в Кам'янці (нині м. Кам'янець-Подільський). До **1576** переїхав до Острога, очевидно на запрошення кн. В.-К.Острозького. Став першим ректором Острозької академії, очолив літературно-науковий гурток з I.Федоровим, Д.Наливайком, Кирилом Лукарісом, Кліриком Острозьким та ін. Редактор і перекладач текстів Біблії (**1581**), автор передмов та віршів, присвячених князям Острозьким, де наголошується на спадкоємності князями Острозькими традицій хрестителя Русі св. рівноапостольного кн. Володимира Святославича. Упорядкував збірник полемічних творів, а два з них ("Ключ царства небесного" і "Календар римски новы") написав сам (**1587**). У цих творах полемізує з єзуїтами, критикує догмат про зверхість Папи Римського і його непогрішимість, григоріанський календар.

34. Іпатій Потій

(2.08.1541–18.07.1613)

ПОТІЙ Іпатій (світське ім'я – Адам;) – унійний митрополит Київський (1599–1613), письменник-полеміст. Народився в с. Рожанка на Підляшші. Освіта, протекторат привілейованої шляхти зумовили піднесення П. по щаблях суспільної ієрархії. 1566, після формування у Великому князівстві Литовському земських судів, П. виконував функції писаря.

1569 П. представляв Берестейський повіт на польсько-литов. сеймі та підписав акт Люблінської унії 1569.

26 вересня 1599 після смерті Михайла Рогози П. став митрополитом Київським. 8 квітня 1600 П. іменовано архімандритом Києво-Печерської лаври.

Церк. унію в Речі Посполитій П. розглядав як засіб подолання інституційної кризи Київ. митрополії, поширення освіти, забезпечення участі Церкви в сусп. розвиткові Речі Посполитої, рівності прав і свобод обох найбільших конфесій, подолання загрози протестантизму.

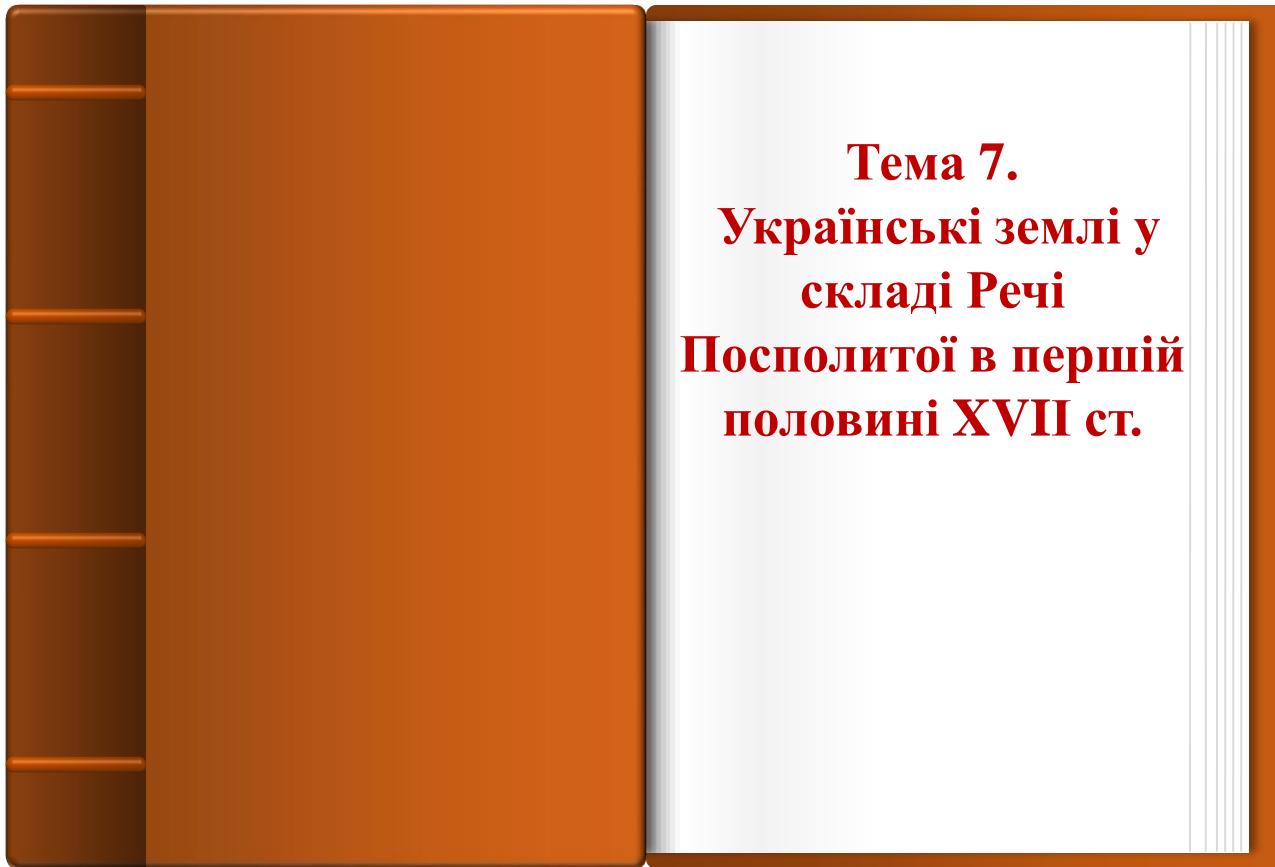
Берестейська церк. унія активізувала реліг. полеміку (див. Полемічна література), з якої розпочалося літературне бароко в Україні. П. був автором полемічних трактатів, казань та гомілій (проповідей), віршів, листів. Похований у Свято-Успенському соборі у Володимири

35. Мелетій Смотрицький (1577 — 27 грудня 1633)

Мелетій Смотрицький (світське ім’я — *Максим Герасимович* — письменник, церковний і освітній діяч Речі Посполитої, український мовознавець. Автор «Граматики слов’янської» (1619), що систематизувала церковнослов’янську мову. Автор ідеї про відродження православ’я в слов’янському світі на базі Московського царства. Навчався в Острозькій школі, потім (1594–1600) — у Віленській академії; слухав лекції в Лейпцизькому, Віттенберзькому й Нюрнберзькому університетах. Імовірно, за кордоном одержав учений ступінь доктора медицини. Під псевдонімом *Теофіл Ортолог* 1610 надрукував свій видатний полемічний твір «Тренос» («Θρινος»). Приблизно в 1615–1618 викладав церковнослов’янську та латинську мови в Київській братській школі, був одним з перших її ректорів. У 1616 виходить його переклад староукраїнською мовою «Євангелія учительного... Калиста». У 1618 повернувся до Вільна, де в Святодухівському монастирі постригся в ченці під ім’ям Мелетій. 1619 року у м. Єв’ї (Вевіс) біля Вільна вийшла друком його славнозвісна праця «Грамматики славенския правилое Сунтагма».. Брав участь у написанні «Букваря языка славенска», надрукованого 1618 року в Єв’ї. 1620 висвячений на архієпископа полоцького, єпископа вітебського й мстиславського. Після цього видав низку антиуніатських творів, за що зазнав переслідувань польських владей.

На початку 1624 Смотрицький вирушив з Києва у подорож на Схід (Константинополь, Палестина, Єгипет). Навесні 1625 повернувся до Києва. У 1627 перейшов на бік унії, був архімандритом Дерманського монастиря. Папа Урбан VIII дав Смотрицькому титул ієрапольського архієпископа. Протягом 1628–1629 років видав кілька книжок, у яких виправдовував свій учинок, агітував за унію, за скликання собору для примирення українських церков.

**Тема 7.
Українські землі у
складі Речі
Посполитої в першій
половині XVII ст.**

36. Тарас
Федорович

Гетьман — вихідець із чигиринської козац. родини — фігурує в джерелах під іменем Тараса Козака, Тараса Трясила. Коли восени 1629 уряд Речі Посполитої направив для розквартирування значну частину коронної армії у Київське воєводство на Задніпров'я, населене переважно козаками і незакріпаченими селянами, козаки відповіли масовим виступом. **На початку березня 1630** бл. 10 тис. нереєстрових козаків, очолюваних Т.Федоровичем, вийшли з Базавлуцької Сіці і підійшли до Черкас. У гетьман. універсалах містився заклик до укр. народу вступати до повстанського війська, "здобувати козацькі вольності" та захищати правосл. віру. Селяни і міщани об'єднувалися в загони, нападали на панські маєтки, запроваджували на волості козац. порядки. Запорожці захопили гетьмана реєстровців Г.Чорного, судили його і стратили. Повстання швидко поширилося на Київщину та Полтавщину. **Наприкінці квітня 1630** козац. військо після захоплення Корсуня (нині м. Корсунь-Шевченківський) та Канева, де до нього (? - 1639) начна частина реєстровців, переправилося на Лівобережжя . Укріплений табір був створений поблизу Переяслава (нині м. Переяслав-Хмельницький), за свідченням одного з укр. літописів, "між Трубежем і Альтою", де зосередилося до 40 тис. повстанців.

Із початку травня 1630 протягом 3-х тижнів відбувалися запеклі бої з коронним військом, очолюваним коронним гетьманом С.Конецпольським. Унаслідок успішних козац. вилазок та відсутності підкріплень, через активні дії невеликих повстанських загонів по всьому Подніпров'ю, а також відтягування платні жовнірам, які мали намір відмовитися від подальшої служби, останній змушений був розпочати переговори. Враховуючи критичне становище коронного війська і втрати повстанців у боях з добре озброєним противником, козацька старшина прагнула використати момент для закріplення своїх прав і привілеїв. З другого боку, частина запорожців не бажала йти на угоду й умовила Т.Федоровича відійти на Базавлуцьку Січ. Ця обставина помітно позначилася на ході подальших переговорів, які від імені повстанців повів А.Конашевич-Бут, та їхньому остаточному результаті. Згідно зі статтями Переяславської угоди від 29 травня 1630 (див. Переяславська уода 1630) повстанці визнавали свою провину, але відмовилися видати владі свого ватажка. **Залишалася чинною Куруківська уода 1625**. Гетьманом реєстрових козаків обрали Т.Орендаренка, проте вже 1635 Т.Федорович на канівській раді знову закликав до повстання проти польсь. влади в Україні. Старшині цього разу вдалося відвернути виступ, що спонукало Т.Федоровича від'їхати на Дон. Цілком можливо, що він брав участь у наступному козац. повстанні 1637—38.

37. Іван Сулима

((р. н. невід. — п. 1635)

Гетьман нереєстрових козаків. За походженням дрібний шляхтич із Чернігівщини.

Тривалий час був управителем маєтків Жолкевських і Даниловичів

поблизу Борисполя. Магнатські утиски змусили С. зайнятися козакуванням.

На Запорозькій Сіці він обирається кошовим отаманом, брав участь у багатьох походах проти турків і татар. Уперше згадується як козацький гетьман **1628**. Улітку **1635** С. очолив виступ запорожців на волості з Сіці. У ніч з **11 на 12 серпня 1635** козаки штурмом здобули Кодацьку фортецю і знищили гарнізон коронного війська.

Далі повстанці піднялися вище по Дніпру до Кременчука і Крилова, звідки С. розіслав універсали до укр. населення, закликаючи його до боротьби проти польсько-шляхетського гніту.

Королівські комісари А.Кисіль і Л.Жолкевський організували похід реєстрових козаків проти повстанців. Оборона останніх проти переважаючих сил противника на одному з дніпровських островів тривала кілька місяців. Згодом реєстровці схопили козацького ватажка і видали властям. С. і кількох його соратників відвезли у Варшаву, де їх стратили як ворогів Речі Посполитої.

38. БОРЕЦЬКИЙ Іов

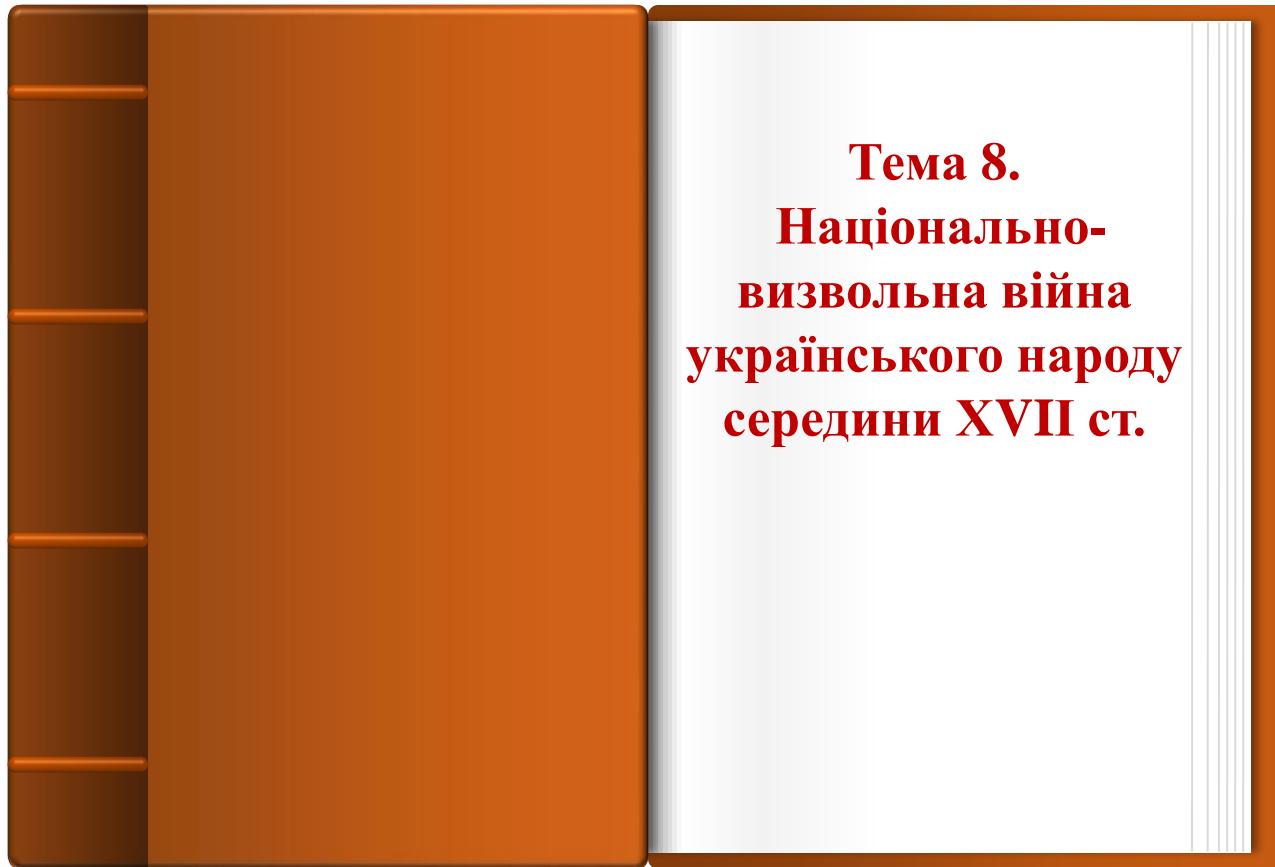
(р. н. невід. – 12(02).03.
1631)

40. БОРЕЦЬКИЙ Іов (світське ім'я та по батькові – Іван Матвійович - укр. церк., політ. і культ.-освіт. діяч, публіцист. Виходець із дрібної укр. шляхти. Н. в с. Борче (нині с. Бірче Городоцького р-ну Львів. обл.), де мав спадкові права на церкву і монастир св. Онуфрія.

Вірогідно, здобув освіту у Львівській братській школі. Можливо, навч. в Острозькій академії, а також за кордоном. **1604** – ректор Львів. братської шк. й учитель грец. й лат. мов. **1605** записався до Віленського братства (див. Вільнюс). Від **1611** – священик київ. Свято-Воскресенської церкви. Один з організаторів і перший ректор Київ. братської школи (**1615–18**). **1619** прийняв чернечий постриг під ім'ям Іова і став ігуменом Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Від жовт. **1620** – Київ. правосл. митрополит. На поч. **20-х рр. 17**

ст. разом зі своїми політ. союзниками – запороз. козаками – наполегливо боровся за легалізацію відновленої єрусалимським патріархом Теофаном III православної ієрархії (див. Теофана III місія в Україні 1620). Прихильник радикальних методів розв'язання правосл.-унійних суперечностей.

У цій боротьбі прагнув заручитися політ. підтримкою чільних представників протестантської опозиції Великого князівства Литовського. Пізніше Б. став схилятися до ідеї об'єднання правосл. та унійної церков, проте подібним намірам перешкодила безкомпромісна проправосл. позиція представників Війська Запорозького. Розраховуючи на підтримку одновірної Морсковської держави в боротьбі православного населення України й Білорусі проти реліг. утисків, Б. **1624** послав до московського царя Михайла Федоровича посольство на чолі з луцьким єпископом І.Борисковичем. Хоча дипломатична місія останнього зазнала невдачі, Б. продовжував підтримувати політ. контакти з Московською державою. У деяких своїх творах, зокрема "Протестації" (**1621**), гостро засуджував церковну унію (див. Берестейська церковна унія 1596) та реліг. утиски правосл. нас. Речі Посполитої, геройзував запорозьке козацтво. Як перекладач брав участь у підготовці до друку фундаментальної богослужбової кн. " С.Соболя (1628–30)". Б. приписується авторство антиунійного та антикатолицького полемічного твору "Пересторога" (**1605–06**).

**Тема 8.
Національно-
визвольна війна
українського народу
середини XVII ст.**

39. Іван Богун

Іван Богун народився близько **1618 р.**, страчений приблизно у 46 років, 17 лютого **1664 р.** у м. Новгород-Сіверський Чернігівської області. Найталановитіший полковник армії Богдана Хмельницького у визвольній війні українського народу проти Польщі, що не визнав Переяславську Раду 1654 р. і відмовився присягати на вірність Кремлю. Наказний гетьман Війська Запорізького.

У **1651 році** близкуче розгромив каральну експедицію на Поділлі польського гетьмана Калиновського, який вирішив через Вінницю атакувати Київ. У **1653 році** у найбільшій битві під Берестечком (кордон Волині й Галичини) Іван Богун врятував від повного розгрому українську армію, Навесні **1653 року** вщент розгромив під с. Монастирище польський **16-тисячний загін С. Чарнецького.**

У 1654 році Іван Богун відмовився визнавати рішення Переяславської Ради і присягати Москві. Після смерті Богдана Хмельницького Богун підтримав курс Івана Виговського та Юрія Хмельницького на незалежність від Кремля Війська Запорізького у зовнішній і внутрішній політиці. Так само популярний полковник не підтримував прагнення зазначених гетьманів зблизитися з Польщею чи Туреччиною. **17 лютого 1664 року** був заарештований польським керівництвом і страчений.

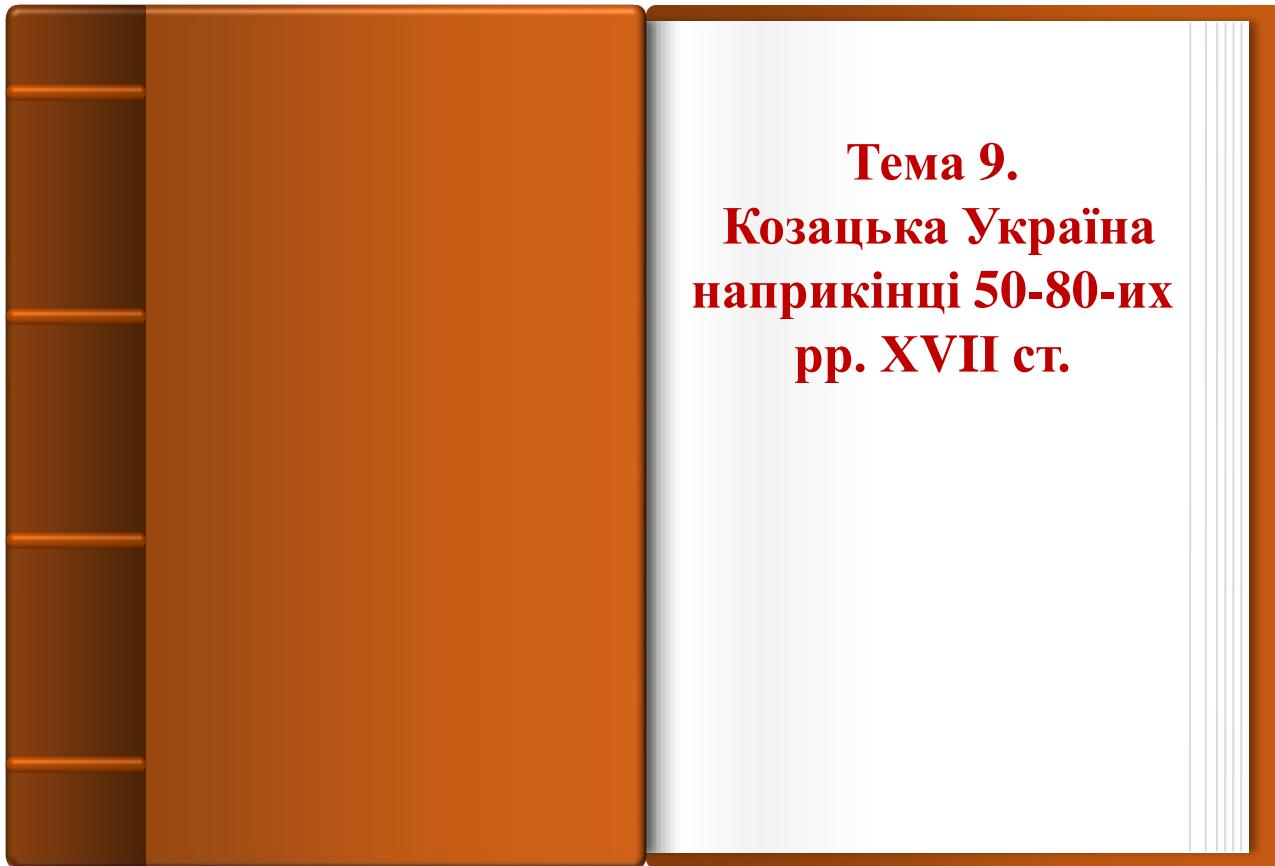
40. Адам Кисіль

(1600–1653)

КИСІЛЬ Адам Григорович (1600–1653) – український магнат, політичний і державний діяч Речі Посполитої. Походив із старовинного волин. шляхетського роду. Здобувши добру освіту, служив у коронному війську, відзначившись у війнах з Рос. д-вою та Османською імперією. В умовах конфесійної нестабільності виступав захисником православ'я. Політичні вагання К. між Україною та Польщею позначилися на його діяльності під час козацьких повстань 30-х рр. 17 ст. та національної революції 1648–1676. 1639 йому було надано уряд (посаду) чернігівського, а 1646 – київського каштеляна, **1648** – брацлавського, а **від 1649** – київ. воєводи. Від **1641** – сенатор Речі Посполитої (див. Сенат у Речі Посполитій). Прагнення К. знайти компромісні рішення у відносинах між козацтвом і польс.-шляхетським урядом викликали звинувачення його з обох сторін.

Похований у родинній церкві с. Низкиничі (нині село Іваничівського р-ну Волин. обл.).

Каштелян [ред. ... *kasztelan*] або **кастелян** (від лат. *castellanus*) — у Королівстві Польському (1385—1569), Речі Посполитій службова особа, яку призначав король або князь для управління «гродом» (замком) та навколошньою місцевістю.

**41. Іван
Виговський**

(1608-
27(17).03.1664)

Військовий писар Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави в Україні у 1657–1659 роках. Був найближчим соратником Хмельницького у формуванні зовнішньополітичного курсу України, виходячи з її геополітичних пріоритетів.

У липні **1657** року обраний на Чигиринській раді новим гетьманом до часу повноліття Юрія, сина Богдана Хмельницького, а у жовтні переобраний гетьманом на загальновійськовій раді в Корсуні.

В умовах загрози війни з Московією, **1658** року уклав Гадяцький договір із Річчю Посполитою, за яким козацька Україна перетворювалася на Велике князівство Руське — третю складову “держави обох народів”. За договором проголосувався Руським гетьманом і чигиринським старостою. Під час козацько-московської війни **1658–1659** років здобув перемогу над стотисячним московським військом під командуванням князя Трубецького під Конотопом за допомоги кримського хана Мехмед-Герая IV. Проте поступово втратив підтримку оточення через невдоволення козаків Гадяцькою угодою. У вересні 1659 року передав булаву Юрієvi Хмельницькому.

42. Юрій Немирич

(Єжи; 1612–1659)

НЕМИРИЧ Юрій – політичний, державний і військовий діяч України і Речі Посполитої, полковник Війська Запорозького, канцлер Великого князівства Руського. Брав участь на чолі власної хоругви у війнах 30-х років XVII століття Польщі з Московщиною та Швецією. З **1641 року** — підкоморій київський. Один із активних українських протестантів-аріан, права яких активно боронив у різних інституціях; фундатор протестантської академії у Кисилині (Волинь). У Визвольну війну Б. Хмельницького воював, як генеральний полковник Київського воєводства, супроти козаків. Був прихильником семигородського князя Ракочія. У **1655** році перейшов на бік шведського короля Карпа X Густава. У **1657** році прийняв православ'я і став полковником козацького війська. Провадив переговори зі Швецією з боку України — закінчилися Корсунською угодою **1657** року, що визнавала незалежність України. Прихильник концепції Великого князівства Руського, очолив українську делегацію на сейм **1659** року для ратифікації Гадяцького договору. Брав участь у **Конотопській битві 1659** року. Під час повстання проти І. Виговського промосковськи наладнаних козаків у серпні **1659** року був убитий між Биковим та Кобижчею. Автор суспільно-політичних праць, зокрема «Розмови про війну з Московією» (**1632**), та з теології, написав поему «Паноплія» (**1653**), польською мовою аріанські молитви. Юрій Немирич належить до визначних українських державотворців.

**43. Юрій
Хмельницький**
(1640 або 1641 —
1681)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ Юрій (у чернецтві — Гедеон) — гетьман України. Син [Б.Хмельницького](#). Гетьманич був хворобливим, страждав на епілепсію, що робило його малопридатним для військово-політ. кар'єри. Тим не менш із **1653** після загибелі свого старшого брата [Т.Хмельницького](#) він розглядався батьком як спадкоємець гетьмана. булави. На раді в квітні **1657** було ухвалено передати гетьман. уряд по смерті Б.Хмельницького саме Юрію. Під опікою полковників [І.Богуна](#) та [Г.Лесницького](#) він здобував досвід керування військами. По смерті Б.Хмельницького його син був однак усунутий від гетьманства з огляду на його молодість та недосвідченість, а регентом при ньому на короткий час був [І.Виговський](#), який пізніше й формально став гетьманом. Х. протягом певного часу продовжував навчання в Київ. колегумі.

Під час повстання опозиції проти І.Виговського став на її бік і **1659** проголошений гетьманом. Після поразки України в російсько-укр. війні **1658—59** саме Х. після невдалих переговорів у Переяславі (нині м. [Переяслав-Хмельницький](#)) був змушеній укласти **27 (17) жовтня 1659** нерівноправний договір із Московською державою ("14 статей"; див. [Переяславські статті 1659](#)), на підставі якого Україна втрачала незалежність і ставала автономною одиницею у складі Московської д-ви. Після цього він взяв участь у невдалому московсько-українському поході проти [Речі Посполитої](#) (див. [Чуднівська кампанія 1660](#)). Щоб уникнути тотального розгрому, Х. довелося піти на укладення з Річчю Посполитою нерівноправного Чуднівського договору.

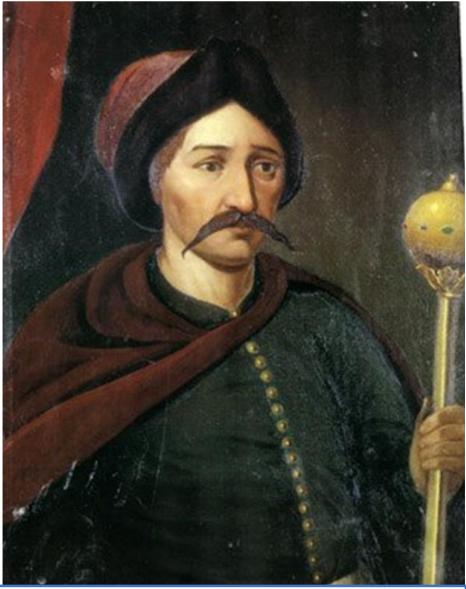
Укр. козац. д-ва розривала відносини з Москвою і ставала тепер автономною одиницею у складі Речі Посполитої. У відповідь виникла опозиція, насамперед у [Лівобережній Україні](#), підтримана царським урядом. Вона проголосила наказним гетьманом України [Я.Сомка](#) (дядька по матері Х.) і відмовилася коритися Речі Посполитії. Спроби Х. дипломатичним та збройним шляхом ліквідувати конфлікт не вдалися. Бої, які тривали на берегах Дніпра в районі [Канева](#) та Переяслава, а також на Сіверщині, йшли з перемінним успіхом до весни **1662**, коли Х. зазнав тяжкої поразки від військ Я.Сомка та значного моск. війська кн. [Г.Ромодановського](#). Річ Посполита не надала йому обіцянної допомоги, а таємні спроби встановити контакти з Москвою були безуспішними. [Кримський ханат](#) тільки на певний час став союзником Х., але ціною [ясиру](#) в 120 тис. душ, який орда набрала в Каневі та його околицях. Усе це підрвало і без того слабкий авторитет Х., який у керуванні д-вою та військом покладався на вузьке коло старшин, насамперед на [генерального осавула](#) І.Ковалевського.

Розчарований ходом справ, Х. скликав восени **1662** старшинську раду в Корсуні (нині м. Корсунь-Шевченківський), на котрій висловив своє бажання скласти гетьман. повноваження й піти в ченці. На самому початку **1663** відбулася рада, на якій новим гетьманом обрали П.Тетерю. Х. за його бажанням тоді ж було пострижено в ченці у Свято-Онуфріївському монастирі під Корсунем. Невдовзі він став архімандритом цього монастиря. На початку походу польського короля Яна II Казимира Ваза на Лівобережну Україну саме він вітав у Білій Церкві короля спеціальною промовою (**1663**). Після провалу походу короля **1664** вибухнули антипольські повстання по всій Правобережній Гетьманщині. Х. було звинувачено в підтримці повстання і ув'язнено у фортеці Мальборк (Польща). Тільки після підписання Андрусівського договору (перемир'я) **1667** групу укр. в'язнів, у т. ч. Х. та київського митрополита Йосифа (Нелюбовича-Тукальського), було переведено у Варшаву, звідки їм вдалося втекти в Україну. **1669** Х. полішив монастирські справи й поринув у політичну боротьбу, підтримавши противника гетьмана П.Дорошенка Петра Суховієнка, а також уманського полк. М.Ханенка. Війська опозиції зазнали поразки, а під час втечі під Уманню на них вдарила Білгородська орда і захопила в полон Х. Його було ув'язнено в Акермані (нині м. Білгород-Дністровський). На вимогу П.Дорошенка, який небезпідставно розглядав Х. як потенційного конкурента, турец. султан Мегмед IV перевів його до стамбульської фортеці Єдикуле, але з **1670** Х. знову опинився в Акермані. Ув'язнення тривало майже 10 років, що значно послабило і без того розладнане здоров'я Х.

Після падіння гетьмана П.Дорошенка **1676** Османська імперія прагнула не допустити посилення в Україні Моск. д-ви і здійснила т.зв. Чигиринські походи **1677—78**. Уже при підготовці даної кампанії султан Мегмед IV задля привернення укр. людності на свій бік звільнив Х. з в'язниці, проголосив гетьманом і наказав виступати з турец. військами в Україну, щоб привертати до себе козаків. Оскільки гетьманом Х. неможливо було визнати, то було знайдене досить вдале вирішення проблеми: Х. титулувався вже як "князь України", "князь Молдавії", "князь Сарматії", "руський монарх" тощо, а своє ім'я писав таким чином: "Юрій Гедеон Венжик Хмельницький", підкреслюючи пов'язаність не тільки з Б.Хмельницьким, своїм батьком, але й легендарним козац. гетьманом **1530-х** рр. Венжиком Хмельницьким. Однак султан розглядав Х. тільки як свою маріонетку. Підтримка Х. з боку козаків була мізерною. Із більш-менш відомих політ. діячів Гетьманщини за ним пішли тільки його родичі П.Яненко-Хмельницький, І.Губар (двоюрідний брат), О.Астаматій. Х. із невеликим козац. загоном брав участь у поході турец. військ на Чигирин та деякі ін. міста, потім зробив свою резиденцією Немирів, контролюючи при підтримці турец. військ частину сучасних Київщини, Черкащини, Вінниччини. Тут збирав податки, чинив суд і розправу тощо протягом кількох років. Він став часто впадати в депресію, шукати забуття у вині, розгульному житті, жорстоко придушував найменший спротив, страчував навіть найближчих сподвижників (наказного гетьмана О.Астаматія, кальницького полк. В.Вареницю, брацлавського полк. С.Коваленка), деякі з них урятувалися втечею (П.Яненко-Хмельницький). Через конфлікт із багатим купцем Оруном Х. потрапив у немилість до турків,

був за наказом султана Мегмеда IV заарештований **1681** яничарами кам'янецького бейлербея Ахмеда-паши та привезений до Кам'янця (нині м. Кам'янець-Подільський). Тут його повісили на Замковому мосту; за іншою версією — вивезли до Стамбула і там ув'язнили довічно, за третьою — він після 14-річного ув'язнення скінчив своє життя паламарем в одному із правосл. монастирів на якомусь острові в Егейському морі.

44. Павло Тетеря

(р. н. невід. — п. у квітні 1671)

Походив із шляхетського роду Київського воєводства (Переяслав), навчався в Києво-Могилянській колегії, член Львівського братства. **До 1648 року** — писар Гродського суду у Володимири-Волинському, **в 1649-му** — писар Переяславського полку, **із 1653 року** — переяславський полковник. Був дипломатом, брав участь у численних переговорах, зокрема був у складі українського посольства до Москви **у березні 1654 року**. **В 1657 — 1659 роках** — генеральний писар, брав активну участь у Гадяцьких трансакціях 1658 року, хоча сам не був прихильником встановлення Великого князівства Руського. Згодом одвертий прихильник польської орієнтації, супротивник І. Виговського і винуватець смерті останнього. **У 1663 — 1665 роках — гетьман Правобережної України** під протекцією Польщі, брав участь у поході польського короля Яна Казимира на Лівобережжя **в 1663 — 1664 роках**, допоміг полякам придушити козацько-селянське повстання на Правобережжі. **У 1665 р.** після поразки під Брацлавом від козацького війська на чолі із В. Дрозденком зрікся гетьманства, захопив козацький скарб, клейноди, архів і виїхав до Польщі, де перейшов у римо-католицизм, став полоцьким стольником і старостою брацлавським, чигиринським та ніжинським. Пограбований єзуїтами, виїхав до Молдови, в Ясси, звідти до Андріанополя (Туреччина), де наприкінці **1670-го чи на початку 1671 року** помер. Належить, як і І. Брюховецький, до найбільш деструктивних гетьманів стосовно Козацької держави, тільки з польського боку.

**45. Іван
Брюховецький**

(бл. 1623–
17(07).06.1668)

Брюховецький Іван Мартинович - гетьман Лівобережної України в 1663-

1668 рр. Народився на Полтавщині. З 1648 р. перебував при дворі Богдана Хмельницького (Богдан Хмельницький) в ролі «старшого слуги», займався вихованням гетьманича Юрія, виконував деякі дипломатичні доручення. З **1659** р. перебував на Запорозький Сіці (Запорізька Січ), тоді ж обраний кошовим отаманом. Протягом **1662-1663** рр. був одним із головних претендентів на гетьманство в Лівобережній Україні. Москвофільські заяви Івана Брюховецького забезпечили йому підтримку царського уряду. **На «Чорній раді» під Ніжином (1663 р.)** він був проголошений гетьманом. Вчинив розправу над опозицією. У вересні **1665** р. Іван Брюховецький **першим з українських гетьманів здійснив візит до Москви.** Невдалі спроби припинити колонізаторську політику російського уряду спричинили падіння його авторитету в Україні. Прагнучи втримати важелі влади, оголосив про розрив з Москвою, але лівобережні козаки вбили Івана Брюховецького.

46. Іван Сірко

(1605 - 1680)

Іван Сірко обирається запорожцями на посаду кошового отамана рекордну кількість раз (за різними підрахунками від 8 до 20 разів). Сірко мав феноменальний військовий талант за життя він провів 55 походів проти Османської імперії та 65 великих битв та 179 сутичок з ворогами і у всіх з них здобув перемогу. Будучи **противником Гадяцької угоди 1658 р.** та бачачи негативні наслідки відновлення того ж року українсько-кримського союзу, влітку **1659 р.** Сірко організовує похід на Аккерман, завдає значних руйнувань у Криму, що змушує кримського хана відвести орди з України та **перекреслює плани Виговського** щодо розвитку успіху від здобутої під Конотопом перемоги над військами московського царя. Іван Сірко здобув значний авторитет серед запорозьких козаків завдяки своїм багаторазовим успішним походам на Крим, визволенню з татарської неволі українських бранців **1663 р.** Його вперше обирають кошовим отаманом, звання якого (з деякими перервами) він зберігає за собою протягом наступних 15 років.

Як кошовий отаман Сірко веде успішну боротьбу з вторгненнями кримських нападників, на Правобережжі **воює з військами гетьмана П. Тетері та його польськими союзниками**, а згодом - загонами кримського ставленника самопроголошеного гетьмана П. Суховія. Наприкінці 60-х років кошовий змінює свою політичну орієнтацію і **спільно з польськими військами бореться проти гетьмана П. Дорошенка**. За невідомих дослідникам обставин, 1668 року Сірко залишає Запорожжя та перебирається на Слобожанщину, де його обирають полковником зміївським. У березні того ж року він бере **участь у козацькому повстанні проти царських воєвод, підтримує тісні контакти з ватажком селянської війни в Московщині С. Разіним**. **1672 р.** полтавський полковник Ф. Жученко заарештовує Сірка та передає представникам царської адміністрації. Спочатку колишнього кошового відправили до Москви, а звідти - на заслання до Сибіру. Проте в умовах загострення стосунків з Туреччиною, під тиском польського уряду Москва невдовзі звільняє Сірка, а вже влітку 1673 р. він на чолі запорожців атакує Тягин, захоплює добре укріплені турецькі фортеці Ізмаїл та Очаків. Незважаючи на похилий вік, кошовий **бере активну участь у відбитті чигиринських походів турецької армії 1677 і 1678 рр.** Водночас продовжує активну політичну діяльність, перебуваючи в **опозиції до гетьмана Лівобережної України І. Самойловича**. Навесні **1680 р.** Сірко розпочинає підготовку до чергового походу на Крим, але, згідно з літописом С. Величка «того ж літа, 1 серпня, проставився від цього життя»

47. Дем'ян Многогрішний

1630 (за уточненими
даними – 1621) – 1703

Многогрішний Дем'ян Гнатович - гетьман Лівобережної України (1669-1672 рр.).

Син посполитого з м. Коропа. Козацьку службу розпочав у війську Б. Хмельницького. Брав участь у подіях Визвольної війни. В 1649 р. як генеральний осавул підписав Зборівську угоду.

Як зазначав сам, був чоловік «простий і неграмотний», але завдяки природному розуму, твердій вдачі й принциповості досяг становища чернігівського полковника (1665—1669 рр.).

Як противник Андрусівського договору брав участь у антимосковському повстанні І. Брюховецького 1668 р. Підтримував політику П. Дорошенка, який призначив Д.

Многогрішного наказним гетьманом на Лівобережжі. Під тиском промосковських налаштованої старшини і православного духовенства пішов на переговори з царським урядом.

У 1666 р. став «гетьманом сіверським», а **3 березня 1669 р.** обраний у Глухові (фактично призначений Г. Ромодановським) гетьманом Лівобережної України. Уклав із Москвою Глухівські статті 1669 р. При цьому твердо стояв на ґрунті самостійності України, відверто висловлювався проти імперіалістичної політики Москви. Прихильник сильної влади, не довіряв вищій старшині, з якою поводився грубо і навіть жорстоко. Обсаджував полковницькі й сотенні уряди своїми родичами таеляючи їх маєтками. В 1671 р. передав наказне гетьманство своєму брату Василеві, очевидно, намічаючи його своїм наступником. Все це

викликало опозицію старшини, яка вчинила **13 березня 1672 р.** державний переворот, заарештувавши Д. Многогрішного й видавши його Москві. Обвинувачений у «зраді» (зв'язках з П. Дорошенком), Д. Многогрішний був після тортур засуджений на

страту, яку замінили довічним засланням у Сибір. Після звільнення у 1688 р. був записаний у «діти боярські» і перебував на військовій службі в м. Селенгинську в Забайкаллі. В 1696 р. постригся в ченці. Востаннє згадується в документах 1701 р. Нащадки Д. Многогрішного, а також засланих разом з ним брата Василя й небожа Михайла залишилися в Сибіру.

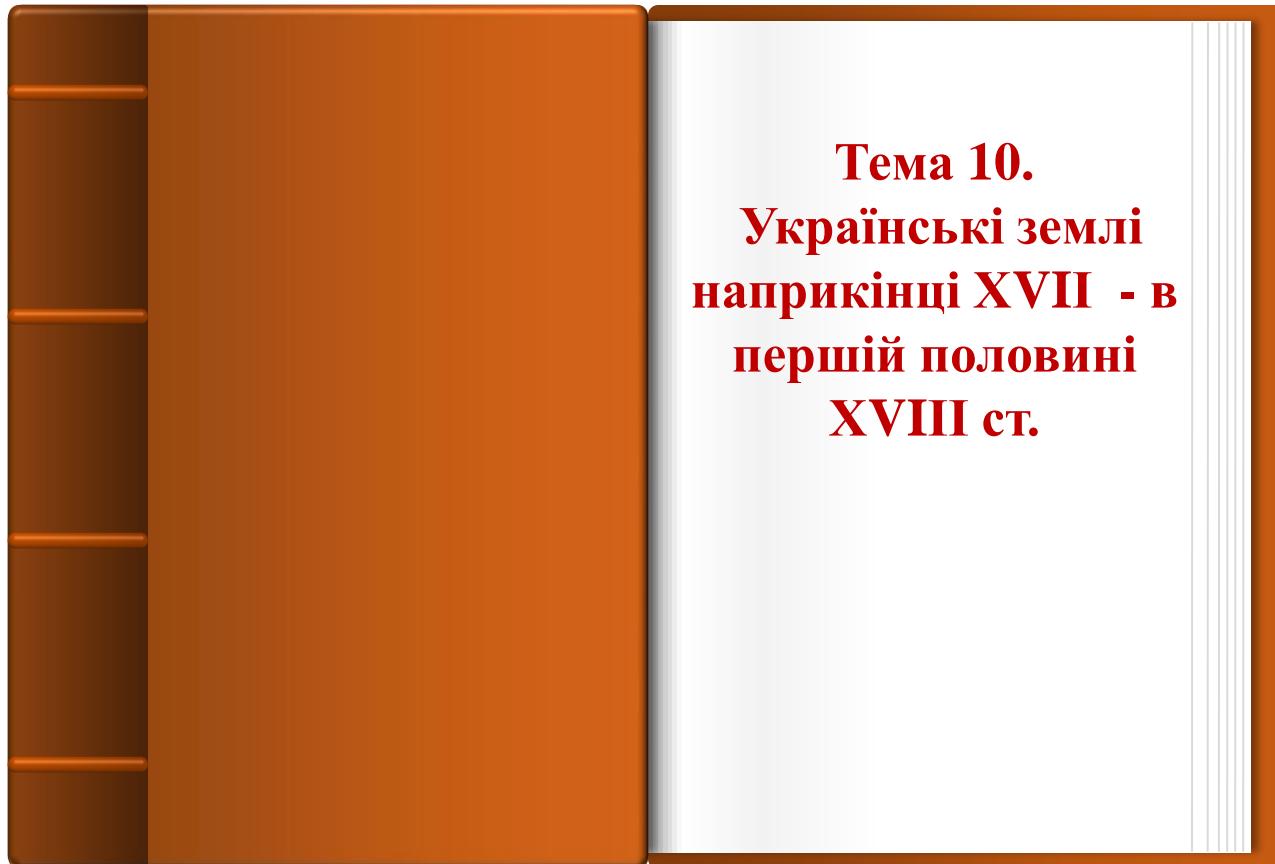

48. Іван Самойлович
(1630 – 1690)

САМОЙЛОВИЧ Іван Самойлович — гетьман Лівобережної України (1672—87). Н. в м. Ходорків (нині село Попільнянського р-ну Житомир. обл.) в сім'ї священика. Навч. в Київ. колегіумі. Служив писарем Красноколядинської сотні Чернігівського полку, згодом перебрався на Полтавщину, де став сотником Веприцької сотні Гадяцького полку. **Протягом 1660-х рр.** займав різні посади в Полтавському полку і Чернігів. полку. За гетьманства Д.Многогрішного був обраний на посаду генерального судді. С. став гетьманом у результаті змови проти свого попередника та обрання на старшинській раді **27 (17) червня 1672** в Козацькій Діброві неподалік Конотопа. Там же він підписав українсько-рос. договір (див. Конотопські статті 1672), який в основному повторював попередні домовленості з моск. царем Олексієм Михайловичем від **1669** (див. Глухівські статті 1669).

Протягом свого правління С. здійснював політику, спрямовану на об'єднання Правобережної та Лівобережної України. Після здійснення військ. походу на Правобережжя на козац. раді під Переяславом (нині м. Переяслав-Хмельницький; **27 (17) березня 1674**) був обраний гетьманом "обох сторін Дніпра". Однак невдовзі в результаті вторгнення турец. військ втратив контроль над Правобережною Гетьманщиною. Брав активну участь і проявив себе як здібний воєначальник у війні об'єднаних сил Лівобережної Гетьманщини та Росії з Османською імперією (1676—81). У цей час проводив спец. операції з виселення українців із Правобережжя в Лівобережну Україну. 1681 висловив незадоволення з приводу підписання між Росією і Осман. імперією Бахчисарайського миру 1681, згідно з яким більшість правобереж. укр. земель переходила під владу осман. султана Мехмеда IV, а також крим. хана Мурад-Герея. Так само виступав проти укладення польсько-рос. "Вічного миру" 1686, який узаконював розподіл України. За гетьманства С. укр. правосл. церква, що визнавала зверхність Константиноп. патріарха, була підпорядкована Московському патріархату (1686). Після невдалого українсько-рос. походу на Крим 1687 (див. Кримські походи 1687 і 1689) був скинутий із гетьманства, заарештований і відправлений на заслання до м. Тобольськ (нині місто Тюменської обл., РФ), де й помер.

С. був визначним меценатом укр. к-ри — на його кошти по всій Україні було збудовано кілька десятків храмів і монастирів. Володів великими маєстностями. Намагався зробити гетьман. владу спадковою.

49. Семен Палій

(1640 – 1710)

Семен Гурко (Палій) -Білоцерківський полковник Семен Гурко, більше відомий під прізвиськом Палій, отриманим ще замолоду, був душою відновлення козацтва на Правобережжі Дніпра, спустошенному в роки Руїни. Довгий час він жив на Січі й мав величезну популярність серед козацтва, але відмовився від посади кошового отамана — «щоб не коритися черні». **Близько 1685 року** разом зі своїми козаками Семен Палій переселився на Правобережжя, що знелюдніло, у Fastів, брав участь у створенні нових полків і в боротьбі з Туреччиною й Кримом. **До 1703 року Палій вважав Івана Мазепу своїм однодумцем** і союзником: він не раз надавав гетьманові допомогу в походах на татар, допомагав громити запорозьких «гультяїв», що займалися розбоєм і грабіжництвом. Після королів. універсалів **25 січня та 4 травня 1702 про ліквідацію правобереж. козацтва** в Київському воєводстві, Брацлавському воєводстві і Фастові зібрав **на початку березня 1702** козац. раду, де публічно відмовився від протекції польського короля Августа II Сильного, оголосив Правобережжя "вільною козацькою областю" й заявив про присягу рос. цареві Петру I і гетьманові І.Мазепі. Впродовж 1702–04 разом із С.Самусем очолював повстання ("друга Хмельниччина") на Київщині, Брацлавщині, Поділлі й Волині проти панування Польщі.

26 жовтня 1702 повстанці розгромили коронні війська кн. Х.Любомирського та частини посполитого рушення Я.Потоцького й Д.Рушиця під Бердичевом, а в **жовтні–листопаді 1702** відвоювали Вінницю, Немирів, Котельню, Бихів, Бар, Старокостянтинів, Дунаївці, Шаргород, Хмільник, Бушу, Рацків, Калюс та ін. Був одним із гол. фігурантів **Нарвського договору 1704 між Москвою та Варшавою**. в **лютому 1704** Петро I надіслав П. листа з вимогою звільнити усі заняті правобережними козаками міста на користь Августа II Фредерика. У **травні 1704** підрозділи П. приєдналися до 40-тис. війська І.Мазепи під час "польського" походу. З огляду на невиконання царського наказу, а також зважаючи на його контакти з прихильниками швед. короля Карла XII (князем Любомирським і Сапєгою), за згоди рос. урядовця Ф.Головіна та розпорядженням І.Мазепи П. був заарештований **у кінці липня 1704**. Перебував у Батуринській в'язниці **до червня 1705**. На вимогу Петра I відправлений до Москви, звідти за царським наказом **від 21 серпня 1705** – до сибірського м. Тобольськ (нині місто Тюменської обл., РФ). Перебував на засланні **до весни 1708**, звідки повернений на прохання київ. полк. А.Танського за царським наказом від 28 листопада 1708. **Брав участь у Полтавській битві 1709** у складі військ гетьмана I.Скоропадського. Повернувшись на Київщину, де знову очолив Білоцерківський полк.

50. Кость Гордіенко

(нар. ? — 4 [15] травня
1733)

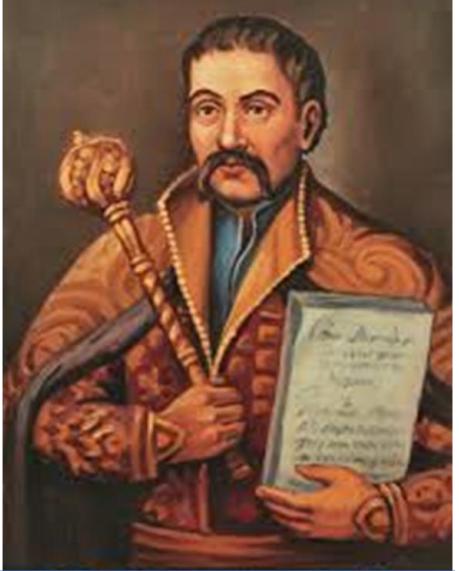
Кόстя (Костянтýн) Гордíйович Гордíєнко (Головкó) — кошовий отаман Запорозької Січі, видатний військовий і політичний діяч, який попри особисту неприязнь до Івана Мазепи підтримав останнього в боротьбі з Петром I. Створив та очолив Кам'янську Січ. До 1728 р. очолював Олешківську Січ, сподвижник та співавтор конституції П. Орлика.

Народився на Полтавщині, в юні роки навчався в Києво-Могилянській колегії. На початку 1702 року був обраний кошовим отаманом Старої Січі. Перебуваючи на цій посаді, проводив незалежну політику, виступав проти зазіхань московського уряду на

Запоріжжя, очолював воєнні операції запорожців проти гарнізонів московських фортець, збудованих у межах території, що належала Війську Запорізькому. На початку свого отаманування був в опозиції до І. Мазепи через формально лояльну політику гетьмана до московського уряду. У березні 1708 року очолив 8-тис. загін запорожців, з яким приєднався до військ лівобережного гетьмана, що в той час перебували в

Диканьці. За посередництва гетьмана К. Гордієнко та шведського короля Карл XII уклали угоду про спільну боротьбу проти Московського царства. Поразка шведсько-українських військ у Полтавській битві змусила кошового разом з І. Мазепою та Карлом XII відступити за межі України.

26 червня 1709 року організував переправу через Дніпро біля Переволочної, що дозволило гетьману, королю та частині гетьманських і запорізьких військ переправитися на правий берег. Після смерті І. Мазепи підтримував гетьмана П. Орлика, брав участь у створенні Конституції 1710 року. Навесні 1711 року очолював загін запорожців у невдалому поході П. Орлика на Правобережжя. У 1711 — 1728 рр. колишній кошовий Запорізької Січі неодноразово обирається кошовим отаманом Олешківської Січі. У цей період виступав проти повернення запорожців на територію України, під владну московському урядові. Помер 1733 року

51. Пилип Орлик

(1672 — 1742)

Óрлик Пилип Степáнович — український політичний, державний і військовий діяч, Генеральний писар (1702-1709), Гетьман Війська Запорозького у вигнанні (1710-1742), поет, публіцист. Представник білоруського шляхетського роду Орликів (чеського походження), що користалися білоруським гербом «Новина» та писалися литвинами (білорусами). Один із упорядників «Договорів і постанов» — конституційного акту, який іноді називають «першою в світі Конституцією», фактично — козацького суспільного договору.

**52. Іван
Скоропадський**

(бл. 1646 —
14(03).07.1722)

СКОРОПАДСЬКИЙ Іван Ілліч — гетьман Лівобережної України (1708—22). Народився в м. Умань. **1674** внаслідок нападу татар змушений був переселитися в Лівобережну Україну. Обіймав посади військового канцеляриста при гетьман. уряді (із **1675**), черніг. полкового писаря (**1680—94**), генерального бунчужного (із **1694**), генерального осавула (із **1701**), стародубського полковника (**1706—08**). Брав участь у боротьбі проти турец. і татар. військ під час російсько-турецької війни 1676—1681 і Кримських походів 1687 і 1689. Після переходу гетьмана I.Мазепи на бік швед. короля Карла XII С. **6 листопада 1708** на старшинській раді в Глухові обрали гетьманом. Він очолив козац. полки в Полтавській битві 1709. Не раз звертався до рос. царя Петр I із проханням про поліпшення становища укр. народу. За гетьманства С. **1709** за наказом Петра I було зруйновано Чортомлицьку Січ. Для контролю за діяльністю гетьман. правління цар призначив свого резидента. С. був найбільшим землевласником у Гетьманщині (мав до 20 тис. дворів посполитих). Він одним із перших гетьманів почав видавати універсалі, за якими козаки офіційно зобов'язувалися виконувати повинності на користь д-ви, а посполиті за подання скарги на можновладців каралися побиттям і арештом. Царським маніфестом від **27 (16) травня 1722** було створено Малоросійську колегію, яка підмінила собою вищі судові й адміністративні органи в Гетьманщині.

53. Павло Полуботок

(бл. 1660 — 1724)

ПОЛУБОТОК Павло Леонтійович — держ. і військ. діяч України, черніг. полковник, наказний гетьман Лівобережної України 1722–24. Н. в заможній козацько-старшинській родині Сіверської України (див. Полуботки). Освіту П. здобував у Києво-Могилянській академії. Із поч. 1680-х рр. служив у Війську Запорозькому: спочатку — як військовий товариш, а згодом — значковий товариш Чернігівського полку. Переїхав під опікою гетьмана І. Самойловича.

Після скинення останнього з гетьманства П. разом із батьком зазнав переслідувань з боку гетьмана I. Мазепи. **1692** притягувався до слідства у справі ченця Соломона за звинуваченням у держ. зраді. І хоча вина П. доведена не була, йому було перекрито шлях до обіймання будь-яких старшинських урядів. на старшинській раді **4 липня 1722** до проведення гетьман. виборів був обраний наказним гетьманом. Ставши на чолі гетьман. уряду в часи навального наступу рос. імп. Петра I на укр. автономію, П. всілякими способами намагався цьому протидіяти. Відстоюючи укр. автономію, П. протягом 2-ї пол. 1722 – 1-ї пол. 1723 відправив до імп. Петра

І кілька делегацій із клопотаннями про дозвіл на проведення нових гетьман. виборів та пропозиціями щодо обмеження владних prerogativ заснованої **1722** Малоросійської колегії.

Послідовно саботував розпорядження президента Малорос. колегії бригадира С. Вельямінова, які суперечили автономним правам Гетьманщини. Навесні **1723** за організацію опозиційної діяльності П. разом із ген. старшинами С. Савичем та І. Чарнишем за наказом імп. Петра I викликали до Санкт-Петербурга. **13 вересня 1723**, незважаючи на офіц. заборону рос. влади, старшина подала на ім'я імп. Петра I чергову чоловитну про закриття Малорос. колегії. Після цього розпочалися допити П. в Таємній канцелярії, а **10 листопада 1723** його заарештували й ув'язнили у Петропавловській фортеці. Там він і помер. Похований на цвинтарі церкви св. Сампсонія Прочанолюбця за Малою Невою в С.-Петербурзі. Відчайдушна боротьба П. з рос. владою та його трагічна смерть породили чимало легенд і переказів, у т. ч. її про казкові багатства, нібито заховані ним від рос. імп. Петра I в європ. Банках.

54. Данило
Апостол

(1654 — 1734)

АПОСТОЛ Данило Павлович - гетьман (**1727–34**) ЛІВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА, Лівобережжя.

Походив з відомого козац. роду (див. Апостоли). **1682** обрано миргород. полковником.

Полковий уряд у МИРГОРОДСЬКИЙ ПОЛК обіймав до 1686. Звільнено новим гетьманом I.Мазепою як прибічника скинутого гетьмана I.Самойловича. **28 жовт. 1708 разом з гетьманом I.Мазепою** перейшов на бік швед. короля КАРЛ XII. Проте невдовзі, **21 листоп.**, А. залишив швед. табір і прибув до військ Петра I. За А. було залишено уряд миргород. полк. і всі його маєтки. Брав участь у Прутському поході 1711 та Перському поході 1722 як наказний гетьман укр. військ. У роки правління МАЛОРОСІЙСЬКОЇ КОЛЕГІЇ (1722–27) відстоював автономні права Гетьманщини. Переїхавши влітку **1723** у військ. таборі на р. Коломак (прит. Ворскли, бас. Дніпра), організував подачу імп. Петру I колективної чолобитної на захист козац. прав і вольностей.

На поч. **1724** за участь в опозиційному русі за наказом імператора його заарештовано і відправлено в ув'язнення до Санкт-Петербурга. Звільнено на поч. 1725 з-під варти, протягом року перебував у С.-Петербурзі під наглядом. **1 жовт. 1727** обрано гетьманом Лівобереж. України. У своїй діяльності керувався нормами "Рішительних пунктів" **1728** Петра II, які значно обмежували автономний статус Гетьманщини; правив під наглядом царського міністра (резидента). Як гетьман А. багато зробив для впорядкування місц. адміністрації, реформування системи судочинства, ліквідації зловживань у користуванні держ. земельним фондом (т. зв. ранговими маєтностями), розвитку зовн. торгівлі України.

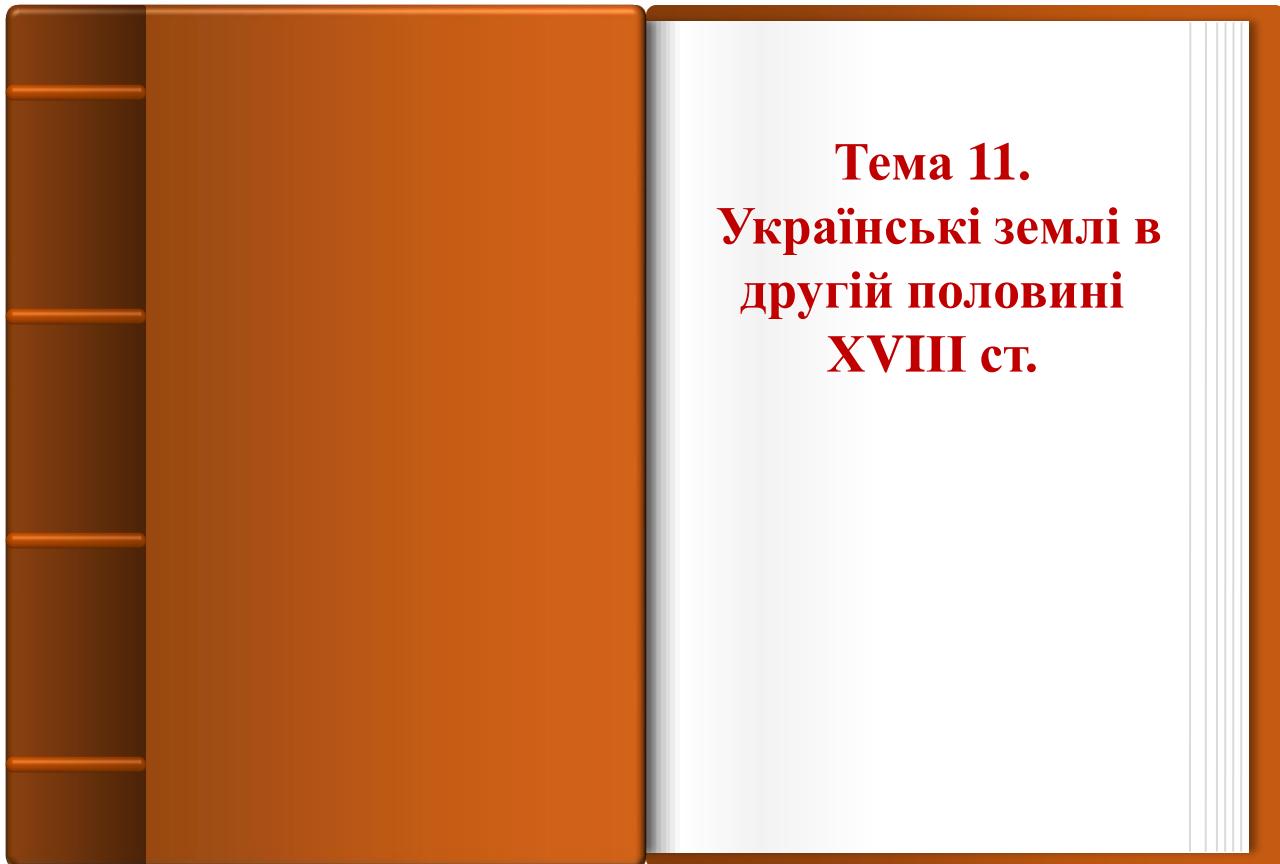

**55. Феофан
Прокопович**

(1681 — 1736)

ФЕОФАН ПРОКОПОВИЧ (Теофан; справжнє ім’я Єлезар); – український церковний і громадський діяч, вчений. Відомий як публіцист, драматург, поет, філософ-богослов, автор історичних, юридичних, педагогічних, літературно-критичних праць. Випускник і викладач Києво-Могилянської академії. Навчався у польських школах і Римському єзуїтському колегіумі. Належав до найосвіченіших людей епохи. Автор **політико-філософських трактатів «Слово про владу і честь царську» (1718), «Правда волі монаршої» (1722),** богословського твору **«Духовний регламент» (1721)**, цілої низки історичних, юридичних, педагогічних і літературно-теоретичних праць.

У 1716 р. на запрошення Петра I переїхав до Санкт-Петербурга, де став одним з найближчих радників російського царя в питаннях церковної реформи та державної політики. У 1721 р. призначений віце-президентом Священного Синоду. Зібрав бібліотеку, яка нараховую понад 30 тис. примірників та колекцію картин (понад 170 полотен). Похований у Софіївському соборі Новгорода.

**56. Петро
Калнишевський**

(1690 — 1803)

Калнишевський Петро - походив з української шляхти. Був військовим осавулом, потім - суддею Війська Запорозького низового, **1762 року** обраний кошовим, але того ж року, після зустрічі в Москві з царицею Катериною II, усунутий з посади. У січні **1765 року** всупереч царській волі старшина знову обрала Петра Калнишевського кошовим. За доблесть у **російсько-турецькій війні 1768 — 1774 pp.** Військо Запорозьке дістало подяку від цариці, кошовий отаман був нагороджений кавалером найвищого ордену Російської імперії — ордену Андрія Первозванного, йому було присвоєно військовий чин генерал-лейтенанта. Відстоював права Запоріжжя, задля чого неодноразово їздив з депутатіями до Петербурга. Намагався посилити свою владу і обмежував права старшини та козацької ради. Дбав про поширення хліборобства і торгівлі у запорозьких степах і тим самим перешкоджав планам Росії в колонізації причорноморських степів та посиленні російської присутності в Україні. 4 червня **1775 року 100-тисячне військо під командуванням генерал-поручика Петра Текелі**, повертаючись із турецької війни, обступило Січ, скориставшись тим, що Військо Запорозьке ще було на турецькому фронті.

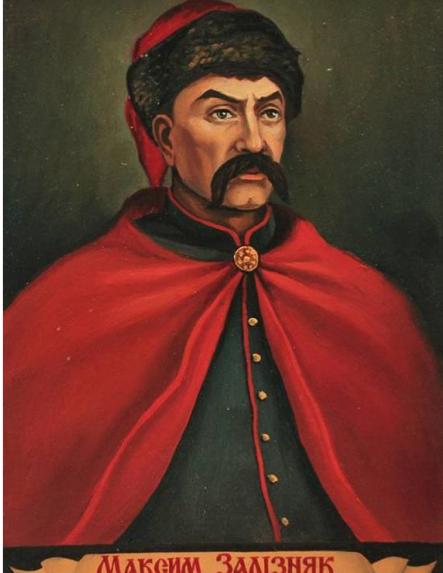
Не маючи сил боронитися, Калнишевський змушений був здати фортецю без бою. Разом зі старшиною його було заарештовано і на пропозицію Потьомкіна довічно заслано до Соловецького монастиря, куди він прибув у **кінці липня 1776 р.** У **1792 р.** Петро Калнишевський переведений в одиночну в'язницю біля Поварні. Указом нового Імператора Росії Олександра Павловича **від 2 квітня 1801 р.** був помилуваний за загальною амністією та отримав право на вільний вибір місця проживання. За своїми літами (йому йшов 111 рік) і станом здоров'я залишився ченцем у монастирі, де й **помер на 113 році життя - 1803 року.** Похований Петро Калнишевський на головному подвір'ї Соловецького монастиря перед Преображенським собором.

57. Олекса Довбуш

(1700 — 1745)

Народився Олекса в **1700** році в родині убогого селянина в Печеніжині. До 6 років хлопець не міг ходити. Його батьки ходили у прийми до панів і одного разу не витримавши сваволі багатіїв він разом з братом Івано тікає та вступає до опришківського загону, де згодом зміг проявити свої організаторські та лідерські якості. Перші згадки про його геройчу боротьбу проти панського насильства датовані **1738** роком. Його загін опришків діяв на території Прикарпаття, Буковини та Закарпаття. Здійснюючи свою, як їм здавалось, місію (віддавала захоплене у панів майно селянам), опришки користувались любов'ю та повагою серед селян, які ховали їх від каральних загонів, надавали їм прихисток, лікували та годували їх. Розправа Довбуша з економами, лихварями, орендарями у **1738-1745** викликала серед простого люду симпатію. Селяни вважали Довбуша «своїм спасителем». Пік діяльності опришків під проводом Олекси Довбуша припадає на **1738-1745** роки. Польська влада та пани цілих сім років намагались спіймати мужнього ватажка. Часом на йог пошуки відправляли аж до 2 тисяч чоловік і все марно. Але все таки **24 серпня 1745** року влаштувавши пастку Олексу Довбуша було вбито в селі Космачі Степаном Дзвінчуком.

**58. Максим
Залізняк**

(1740 — після 1769)

ЗАЛІЗНЯК Максим Ієвлевич (**бл. 1740 – р. с. після 1769**) – січовий козак, керівник нац.-визвол. руху **1768-69 Коліївщини**. Н. в м-ку Медведівка (нині село Чигиринського р-ну Черкас. обл.) в сім'ї селянина. По смерті батька записався козаком Тимошівського куреня Нової Сіці. Працював наймитом у козац. зимівниках, на рибних та соляних промислах. **Від 1762** – січовий підпушкарій. **1767** вернувся в рідний край. **3 черв. (23 трав.) 1768** після козац. ради в Холодному Яру очолив повстанське військо, похід якого розпочався **6 черв. (26 трав.)**. Загони З. оволоділи Медведівкою, Жаботином (нині село Кам'янського р-ну Черкас. обл.), Смілою, Черкасами, Корсунем (нині м. Корсунь-Шевченківський), Каневом, Богуславом, Кам'яним Бродом (нині село Лисянського р-ну Черкас. обл.), Лисянкою. Після здобуття Умані (20–21 (9–10) черв.) повстання поширилося на значні терени Правобережної України. Заарештований **7 лип. (26 черв.) 1768** разом з I. Гонтою підрозділом рос. війська, що перебувало на Правобережжі у зв'язку з виступом Барської конфедерації 1768. Деякий час утримувався в київ. в'язниці. Згідно з вироком Київ. губернської канцелярії, його, разом з групою сподвижників, було відправлено на каторжні роботи до Нерчинська (нині місто в Читинській обл., РФ). За однією із версій не виключено, що З. брав участь у масових виступах селян і козаків серед. **70-х рр. 18 ст.** в Росії.

59. Іван Гонта

(р. н. невід. – 14.07. 1768)

ГОНТА Іван (р. н. невід. – 14.07. 1768) – старший сотник козац. надвірного війська уман. воєводи С. Потоцького. Походив із сел. родини. Місце народження невідоме. Разом із сім'єю мешкав у с. Розсішки (нині село Христинівського р-ну Черкас. обл.), де мав досить велике г-во. Природна обдарованість та гнучкий розум відкривали перед ним перспективу швидкого просування по службі, забезпечували авторитет у підлеглих козаків і шляхетського оточення. **1768** після переговорів із М. Залізняком, які відбулися під Уманню на поч. черв., Г. на чолі ввірених йому підрозділів уман. надвірної міліції перейшов на бік повстанців (див. Коліївщина). **9–10 черв.** об'єднані сили загонів М. Залізняка та Г. штурмом оволоділи стратегічно важливим форпостом – Уманню. Як один із найближчих сподвижників М. Залізняка Г. активно сприяв розгортанню повстанського руху, брав участь у соціальних акціях, що здійснювалися на зайнятих повстанцями територіях. Заарештований **26 черв.** підрозділом регулярної рос. армії, він із групою ін. повстанців як підданий Речі Посполитої був переданий польс. стороні. Після тривалих тортур за **вироком шляхетського суду** **14 лип.** Г. страчено в с. Серби (нині с. Гонтівка Могилів-Подільського р-ну Він. обл., де йому встановлено пам'ятник).

60. Артем Ведель

(квіт. 1767, за ін.
даними, 1770 або 1772–
26 (14).07.1808)

ВЕДЕЛЬ Артем Лук'янович (справжнє прізв. – Ведельський) – укр. композитор, хоровий диригент, співак (тенор), скрипаль. Н. в м. Київ у сім'ї різьбяра іконостасів. Освіту здобув у Київ. акад. (див. Києво-Могилянська академія), де був солістом (пізніше регентом) хору і першим скрипалем студентського оркестру. **1788–92** керував хоровою військ. капелою Москви і Моск. губ. **17** повернувся до Києва, керував хором Київ. акад., організував і очолив хор "із солдатських дітей і вільних людей", **1794–96** – капельмейстер хору Укр. піх. корпусу ген. А.Леванідова. **1796** переїхав до Харкова. **1797** звільнився з військ. служби, керував губернаторським хором, працював капельмейстером вокального класу в Харків. казенному уч-щі, викладав у ньому співи. **1798** вернувся до Києва. Опинився в скруті, залишився без роботи. **1799** – послушник (місяць–два) Києво-Печерської лаври, але ченцем не став. Зазнав переслідувань від царизму та Синоду РПЦ. **1799** оголошений божевільним і поміщений на 9 років у Кирилівську божевільню (Київ). Звільнений смертельно хворим. Вернувся до батька, де й помер у м. Київ.

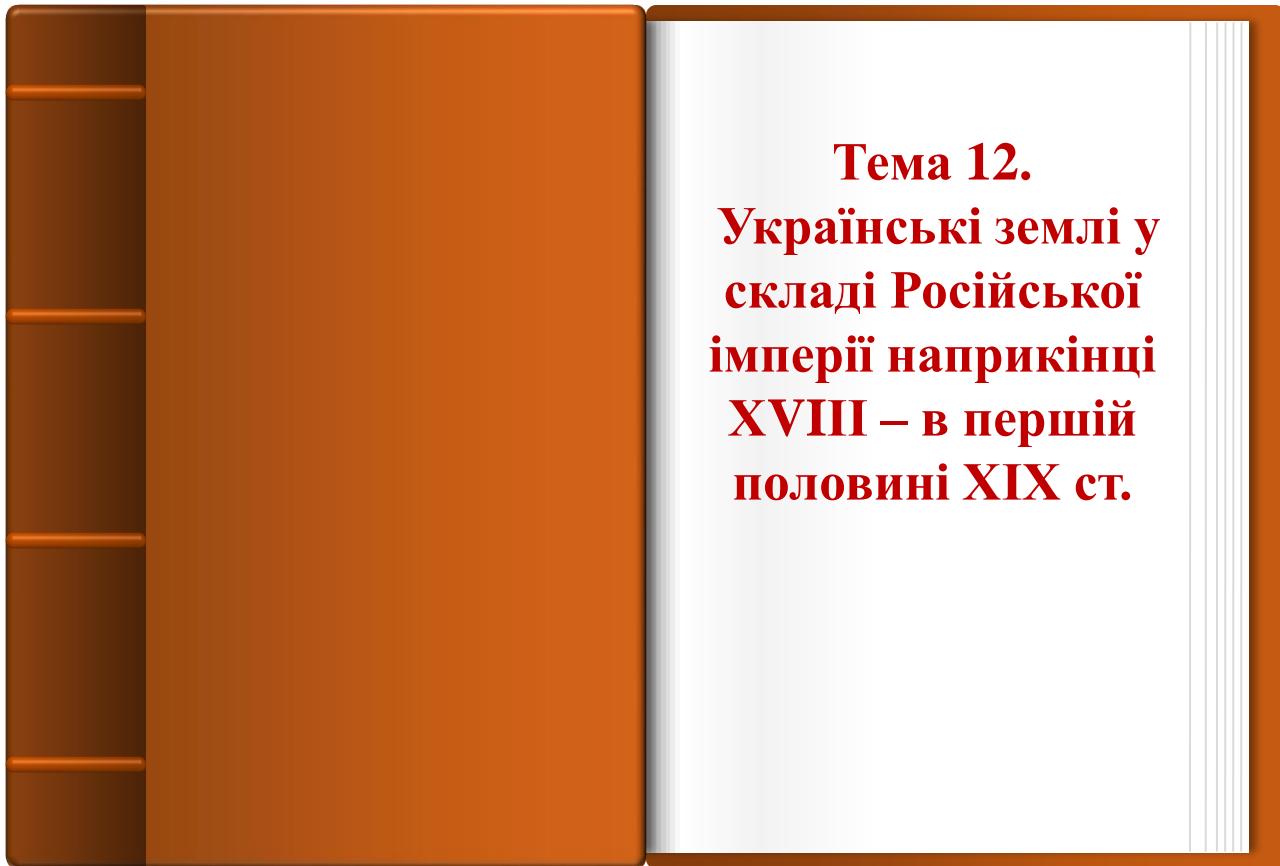
Автор бл. 80 муз. тв., серед яких понад 20 духовних концертів, зокрема: "В молитвах неусыпающую Богородицы", "Спаси мя, Боже", "Помилуй мя, Господи"; 6 тріо, 2 літургії Іоанна Златоуста, всеношна та ін. Чимало концертів склав на слова Давидових псалмів. У його музиці відчутний вплив укр. нар. наспівів, романсів. Деякі концерти були заборонені Синодом РПЦ для церковного вжитку. Робив обробки укр. нар. пісень, композиції нар. маршів.

61. Іван
Григорович-
Барський

(1713 — 10 вересня 1791)

Івáн Григóрович Григорóвич-Бáрський — український архітектор, представник пізнього козацького бароко (рококо). Народився у Літковичах, походив із купецького роду Григоровичів-Барських, брат мандрівника Василя Григоровича-Барського. Навчався у Києво-Могилянській академії. Працював іnstигатором та, ймовірно, виконував обов'язки міського архітектора. Також був депутатом Київського магістрату та батьком 15 дітей. Автор багатьох сакральних та цивільних споруд Києва (фонтан Самсон (**1748—1749**), Покровська церква (**1766**), церква Миколи Набережного (**1772—1775**), Козельця (Собор Різдва Богородиці, будинок полкової канцелярії) та інших міст та містечок України. В його пізній творчості помітний перехід до класицизму. Помер у Києві.

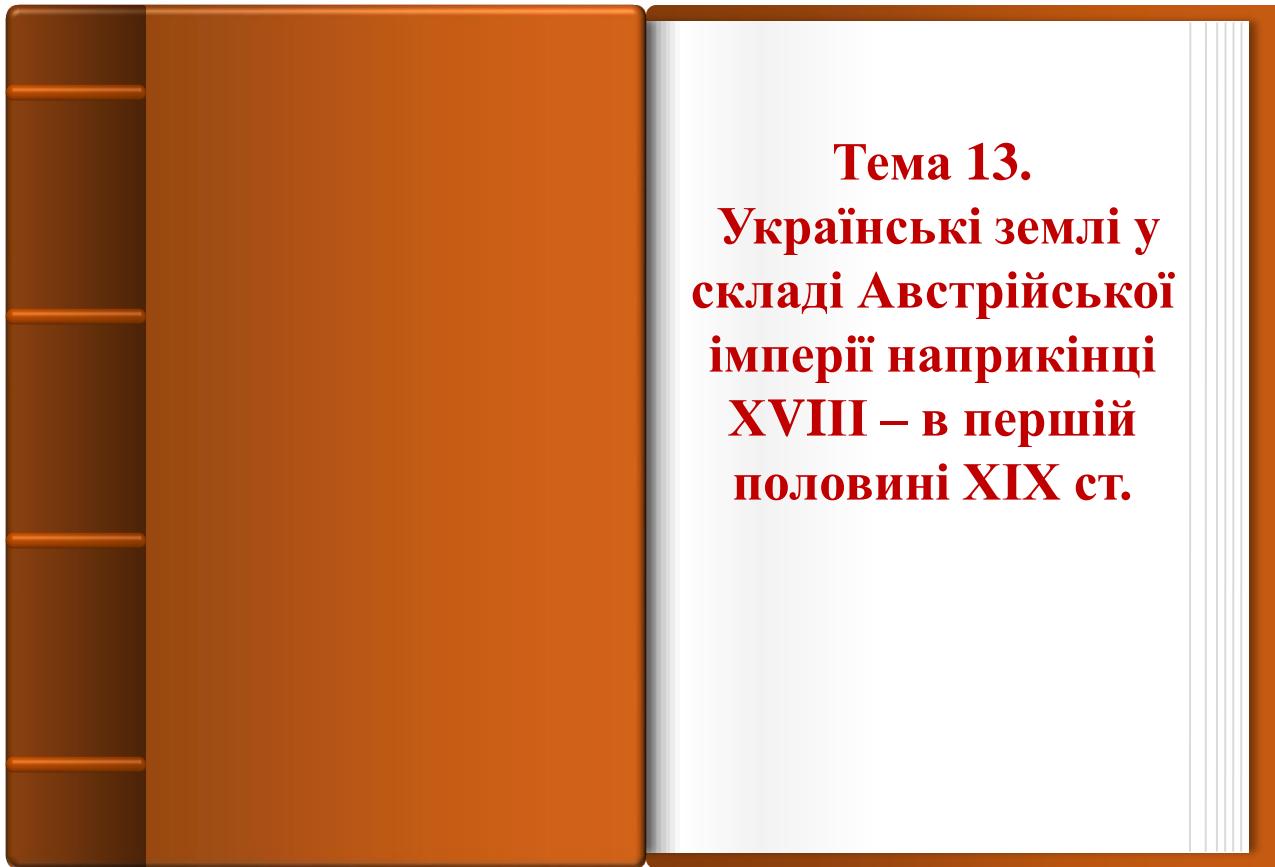

**62. Устим
Кармалюк**

(10.03 (27.02).1787–
22(10).10.1835)

Устим Якимович – подільський "останній гайдамака", ще за життя опоетизований та оповитий славою народного месника. Збереглися документи, які засвідчують, що **1812** поміщик Пігловський віддав у рекрути Кармелюка Устима, який, однак, утік. Згодом він приєднався до ватаги, що складалася з селян-кріпаків, військ. дезертирів, дрібних шляхтичів, містечкових євреїв, і став її чільником. Загони К. здійснили понад 1000 нападів на поміщицькі маєтки та економії, сільські й придорожні корчми, обійстя заможних селян. Сам К. не раз був схоплений, чотири рази засуджений до сибірської каторги, звідки тікав, далаючи тисячі верст пішки. Він мав широкі зв'язки, часто переховувався в містечкових євреїв та через них реалізовував відіbrane в поміщиків майно, надаючи їм покровительство за послуги. Найбільш інтенсивно К. діяв у Літинському та Летичівському повітах Подільської губернії, але часом влаштовував напади також у Балтському, Вінницькому, Могилівському та Проскурівському повітах Подільської губернії, а почасти – й у Бессарабії. Вбитий пострілом із засідки в ніч на **22(10) жовт. 1835** шляхтичем Ф.Рудковським в с. Шляхові Коричинці Летичівського пов. Подільської губ. (нині с. Волоське Деражнянського р-ну Хмельн. обл.). Похований у м-ку Летичів. **1833–39** діяло спец. слідство в справі К. та його спільників – "Галузинецька комісія", сформована Летичівським та Літинським нижніми земськими судами (див. Земські суди). За час її діяльності за обвинуваченням або за підозрою у зв'язках із К. проходило близько 20 тис. осіб. Укр. "Робін Гуд" став героєм численних нар. пісень і переказів, а також тв. худож. літератури.

**Тема 13.
Українські землі у
складі Австрійської
імперії наприкінці
XVIII – в першій
половині XIX ст.**

**63. Іван
Могильницький**

(19.08.1778–24.06.1831)

МОГИЛЬНИЦЬКИЙ Іван (Іоанн) – галицький култ., освіт. і церк. діяч, греко-катол. священик, учений – мовознавець і богослов, крилошанин перемишльської капітули (1817). Один із провісників укр. нац. відродження в Галичині. **1815** видав коштом угор. Королів. ун-ту в Буді (нині в складі м. Будапешт, Угорщина) катехізис під назвою "Наука християнськая по ряду катехизма нормального", а роком пізніше – призначений для нар. шкіл "Буквар славено-руского языка". Прибічник опертя розвитку укр. літ. мови на "живій мові люду". першим у Галицькій греко-катол. церк. провінції почав виголошувати проповіді нар. мовою. Коли **1821** Галицьке губернаторство спротивилося друкуванню греко-катол. обіжника "руською мовою", написав для цісарського двору розлогий меморіал, в якому доводив, що укр. (рус.) мова не є мішаниною польс. й російської, ані також діалектом якоєсь із них, а є окремою слов'ян. мовою. Аби обґрунтувати свої погляди, написав першу граматику сучасної йому укр. мови в Галичині – "Граматику языка славено-руского" (прибл. 1823), своєрідною передмовою до якої мала бути його окрема наук. праця "Відомість о руском языци". Граматика залишилася в рукопису й уперше опубл. лише **1910**. Це була перша наук. праця про мову галицьких українців, що справила значний вплив на погляди щодо української мови пізніших мовознавців. А "Відомість о руском языци" вперше була надрукована **1829** в скороченому вигляді в перекладі польською в наук. журналі Ін-ту Оссолінських – "Czasopisma Naukowego Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich" – і згодом ще двічі перевидавалася СПб., 1838). Помер під час епідемії холери і похований у Перемишлі.

64. Іван
Вагилевич

(2 вересня 1811 — †10
червня 1866)

Івáн Миколáйович Вагилéвич — священик УГКЦ, український поет, філолог, фольклорист, етнограф, громадський діяч. Український поет, філолог, фольклорист, етнограф, громадський діяч. Псевдоніми — Вагилевич Далибор, Волк Заклика. Був одним із засновників нової української літератури в Галичині. Співавтор збірок «Зоря» у **1835 році** (заборонена цензурою) та «Русалка Дністровая» у **1837 році**, (дозволена цензурою Угорського королівства й видана в Будапешті, але заборонена цензурою Греко-Католицької Церкви). 1833 року разом з Маркіяном Шашкевичем і Яковом Головацьким організував «Руську трійцю». Через діяльність у ній Вагилевича висвятили на священика лише через сім років після того, як він закінчив семінарію. Під час «весни народів» Вагилевич **1848 року** самовільно залишив парафію та вийшов до Львова. Він перейшов на полонофільські позиції, проповідував ідею польсько-українського союзу під зверхністю Польщі. Став редактором газети угруповання української шляхти "Руський Собор" "Дневник руський" і сформулював на її шпальтах програмні засади модерного українського націоналізму. Після розгрому революціонерів кардинал Михайло Левицький позбавив Вагилевича духовного сану за самовільне залишення ним парафії. У цій ситуації Вагилевич вирішив перейти на лютеранство. Таким чином він втратив підтримку своїх покровителів — князя Лева Сапіги та графа Маврикія Дідушицького. Вагилевич пропрацював лише дев'ять місяців у **1851** на посаді кустоша (директора) бібліотеки. **1862 року** він одержав посаду міського архіваріуса, на якій працював до самої смерті. Іван Вагилевич **помер 10 травня 1866 року** у Львові. Його могилу на Личаківському цвинтарі розшукати неможливо. На полі № 5 стоїть гранітний обеліск із його іменем, проте існують твердження, що ця могила не автентична.

65. Яков Головацький

Яків Головацький – етнограф, поет, історик, громадсько-політичний діяч, один із засновників «Руської трійці». Це було літературне угруповання, що розпочало на західноукраїнських землях національно-культурне відродження.

Літературну та наукову діяльність розпочинає із середини **1830-х** років. Як етнограф досліджує Галичину, Буковину та Закарпаття. Результатом стали наукові праці, зокрема: «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», «Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь». Та найбільший його здобуток – 4-томна збірка «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Без неї досі годі обійтися українському фольклористові чи етнографові. Зусиллями Якова Головацького **1837-го** побачив світ альманах «Русалка Дністрова». Його особливість полягала в тому, що це було перше видання українською мовою на західноукраїнських землях. На сторінках «Русалки Дністрової» Яків Головацький опублікував і свого першого вірша – «Два віночки». **1843-го** Головацький оприлюднив статтю «Язык русский и его видимости», де вперше висунув тезу про окремішність української мови та її відмінність від інших слов'янських мов.

Розвинув цю думку в доповіді «Розправа о язиці южноруськім і його наріччях», яку виголосив на засіданні Галицько-Руської Матиці **1848-го**. А наступного року опублікував «Грамматику руского языка». У ній розвиток української мови пов'язав із долею її народу-носія: «Малоруський народ найбільший по великоруським у Слов'янщині, в пай цілої слов'янщини – прекрасний край кожний, плодовиту землю подільську, українську, море Чорне і гори Карпатські заселяє, – язык красний, середину слов'янщини із всіма слов'янськими племенами сусідує». Вже в **1849** році при переході російських військ через Галичину новий професор стратив віру в самостійність руської народності. **1867** році Яків Головацький **взагалі перебирається до Російської імперії**. Осів у Вільні – нинішній Вільнюс. Там до смерті – 13 травня 1888 року – був головою Археографічної комісії та директором Публічної бібліотеки.

**66. Олександр
Духнович**

(1803 — 1865)

У 1821 р. закінчив Ужгородську гімназію, у 1827 р. — духовну семінарію. З 1844 по 1865 р. працював у Пряшеві домашнім учителем, урядовцем у єпископській канцелярії, священиком і каноником, потім викладав російську мову в Пряшевській гімназії. Соціально-політична діяльність О. Духновича була спрямована на захист Закарпаття від його зугорщення, за що в 1848 р. зазнав гострих переслідувань. Духновича називали «великим будителем Закарпаття». Він написав низку патріотичних поезій, зокрема: «Я русин був, єсъм і буду», «Подкарпатськії русини» (що в 1919—1938 pp. були гімном закарпатських українців), «Счастіє жизни», «Последняя моя песнь». Культурну діяльність почав зі збирання українських народних пісень, опублікованих у 1878 р. Я. Головацьким. З 1850 р. заснував «Литературное заведение Пряшивское», що проводило культурно-просвітню діяльність. За два роки існування товариством було видано підручники з географії та історії, літературно-художні альманахи, засновано краєзнавчий музей. У тому ж 1850 р. написав драму українською мовою «Добродітель перевищає багатство», опублікував численні статті у виданнях «Вестник» (Віден), «Церковна газета» (Будапешт), «Слово» (Львів) та ін.

О. Духнович відомий як автор підручників для народних шкіл: «Книжиця читальна...» (1853), «Хліб душі» та ін. Перша педагогічна праця — буквар «Книжиця читальна для начинающих» — мала великий успіх. У 1859 р. вийшла друком «Скорочена граматика письмової російської мови». У рідній мові, її розвитку О. Духнович вбачав не лише важливу зброю у боротьбі проти денационалізації українців Закарпаття, а й засіб поширення освіти. У 1857 р. була опублікована головна праця О. Духновича — підручник «Народна педагогіка» (перший підручник з педагогіки не лише в Закарпатті, а й в усій Україні). Призначалася вона для батьків і вчителів, була побудована у формі катехізу. В книжці було популярно викладено засади виховання.

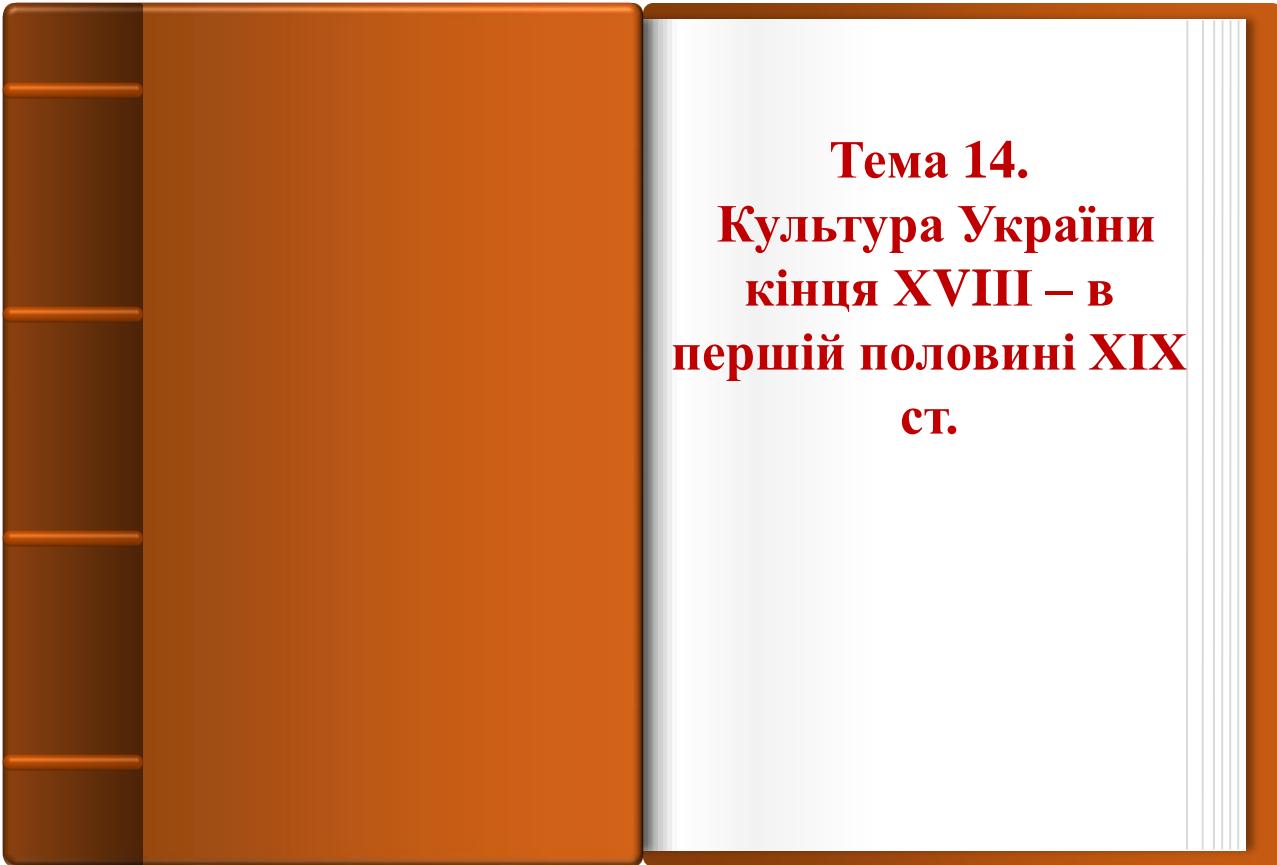

**67. Лук'ян
Кобилиця**

(1812–24. 10.1851)

КОБИЛИЦЯ Лук'ян – громад. та політ. діяч, кер. сел. руху на Буковині в 40-х рр. 19 ст. Н. в с.Путила-Сторонець (нині смт Путила) в сім'ї селянина-кріпака. **1839** обраний селянами уповноваженим громади, протягом кількох років організовував подання скарг до окружної й галицької крайової адміністрації та у вищі органи влади у Відні на утиски дідичів. У відповідь на заборону селянам користуватися лісами, визнаними власністю дідичів, **1843–44 очолив** активний виступ 22 сільс. громад Русько-Довгопільської дільниці, які оголосили ліси та пасовища своєю власністю, усунули панську адміністрацію (див. Домінії) й припинили виконання панщини та ін. повинностей, самочинно переобрали сільс. старшину, вимагали переведення до категорії державних селян, домагалися заснування шкіл. Виступ було припинено за допомогою урядових військ, а К. був заарештований та ув'язнений. **Під час революції 1848–49** в Австрійс. імперії (див. Революції 1848–1849 в Європі) 1848 селяни обрали К. депутатом Віденського рейхстагу, де він відстоював інтереси своїх виборців, передавав у вищі інстанції їхні скарги на утиски з боку дідичів і вимоги вернути відібраними ліси та пасовища, голосував за скасування сел. повинностей без виплати викупу дідичам.

У відповідь на обмежену селянську реформу 1848 в Галичині, на Буковині та Закарпатті в листоп. **1848 очолив повстання гірських сіл** Вижницької і Сторожинецької дільниць, які оволоділи спірними лісами й полонинами та оголосили їх своєю власністю, відмовилися платити за користування ними й коритися місц. органам влади, взяли під контроль озброєних загонів гірські дороги. Охоплені повстанням сільської громади в петиціях до австрійського парламенту (рейхстагу) домагалися залишення Буковини в складі Галичини всупереч вимогам румун. верхівки виділити її в окрему автономну адміністративну одиницю в складі Австрійської монархії. Повстання тривало до літа **1849** й припинилося внаслідок застосування до повстанців військової сили, ув'язнення 10 селянських керівників, конфіскації майна. **В квіт. 1850** К. був заарештований і висланий до м. Гура-Гумора (нині м. Гура-Хуморулуй, Румунія), де він помер унаслідок тяжкої хвороби, спричиненої катуваннями у в'язниці

Тема 14.
Культура України
кінця XVIII – в
першій половині XIX

ст.

68. Василь Каразін

(10. 02(30.01).1773 –
16(04).11.1842)

КАРАЗІН Василь Назарович – учений, винахідник, просвітитель і громад. діяч. Н. в с. Кручик (нині село Богодухівського р-ну Харків. обл.) в дворянській родині/ К. належав до ліберального крила укр. поміщиків, які усвідомлювали необхідність розв'язання сел. питання. Автор низки записок, в яких виступав за обмеження кріпацтва, перебудову держ. управління та госп-ва в Російській імперії. Свої проекти намагався реалізувати в родовому маєткові, здійснивши на рубежі **18 і 19 ст.** цілу низку заходів: сел. повинності узгодив з величиною наділу, перевівши їх у грошовий еквівалент, створив громад. касу допомоги, запровадив сільс. самоврядування, організував школу, для проведення с.-г. експериментів виділив дослідне поле, заснував хім. лабораторію і метеостанцію. У своєму маєткові у Краснокутську заклав дендропарк з унікальними рослинами (Каразінський дендропарк). Однак нововведення К. в умовах кріпосництва не дали бажаних наслідків. К. належить ідея створення в Росії мін-ва нар. освіти. З його ініціативи і при матеріальній підтримці місц. дворянства та купецтва було засновано Харківський університет (1805), що згодом став осередком культ. відродження України. З метою пропаганди і впровадження вдосконалень у с. госп-во К. заснував **1811 Філотехнічне наукове товариство.**

1816 К. протестував проти безземельного звільнення селян в Естляндії (істор. назва пн. частини Естонії). За ліберальні погляди зазнав репресій. **1820** на півроку ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці і після цього перебував під наглядом поліції в с. Кручик. Йому належить першість у здійсненні винаходів та відкриттів у галузі селітроваріння, винокуріння, накопичення електроенергії у верхніх шарах атмосфери, використання азоту з атмосфери тощо. Зокрема, він синтезував перший штучний алмаз за шість років до того, як це було зроблено у Франції. П. у м. Миколаїв, де й похований. У жовт. **1999** указом Президента України його ім'я присвоєно Харків. ун-ту

69. Петро Гулак-Артемовський

(27(16).01.1790–
13(01).10.1865)

ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ Петро Петрович – історик, педагог, письменник і громадський діяч. Народився в містечку Городище в сім'ї священика. Навчався у Київській духовній академії, яку закінчив **1813**. Викладав у приватному пансіоні в м. Бердичів, потім – у польс. поміщиків. **1817** зарахований слухачем словесного ф-ту Харків. ун-ту. **1818** отримав посаду викл. польс. мови в ун-ті. **Від 1820** – викладач історії, географії, статистики. **1821** захистив магістерську дисертацію. "Про користь історії взагалі й переважно вітчизняної та про спосіб викладання останньої". Від **1825** – екстраординарний, а від **1828** – ординарний професор історії. Протягом **1829–41** його тричі обрано деканом факультету словесності. **1841–49** – ректор Харківського ун-ту. З початку 1850-х рр. до **1865** – почесний член Харків. ун-ту. Одночасно працював у Харківському і Полтавському інститутах шляхетних дівчат на посаді зав. учової частини. За плідну роботу дістав чин статського радника, його не раз було нагороджено урядовими відзнаками та цінними подарунками. Брав участь у діяльності харків. Т-ва доброчинності (**1817**), співпрацював у періодичних виданнях: "Украинский вестник" (**1817–19**), "Украинский журнал" (**1824–25**), "Вестник Европы" (**1827**), був дійсним членом Моск. т-ва історії та старовини. Перекладав російською мовою тв. зх.-європейських письменників (Дж.Мільтон, Ж.-Ж.Руссо). Автор віршів, байок, романтичних балад. Найпопулярнішою стала антикріпосницька сатирична байка "Пан та собака". Повне зібрання українських віршів побачило світ 1927. Помер у м. Харків.

70. Григорій Квітка-Основ'яненко

(1778-1843)

Основоположник художньої прози і жанру соціально-побутової комедії в класичній українській літературі. Був комісаром у народному ополченні, повітовим предводителем дворянства (1817-28), згодом — головою Харківської палати кримінального суду. Став активним діячем громадського і культурного життя Харкова. Обирається членом Товариства наук при Харківському університеті. Виступив одним із засновників Харківського професійного театру (з 1812 — його директор), Благодійного товариства (1812), Інституту шляхетних дівчат (1812), Харківської губернської бібліотеки (1838). Свої перші твори друкував у журналі «Украинский Вестник», який видавав у 1816-17. Писав українською і російською мовами. У 1820-х виступив з комедіями «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе» (1827, опубл. 1840), «Дворянские выборы», «Шельменко-денщик» та ін. Спираючись на літературну традицію, започатковану Іваном Котляревським, народну пісенність і гумор, Квітка-Основ'яненко написав українською мовою популярні й досі комедії «Сватання на Гончарівці» (1835), «Шельменко-денщик» (1835), «Бой-жінка» (1840). Українські прозові твори Квітки-Основ'яненка поділяються на дві основні групи: бурлескно-реалістичні («Салдацький патрет», «Мертвецький великдень», «От тобі і скарб», «Пархімове снідання», «Підбрехач», повість «Конотопська відьма») та сентиментально-реалістичні повісті («Маруся», 1834; «Козир-дівка», 1838; «Сердешна Оксана», 1841; «Щира любов», 1839; «Добре роби — добре й буде», 1836; «Божі діти», 1840; «Перекотиполе», 1840).

Серед найкращих творів російською мовою — роман «Пан Халівський» (1840), повісті «Жизнь и похождения Петра Степанова сына Столбикова» (1841), «Ганнуся», «Панна сотниковна», історико-художні та етнографічні нариси «Головатый» (1839), «Украинцы» (1841), «История театра в Харькове» (1841), «1812 рік в провінції», так звані фізіологічні нариси «Ярмарка» (1840), «Знахар» (1841).

Найкращі твори Квітки-Основ'яненка одними з перших представляли українську літературу європейським читачам. У 1854 в Парижі опубліковано французькою мовою «Сердешну Оксану». Його твори перекладено польською, болгарською, чеською та іншими мовами. З Квіткою-Основ'яненком листувався Тарас Шевченко. Поет давав позитивні відгуки на його твори, присвятив йому вірш «До Основ'яненка» («Б'ють пороги; місяць сходить»; 1839) та виконав ілюстрації «Знахар» і «Панна Сотниківна» до однайменних творів. Має почесне ім'я «батька української прози». Помер Г. Квітка-Основ'яненко 20 серпня 1843 р. після тяжкої хвороби у м. Харкові.

**71. Михайло
Максимович**

(1804-1873)

Максимович Михайло Олександрович

Учений-енциклопедист - природознавець, фольклорист, етнограф, історик, письменник, поет, магістр фізико-математичних наук (з **1827** р.), доктор слов'яно-російської філології (з 1871 р.), ординарний професор кафедри ботаніки (з **1833** р.), перший ректор (**1834 - 1835** рр.) університету Св. Володимира, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1871 р.). **30 червня 1827** р. захистив дисертацію "О системах растительного царства" за яку йому було присвоєно ступінь магістра фізико-математичних наук. **1821-1834** рр. перша стаття "К чemu служат листья на растениях" (1821) р., а до **1834** р. опубліковано ще понад 100 праць, зокрема з ботаніки й зоології **1830 - 1834** рр. видавав літературний альманах "Денница" (побачили світ три номери), упорядкував та опублікував збірки "Малороссийские песни" (1827), "Украинские народные песни" (1834), "Голоса украинских песен" (1834). **1849** року виходить друком "Сборник украинских песен". **16 жовтня 1834** р. затверджений на посаді ректора Київського університету.

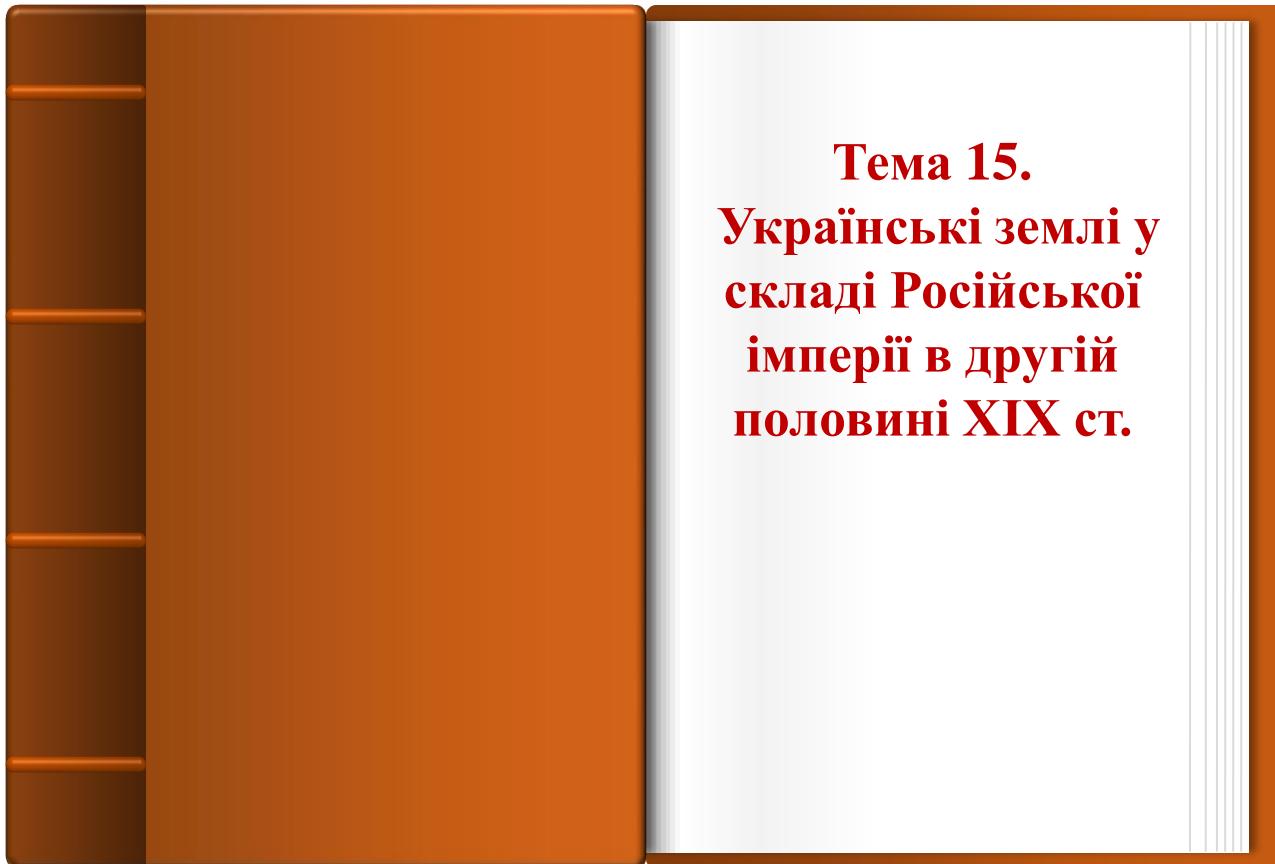
12 червня 1845 р. пішов у відставку. **1837-1848** рр. написав наступні праці: "Песнь о полку Игореве, сложенная в конце XII в. на древнем русском языке" (1837), "Откуда идет русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским" (1837), "Критико-историческое исследование о русском языке" (1838), "История древней русской словесности" (1839), "О правописании малороссийского языка" (1841), "Исторический быт России, или повествование о достопамятных событиях в русской земле и о деяниях ее православных государей" (1842), "О Петре Конашевиче-Сагайдачном" (1843), "Начатки русской филологии" (1848), "Нечто о земле Киевской" (1864), "О литовском гетмане князе Острожском" (1864) та ін. **Грудень 1871** р. М.О. Максимович обраний членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук. **10 листопада 1873** р. помер М.О. Максимович на хуторі Михайлова Гора (тепер с. Прохорівка Черкаської обл.), де й похований.

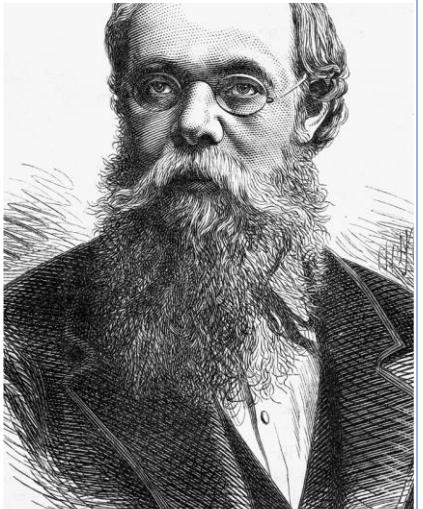
72. Михайло
Остроградський

(1801-1861)

ОСТРОГРАДСЬКИЙ Михайло Васильович – математик, академік Петерб. АН (1830). 1810–16 навч. в Полтав. г-зії. **1816–20** – вільний слухач, потім – студент фіз.-мат. факультету Харківського ун-ту. **1822–27** удосконалював знання математики в Парижі. Від **1828** жив у Санкт-Петербурзі. **1828–60** викладав у навч. закладах, серед яких – Морська академія, Інститут інженерів шляхів, Головний педагогічний інститут, Артилерійська. академія, Головна інженерна академія. **1847–62** – головний наглядач за викладанням математичних наук у військово-навчальних. закладах Російської імперії. Належить до найкращих математиків 19 ст., чиї праці отримали світове визнання. Займався майже всіма актуальними проблемами математики свого часу. Основні праці в галузі теоретичної. механіки, математики. фізики, математичного аналізу. Досліджував теорію диференційних рівнянь, теорію чисел, варіаційнечислення, теорію ймовірності. Автор низки підручників. Заснував наукову математичну школу.

**Тема 15.
Українські землі у
складі Російської
імперії в другій
половині XIX ст.**

73. Олександр
Кониський

(1836-1900)

КОНИСЬКИЙ Олександр Якович (літ. псевдоніми – О.Верниволя, Ф.Горовенко, О.Перебендя, – письменник, публіцист, громад. діяч. Вів активну літ. (з 1858) і громад. діяльність, був членом київ. громади (див. [Громади](#)), займався організацією [недільних шкіл](#). Опублікував укр. прописи (1862), підручник з арифметики (1863), а 1882 – читанку для укр. шкіл. Був одним з ініціаторів заснування 1873 у Львові [Літературного товариства імені Шевченка](#). **Був ініціатором перетворення в 1892 Літ. т-ва імені Шевченка в Наукове товариство імені Шевченка.** Автор двотомної біографії [Т.Шевченка](#) "Тарас Шевченко-Грушівський" (1898), численних поезій і прозових творів, найвідоміші серед яких "Семен Жук і його родичі" (1873) і "Юрій Горовенко" (1883), у них порушуються питання нац. відродження України. Значна частина його літ. творів містить у своїй основі юрид. сюжети, викриває негативні явища в діяльності царської адміністрації і суду, здирництво тогочасної адвокатури: "Суддя Гарбуз" (1875), "Антін Калина" (1881–82), "Народна педагогія" (1886), "Стельмахи" (1887), "Козарський ланок", "У “тісної баби”" (обидва – 1889), "Баба Явдоха" (1897), "Ранком в Алупці" (1898), "Сікутор", "Хвора душа" (обидва – 1899), "Бугай" (1901), "Наввипе-редки" (1903). Йому належить цикл "оповідань з кримінальної хроніки": "Каторжний", "Тюрма за волю" (обидва – 1881), "Драма в тюрмі", "Чи злочинець, чи ненужний" (обидва – 1885), "Конокрад Іван Дранка" (1887). Кілька поезій присвятив темі тюрем, заслання і каторги. Опублікував казку-пародію на царський суд "Собача правда" (1894). Національний гімн на його слова в обробці [О.Кошиця](#) і музику [М.В.Лисенка](#) "Боже Великий Єдиний, нашу Вкраїну храни" традиційно використовується в церемонії [інавгурації](#) Президента України та під час ін. офіц. урочистостей.

П. у м. Київ.

74. Борис Грінченко

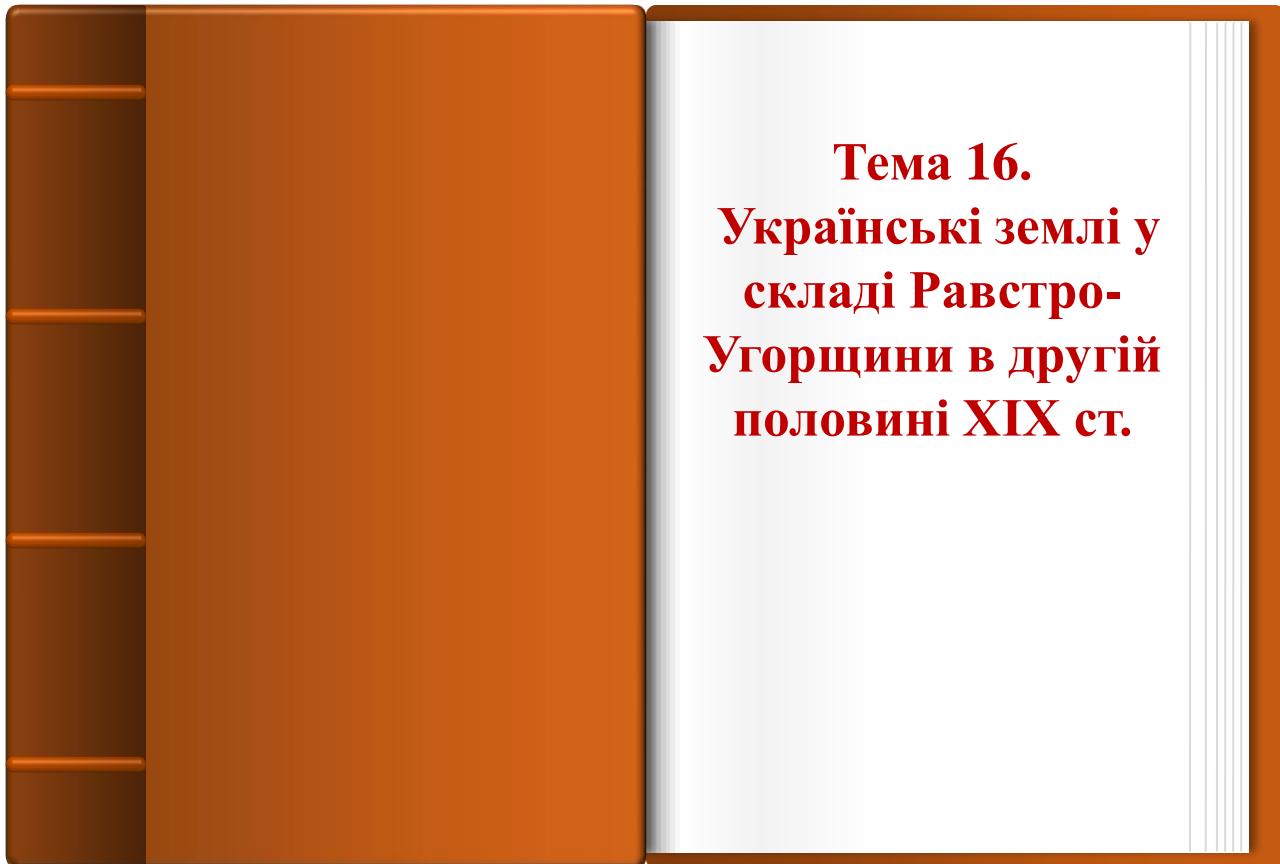
(1863-1910)

Борис Дмитрович Грінченко — український письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч. Редактор низки українських періодичних видань. Обстоював поширення української мови в школі та в установах.

З 1894 по 1900 рік Борис Дмитрович працював в Чернігівському губернському земстві. У Чернігові Борис Грінченко працював спочатку діловодом оціночної комісії губернського земства, а з 1998 р. обійняв посаду секретаря земської управи. Разом з дружиною вони проводили велику просвітницьку роботу і з їх приїздом змінилася атмосфера духовного та літературного життя Чернігова. Грінченко відкриває видавництво в якому вийшло 45 видань загальним накладом 200 тис. прим. Серед виданих книг було багато науково-популярних брошур: «Про грім та блискавку», «Велика пустеля Сахара», «Робінзон», «Фінляндія», «Жанна Д'арк» та ін., а також художніх творів. Це твори Т. Шевченка, Є. Гребінки, П. Грабовського, М. Коцюбинського, Л. Глібова, М. Загірної та ін.

Багато уваги Б. Грінченко приділяв збиранню та пропаганді фольклорних матеріалів. У чернігівському виданні вийшла бібліографічна праця «Література українського фольклору 1777-1900» (1901) та «Етнографічні матеріали, зібрани в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях» у трьох томах (1895—1899). Також вийшли збірки «Живі струни» та «Думи кобзарські» (1897), «Колоски» (1898), «Великий оповідач» (1898).

Під час проживання в Чернігові Борис Грінченко написав декілька драматичних та прозових творів. Це повісті «Серед темної ночі» (1900) та «Під тихими вербами» (1901), оповідання: «Підпал» (1894), «Хатка в балці», «Дядько Тимоха» (1895), «Дзвоник» (1897), «Покупка», «Палії» (1900), «Як я вмер» (1901). Вийшло також декілька збірок в жанрі байки. Серед них книга «Байки. Поскладав Борис Грінченко (В. Чайченко)» (Чернігів, 1895). У своїх творах чернігівського періоду Грінченко порушував важливі соціальні проблеми з життя селян, а також тема борців за свободу була однією з основних в його творчості.

75. Юліан Романчук

(1842-1932)

РОМАНЧУК Юліян – громадський і політичний діяч, парламентарій, науковець, педагог, літератор, видавець. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Н. в с. Крилос у сім'ї дяка. Середню освіту здобув у гімназіях Станиславова (нині м. Івано-Франківськ) і Львова. Закінчив філософський ф-т Львівського університету. Із **1863** – заст. учителя німецької гімназії у Львові, **1870–1900** – професор Академічної гімназії у Львові. Член-засновник Львівського товариства "Просвіта" (**1896–1906** – голова), Народної ради, НТШ, страхового т-ва "Дністер", "Народної торгівлі", "Учительської громади" (її другий голова), міщансько-ремісничого т-ва "Зоря" та ін. т-в. Від часу утворення Укр. національно-демократичної партії (**1899**) належав до її проводу. Посол (депутат) Галицького крайового сейму (**1883–95**; водночас очолював його "Руський клуб") та австрійського парламенту (**1891–97, 1901–18, 1907–10 і 1916–17**) очолював Укр. парламентську репрезентацію, із **1910** – вице-президент австрійс. парламенту.

Під час Першої світової війни очолював Укр. допомоговий к-т та Укр. культ. раду у Відні. **1918** – член Української національної ради ЗУНР, **10 листопада 1918** приймав присягу членів Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки. Після відступу в листопаді 1918 укр. військ зі Львова був ув'язнений польс. владою. Звільнений зусиллями укр. політиків. **1923** прийняв присягу на вірність укр. державності від учасників мітингу-протесту проти затвердження Лігою Націй анексії Східної Галичини Польщею на львівській площі Святого Юра.

Ініціатор і видавець першої газети для селян "Батьківщина" (**1879–96**), автор низки шкільних підручників, праць у галузі шевченкознавства, ініціатор видання "Просвітою" б-ки укр. класиків "Руська письменність", видавець-редактор її 23-х томів.

У 1920-х рр. очолював скликану для політичних консультацій "Раду сеньйорів".

**76. Юліан
Бачинський**

(1870-1940)

БАЧИНСЬКИЙ Юліан Олександрович (псевд. і криптоніми: Сумний, Юродивий, Julian B., Ю.Б. – український громадський і політичний діяч, публіцист. Навчався у Львів. (юрид. ф-т) та Берлінському ун-ті. Один із засновників Русько-української радикальної партії (**1890**), а **1899** – Української соціал-демократичної партії (**до 1914** – голова). Автор праці "Україна irredenta" («Україна уярмлена»), в якій обґрунтував необхідність створення Української незалежної д-ви (**1895, 1900, 1924**). Опубл. також праці "Льосси" (**1904**), "Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки" (**1914**), "Большевицька революція і українці: критичні замітки" (**1925, 1928**), "Як я видав “Українську еміграцію”: зразок культури “Українського Піемонту” з поч. ХХ віку" (**1930**) та ін. **1918** Б. – чл. Української національної ради ЗУНР; **1919** – представник УНР у Вашингтоні. Наприкінці листоп. **1933** разом з дочкою Оленою приїхав до Харкова. Працював у ред. "Української радянської енциклопедії".

У листоп. **1934** заарештований. Загинув у концтаборі

77. Олександр
Барвінський

(1847-1926)

БАРВІНСЬКИЙ Олександр Григорович – український політик, історик, педагог. Від 1865 вивчав історію та слов'ян. філологію у Львів. ун-ті, зблизився з лідерами народовців, був головою відновленої львів. громади, співзасн. час. "Правда". Від 1871 викладав у Терноп. учительській семінарії. На зламі 1870–80-х рр. разом із братами Володимиром та Осипом розробляв програму народовського руху, стояв біля витоків газ. "Діло". По смерті Володимира зосередився на організації просвітницької роботи на Тернопільщині, з 1886 започаткував видання "Руської історичної бібліотеки" (Тернопіль–Львів). Від 1888 – проф. держ. учительської семінарії у Львові. 1890 виступив прихильником "нової ери", що мала на меті досягти порозуміння між поляками і галицькими українцями (див. Галичина), які стояли на

gruntі австрійс. держ. ідеї, й дати можливість останнім політ. і культ.-екон. розвиватися. Керував групою львів. народовців, які розробляли та реалізовували т. зв. новоєрівські ідеї. Відстоював широке бачення заг.-укр. питання з урахуванням міжнар. взаємин, концепції "органічної праці" та укр.-польс. порозуміння, європеїзацію укр. сусп-ва, активну парламентську політику, союз із Українською греко-католицькою церквою, виступав проти русифікації. 1891–1907 – депутат Держ. ради, 1894–1903 –

Галицького крайового сейму; очолював Укр. пед. т-во (1891–96), Наукове товариство імені Шевченка (1892–97), був заст. голови "Просвіти". 1889–1918 – чл. Крайової шкільної ради, сприяв запровадженню фонетичного правопису. 1896 очолив Катол. русько-народний союз, який 1911 трансформувався у Християнсько-сусп. партію. 1917 іменований довічним чл. палати панів австрійс. парламенту. 1918–19 у Державному секретаріаті ЗУНР секретар освіти і віросповідань. Після падіння ЗУНР відійшов від політики та зосередився на літературознавчих дослідженнях.

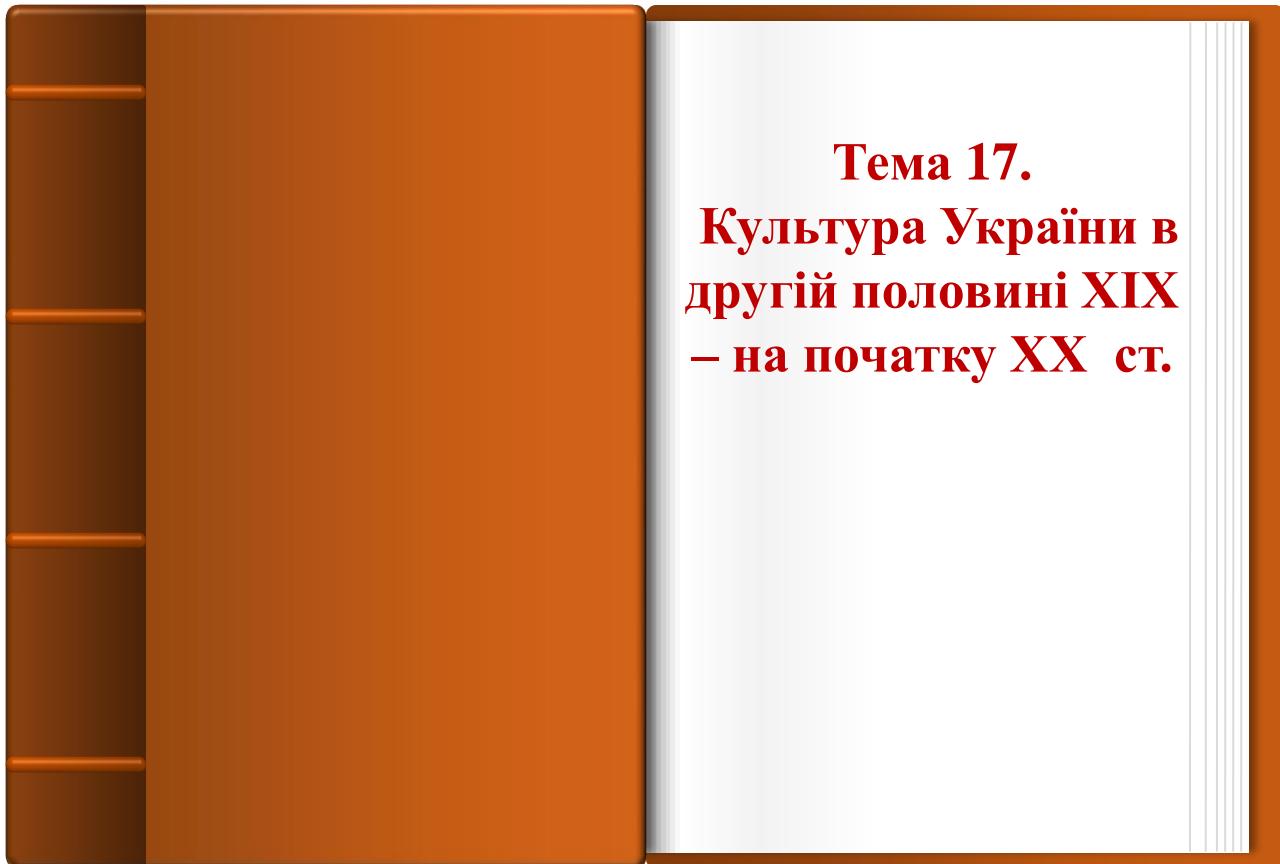

78. ФЕДЬКОВИЧ
Юрій

(1834-1888)

ФЕДЬКОВИЧ Юрій Аdalьбертович (Осип-Домінік Аdalьбертович Гординський де Федъкович;) — письменник, фольклорист, культурно-освіт. і громад. діяч. **1846—48** навч. в нім. нижчій реальній школі. **1848—52** жив у Молдові, де почав писати вірші нім. мовою. 1852—63 служив в австрійс. армії (пройшов шлях від рядового до підпоручика 1-го класу). **1859** почав писати вірші укр. мовою. Звільнився з армії 1863, жив у Путилі (**1863—72, 1873—76**), займався громад. роботою, захищав інтереси селян, був війтом (**1866—71**), шкільним інспектором Вижницького пов. (**1869—72**). Автор першого "Букваря" для укр. шкіл. **1872—73** — редактор видав Львівського товариства "Просвіта". Із **1876** жив у Чернівцях, **1885—88** — редактор першої на Буковині укр. газ. "Буковина". Автор віршів, балад, поем, оповідань, драм. творів і творів для дітей, перекладів. Друкуватися почав **1859** нім. мовою і **1861** — українською. Першим на Буковині почав писати твори про народ і для народу, живою нар. мовою, на фольклорних матеріалах із використанням буковинсько-гуцульської говірки. Відображав побут, звичаї селян, долю гуцулів — солдатів австрійс. армії, героїв-ватажків селянських повстань.

Один із найвидатніших фольклористів Буковини, перший збирач фольклорних матеріалів на Буковині й організатор збирання фольклору. Автор першої програми етногр. опису Гуцульщини.

**Тема 17.
Культура України в
другій половині XIX
– на початку XX ст.**

79. Ілля Мечников

(1845-1916)

Ілля Ілліч Мечников (3 (15) травня 1845, Іванівка, Харківська губернія, Російська імперія — 2 (15) липня 1916, Париж, Французька республіка) — український, російський та французький науковець, один з основоположників порівняльної патології, еволюційної ембріології, імунології і мікробіології, творець наукової школи. Член-кореспондент (1883), почесний член (1902) Петербурзької АН.

Розробив теорії зародкових листків, походження багатоклітинних організмів. Відкрив (1882) явище фагоцитозу, розробив фагоцитарну теорію імунітету (1883). Розробив теорії зародкових листків, походження багатоклітинних організмів. Професор Новоросійського університету (1870—1882, нині — Одеський університет ім. Мечникова). Почесний член кількох зарубіжних академій, наукових товариств та інститутів.

Лауреат Нобелівської премії у галузі фізіології та медицини за праці про імунітет (1908, спільно з німецьким лікарем, бактеріологом і біохіміком Паулем Ерліхом).

80. Іван Пулюй

(1845-1918)

ПУЛЮЙ Іван— фізик, філософ, педагог, перекладач, громад. діяч. Д-р філософії і фізики (1877), професор. Один із першовідкривачів радіоактивного випромінювання. **1877–84** викладав мех. теорію тепла і кінетичну теорію газів у Віденському ун-ті. **Із 1884** понад 30 років працював професором у Празькому політех. нім. ін-ті: **1889–90** обирався ректором, із **1902** – першим деканом першого в Європі електротех. ф-ту. 1916 отримав пропозицію очолити міністерство освіти Австро-Угорщини, від якої він відмовився, зважаючи на тяжкий стан здоров'я.

Працював у галузі молекулярної фізики, електротехніки, досліджував електричні розряди в газах, властивості та природу рентгенівських променів задовго до В.Рентгена. За прилад для вивчення "механічного еквіваленту тепла" нагороджений на Всесвітній виставці в Парижі **1878**. Дослідження "холодного свічіння" (нині називається "неоновим") визнане великим досягненням на Всесвітній виставці в Штаєрі **1884**. **1882** винайшов фосфоресцентну лампу, попередницю рентгенівської. Стояв біля витоків чеської електротех. школи, збудував кілька електростанцій на постійному струмі, у Празі (нині столиця Чехії) – електростанцію на змінному струмі, був консультантом та суд. експертом Чехії у справах електротехніки.

Володів більш як 10-ма мовами. Переклав підручники з геометрії та фізики для укр. г-зій, молитовник на укр. мову (Відень, **1871**). Разом із П.Кулішем та I.Нечуй-Левицьким переклав на укр. мову Біблію (Відень, **1880, 1912, 1918**), розробляв основи концепції нац. освіти, працював над словником укр. тех. термінології. Був одним з організаторів і деякий час головою Січі Віденської, разом із проф. I.Горбачевським заснував Укр. академічну громаду, К-т допомоги утікачам у Празі, Фонд Пулюя для фінансової допомоги малозабезпеченим студентам з України (проіснував до **1939**). Виступав за створення укр. ун-ту у Львові.

81. Дмитро
Яворницький

(1855-1940)

Навчався у Харківській духовній семінарії. **1881 р.** закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. **1902 р.** повернувся в Україну, з **1904 р.** до кінця життя постійно проживав у Катеринославі, очолюючи упродовж тридцяти років Катеринославський історичний музей, який завдяки Д. Яворницькому поповнився багатьма історичними документами, стародруками, цінним картографічним матеріалом. **1918 р.** його обрали професором Катеринославського університету. **1933 р.** вченого було усунено від керівництва історичним музеєм. Д. Яворницький був ученим-енциклопедистом. За п'ятдесят років активної наукової та громадської діяльності надрукував понад 120 праць з історії України, Середньої Азії, Росії. Серед найважливіших слід назвати «Кількість і порядок запорозьких січей з топографічним нарисом Запорожжя» (**1884**), «Острів Хортиця на ріці Дніпрі» (**1886**), «Збірник матеріалів для історії запорозьких козаків», двотомну «Запорожжя у залишках старовини й переказах народу» (**1888**), «Нариси з історії запорозьких козаків і Новоросійського краю» (**1889**), «Вольності запорозьких козаків» (**1890**), «Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман Війська Запорозького низових козаків» (**1894**), «Джерела для історії запорозьких козаків» (у 2т., 1903), «Українські народні пісні, зібрані **1878—1905 pp.**» (**1906**), «Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка» (**1909**), «Запорожці в поезії Т. Г. Шевченка» (1912), «Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний» (1913), «Словник української мови» (т. 1, 1920), «До історії степової України» (**1929**). В останні роки свого життя Д. Яворницький уклав другий і третій томи «Словника української мови», упорядкував неоціненні фольклорні матеріали, зібрані ним протягом життя. Фундаментальна «Історія запорозьких козаків» у трьох томах стала підсумком багаторічної дослідницької роботи вченого.

82. Марко
Кропивницький

(1840-1910)

1856 р. закінчив Бобринське повітове училище.

Разом із І. Карпенком-Карим організував Бобринецький аматорський драматичний гурток, де виконав свої перші ролі: Петра («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Лопуцького («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка). У **1862** р. став вільним слухачем юридичного факультету Київського університету, проте його цілковито захопив театр. У 1863 р. написав перший драматичний твір — мелодраму «Дай серцю волю, заведе в неволю». Ставив п'єси І. Котляревського, М. Гоголя, О. Островського. У **1874** р. вперше виступив на петербурзькій сцені як виконавець українських пісень, декламатор «Кобзаря» Т. Шевченка, байок Л. Глібова. У **1882** р. організовував першу українську професійну трупу, до колективу якої увійшли М.

Заньковецька і М. Садовський. **27 жовтня** у Єлісаветграді було здійснено постановку п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського. У **1883** р. відбулося об'єднання з трупою М. Старицького, в театральний колектив влилися П.

Саксаганський та І. Карпенко-Карий. З ім'ям Кропивницького пов'язане перше прилюдне виконання присвяченої йому композитором Данилом Крижанівським пісні на слова Т. Г. Шевченка "Реве та стогне Дніпр широкий", це відбулося в Одесі **1892** року на вечорі пам'яті Кобзаря.

83. Микола
Садовський

(1856-1933)

САДОВСЬКИЙ Микола Карпович (справжнє прізв. — Тобілевич — актор, режисер, театральний діяч, письменник. Брат I.Карпенка-Карого, М.Садовської-Барілотті, П.Саксаганського. Н. в с. Кам'яно-Костувате (нині село Братського р-ну Миколаїв. обл.). **1881** демобілізувався і вступив актором до професійної укр. театральної трупи Г.Ашкарена в Кременчуці. **1882—83** та **1885—88** грав у трупі М.Л.Кропивницького, **1883—85** — у трупі М.Старицького. **1888** заснував власну трупу, яка **1898** об'єдналася з Товариством російсько-малоросійських артистів I.Карпенка-Карого та П.Саксаганського. **1900** до них приєднався ансамбль М.Кропивницького. Гастролювали по Україні, Росії, Закавказзю, Молдові та Польщі. **1905—06** — директор та режисер театру т-ва "Руська бесіда" у Львові. **1906** разом із М.Заньковецькою заснував у Полтаві пересувний театр, який **1907** переїхав до Києва, За часів визвол. змагань був гол. уповноваженим у справах нар. театрів. **1920** разом із трупою вийшов до Галичини. **1921—23** очолював перший професійний театр на Закарпатті (Рус. театр т-ва "Просвіта" в Ужгороді). Із **1923** — у Празі (Чехословаччина). **1926** повернувся до УСРР, працював у Києві та Харкові як актор і режисер, знімався в кіно ("Вітер з порогів", **1929**). Творчий діапазон С. як актора був надзвичайно широкий: драм. ролі — Дмитро ("Не судилося" М.Старицько-го), Панас ("Бурлака" I.Карпенка-Карого), Гнат ("Безталанна" I.Карпенка-Карого) та ін.; комедійні та характерні — Городничий ("Ревізор" М.Гоголя), Мартин Боруля ("Мартин Боруля" I.Карпенка-Карого), Карась ("Запорожець за Дунаєм" С.Гулака-Артемовського) та ін.; героїчні та трагедійні — Богдан Хмельницький ("Богдан Хмельницький" М.Старицького), Сава Чалий ("Сава Чалий" I.Карпенка-Карого), Гетьман Дорошенко ("Гетьман Дорошенко" Л.Старицької-Черняхівської), Командор ("Камінний господар" Лесі Українки) та ін. Уславився як виконавець укр. нар. пісень.

84. Марія
Заньковецька

(1854-1934)

ЗАНЬКОВЕЦЬКА (справжнє прізв. – Адасовська) Марія Костянтинівна – актриса і театральна діячка. Народна артистка УСРР (1922). Мала красиве мецо-сопрано. Брала участь в аматорських спектаклях і концертах у містах Чернігів, Ніжин, після одруження (1875) виступала в містах Бендери (нині місто в Молдові), Свеаборг (колиш. фортеця, нині в межах м. Гельсінкі, Фінляндія), де проходив військ. службу її чоловік О.Хлистов. Дебютувала **27 жовт. 1882** на сцені першого укр. професійного театру під орудою М.Л.Кропивницького в м. Єлизаветград (нині м. Кропивницький) у ролі Наталки ("Наталка-Полтавка" I.Котляревського). Працювала в укр. театральних колективах під кер-вом М.Кропивницького (1882–83, 1885–88, 1899–1900), М.Старицького (1883–85), П.Саксаганського та I.Карпенка-Карого (1900–03), в трупах Ф.Волика (1903–04), О.Суслова (1903), у Рус. нар. театрі у Львові (1905–06), у театрі М.Садовського в Києві (1907–09). Разом із М.Садовським 1907 організувала перший стаціонарний театр у Києві, керувала (1909–15) аматорськими гуртками в містах Ніжин та Кролевець, входила до складу Т-ва укр. акторів під орудою I.Мар'яненка (1915–17), упродовж 1918–22 у Києві пра-цювала в Держ. нар. театрі, керованому П.Саксаганським та у філіалі Етногр. театру ім. М.Заньковецької (1922). Знімалася в кінофільмах ("Наталка Полтавка", "Остап Бандура", "Наймичка"). Востаннє вийшла на сцену **15 груд. 1922**.

Найкращими її ролями були: Наталка ("Наталка Полтавка" I.Котляревського), Гая, Ярина ("Назар Стодоля", "Невольник" Т.Шевченка), Олена, Оксана, Зінька ("Глитай, або ж павук", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "Дві сім'ї" М.Л.Кропивницького), Харитина, Софія ("Наймичка", "Безталанна" I.Карпенка-Карого), Катря ("Не судилося" М.Старицького), Наталя ("Лимерівна" Панаса Мирного), а з комедійного репертуару – Цвіркунка ("Чорноморці" М.Старицького) та ін.

Богдан Іванович Ханенко — український колекціонер старовини і творів мистецтва, меценат, промисловець. Був членом:

- ✓ Археологічної комісії,
- ✓ Київського товариства старожитностей і мистецтв
- ✓ Історичного товариства Нестора Літописця,
- ✓ почесним членом Імператорської Академії мистецтв

Від 1896 р. — директор-розпорядник і голова правління «Товариства цукробурякових та рафінадних заводів братів Терещенків». На початку 1890-х років —

- ✓ член Всеросійського товариства цукрозаводчиків,
- ✓ член Київського Біржового товариства,
- ✓ голова Київського комітету торгівлі і мануфактури.
- ✓ У **1906–1912** рр. — виборний член Державної Ради Російської імперії від промисловців. Член партії октябристів.

Зібрав велику колекцію творів мистецтва і бібліотеку. Його дружина однією з перших почала збирати давньоруські ікони. Зіграв головну роль у заснуванні Київського художньо-промислового наукового музею (офіційно відкритий в 1904 р.), основу експозиції якого склала археологічна колекція Ханенків (3145 предметів).

За дарчою дружини, Варвари Ханенко, колекція була передана УАН (Державний музей західного і східного мистецтва).

Помер 26 травня (8 червня) 1917 року. Похований в Києві на некрополі Видубицького монастиря.

85. Богдан Ханенко

(1849-1917)

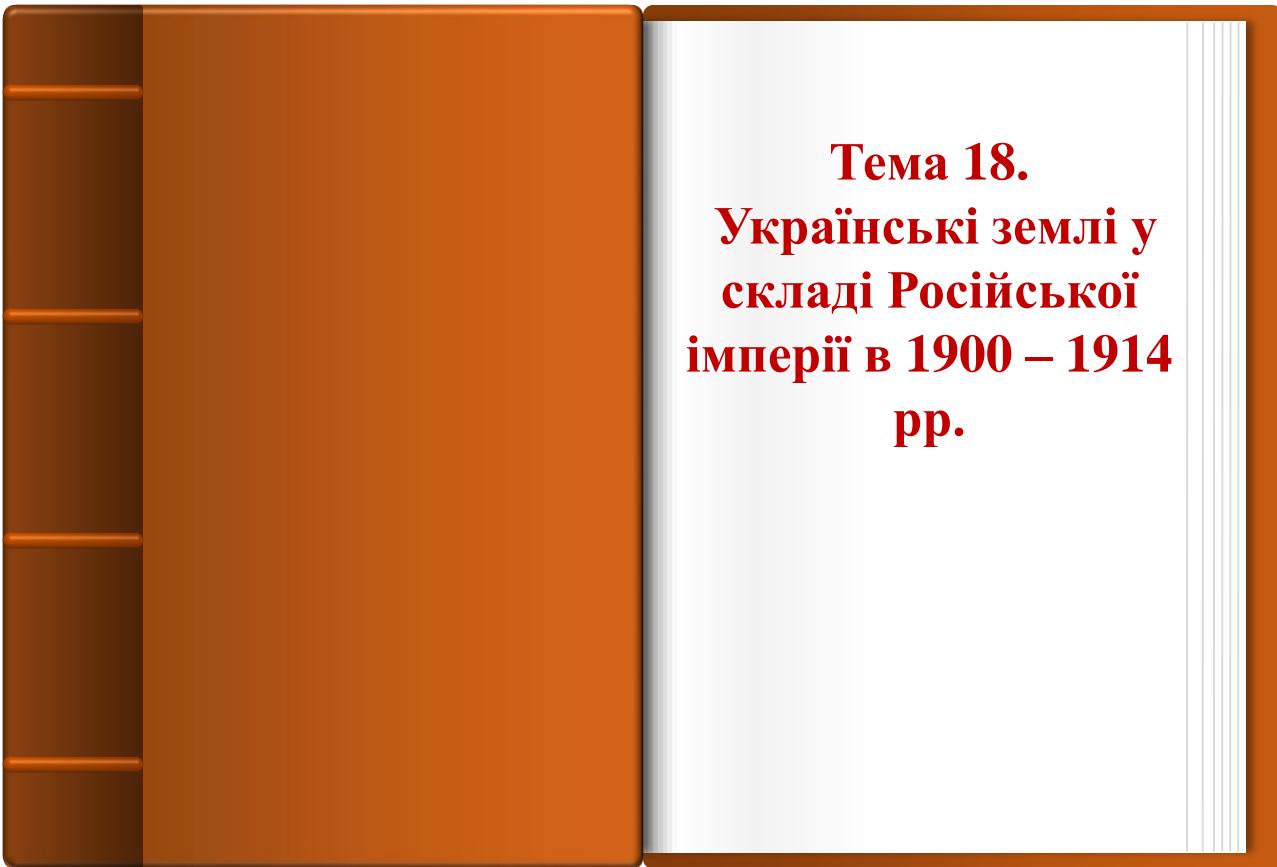
86. Василь
Симиренко

(1835-1915)

Український промисловець, винахідник, інженер-конструктор та технолог у галузі цукроваріння, меценат української культури. Молодший Платонів брат Василь народився **1835** року у Малієві.

Здобув вищу освіту у Паризькій політехніці. По смерті старшого брата (**1863**), а згодом і батька (**1867**), Василь Симиренко перебирає на себе керівництво Торговим домом Яхненків-Симиренків, а разом з тим і головний біль про повернення боргів кредиторам. Правовий бік справи йому допомагає залагоджувати відомий український правник Олександр Кістяківський. **1872** року Василь Федорович повідомляє Олександру Федоровичу про те, що нарешті отримав прибутки 355 рублів. Симиренко вишукував нові технології, технічні вдосконалення цукрового виробництва, вів наукові дослідження, публікуючи результати у фахових виданнях, і поступово вибирається з боргів. Василь Симиренко купив занедбану цукроварню у селі Сидорові поблизу Корсуня і знову ж таки вивів її на найвищий технічний рівень (освоїв нове тоді виробництво пастили, назвавши її “Українською”, і мармеладу), що принесло йому сталі прибутки і можливість допомагати науковцям і культурним діячам. Коли дружина Василя Федоровича нарешті дісталася у спадок сто тисяч рублів, то подружжя вкладо частину грошей у власну цукроварню, а ще взяли кредит під вісімдесят відсотків. Але завдяки вмілій праці та ощадливості Василь Симиренко сплатив борги, і на кінець життя його капітал нараховував уже до десяти мільйонів рублів.

Даючи гроші, Василь Симиренко казав, що на жаль, в Європі зовсім нічого не знають про Україну, а тому треба б ужити заходів, щоб у закордонну пресу подавалося відомості про український національний рух. З цією метою також офірував кошти. Помер Василь Симиренко **1 грудня 1915** року. Поховали його на Аскольдовій могилі.

Тема 18.
Українські землі у
складі Російської
імперії в 1900 – 1914
рр.

87. Євген
Чикаленко

(1861-1929)

Євгén Харлампійович Чикаленко — визначний громадський діяч, благодійник, меценат української культури, агроном, землевласник, видавець, публіцист. Один з ініціаторів скликання Центральної Ради.

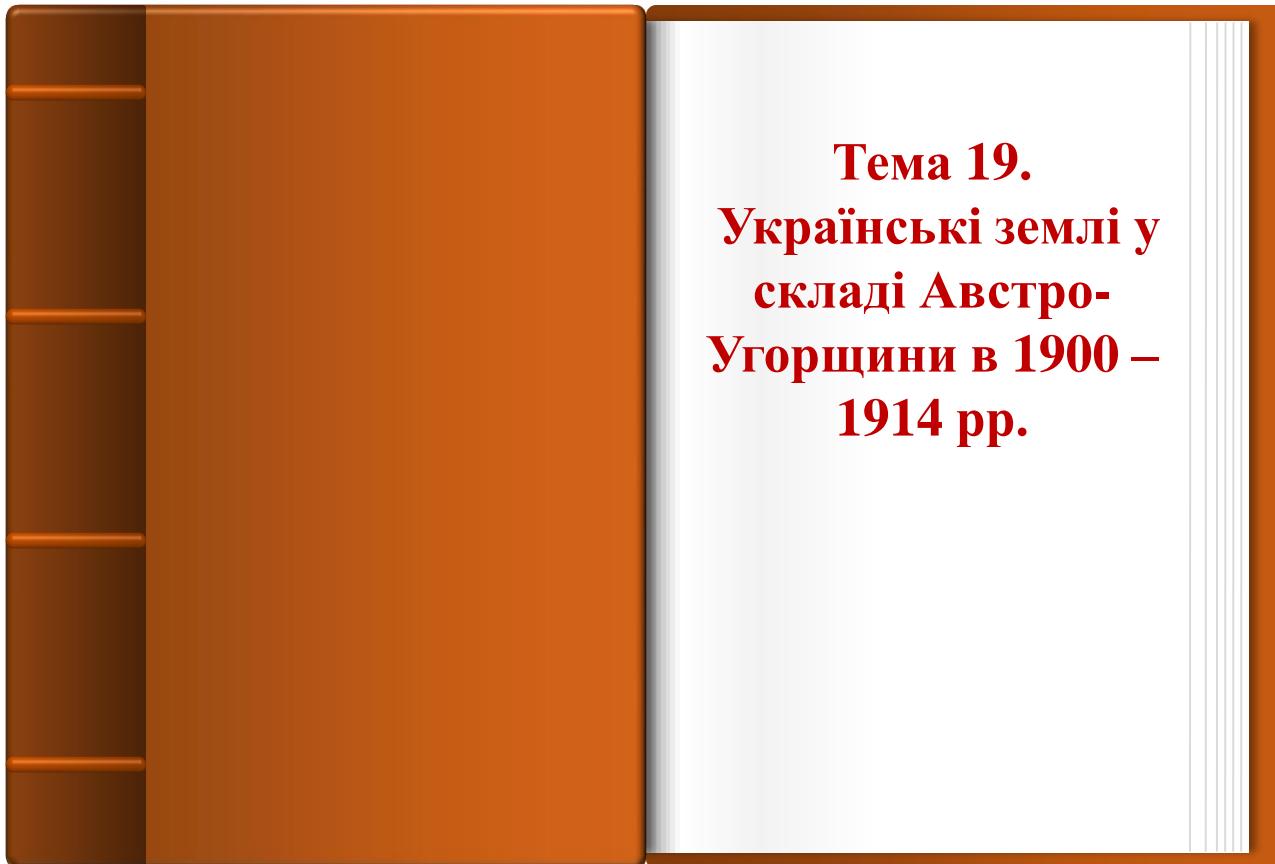
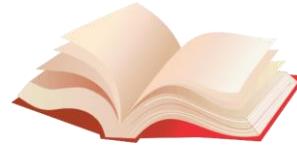
**88. Вячеслав
Липинський**

(1882-1931)

В'ячеслав (Вацлав) Казимирович Липинський - український політичний діяч, історик, історіософ, соціолог, публіцист. Один із організаторів Української демократично-хліборобської партії та «Українського союзу хліборобів-державників». За гетьманату — посол України в Австрії. Автор праць „Данило Братковський“ (1909), „Генерал артилерії Великого Князівства Литовського“ (1909), „Шляхта на Україні“ (польськ., 1909), „Аріянський соймик в Киселені в маю 1638“ (1910), “Z dziejw Ukrainy” (1912), „Україна на переломі 1657-1669“ (1920), „Лист до братів-хліборобів“ (1926).

Будучи фундаментальним автором і членом Українського наукового інституту в Берліні і дійсним членом Наукового товариства ім Т. Шевченка в Києві В.

Липинський - засновник та **ідеолог нового українського монархізму**, обґрунтуванню якого присвятив свою видатну публіцистичну роботу «Листи до братів-хліборобів». Одним із перших обґрунтував необхідність побудови української держави, показавши залежність інтересів народу від того стану, в якому ця держава перебуває.

**Тема 19.
Українські землі у
складі Австро-
Угорщини в 1900 –
1914 рр.**

89. Іван Боберський

(1873-1947)

Івáн Миколáович Бобéрський — український педагог, організатор, фундатор, теоретик і практик української національної фізичної культури. Народився в селі Доброгостів, Галичина, Австро-Угорщина, в родині греко-католицького священника. Випускник Львівського університету. Навчався у Відні і Граці. Викладач Львівської академічної гімназії (з **1900**). Сприяв становленню «Пласти», автор назви цієї організації. Голова товариства «Сокіл-Батько» (**1908—1918**). В роки Першої світової війни був скарбником Українських січових стрільців (**1914—1918**). Працював головою відділу військової преси Державного секретаріату ЗУНР (**1918—1820**). Повноважний представник уряду ЗУНР в США і Канаді (**1920**). Від **1932** року мешкав у Югославії, місті Тржич, де й помер. Редагував часописи «Вісти з Запорожжя», «Січові вісти». Уклав низку підручників: «Забави й гри рухові» (**1904—1905**), «Копаний м'яч» (**1906**), «Значення руханкових товариств» (**1909**) та інші. Першим увів українську термінологію в спорті, яка широко використовувалася в Західній Україні до **1939** року. Зокрема, запропонував такі терміни, як «сітківка» (теніс), «відбиванка» (волейбол), «копаний м'яч» (футбол), «гаківка» (хокей), «стусан» (бокс), «кошиківка» (баскетбол), «булавка» (метальна граната), «лещетарство» (лижний спорт) тощо.

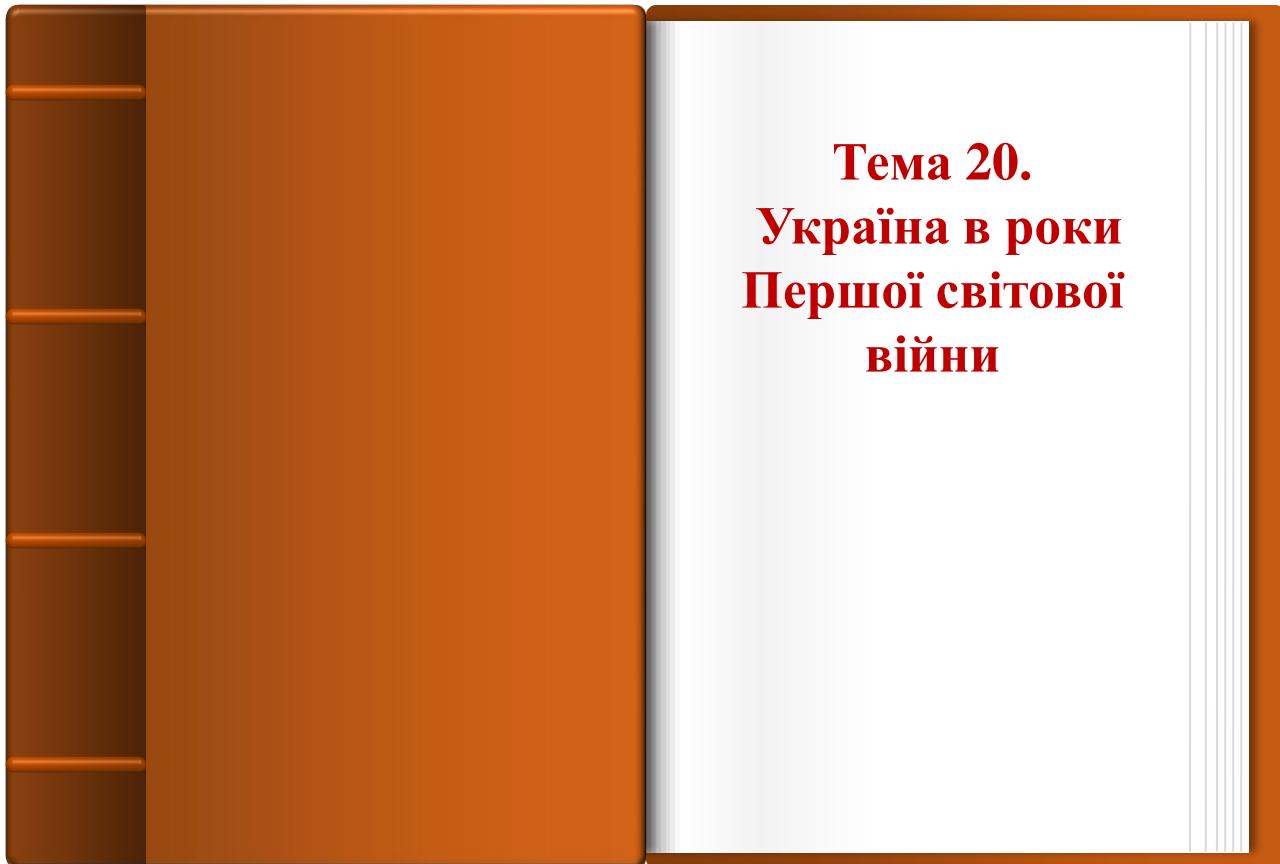

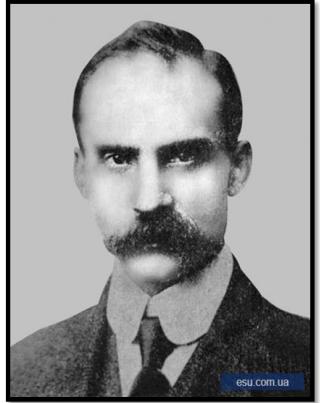
90. Іван
Трильовський

(1864-1941)

Кирило Йо́сифович Трильо́вський
відомий галичанин, адвокат, доктор права, громадсько-
політичний та культурно-освітній діяч, **основоположник і один із**
засновників Української радикальної партії та Селянсько-
радикальної партії Східної Галичини, депутат віденського
парламенту, посол Галицького
сейму, публіцист, журналіст, видавець, засновник товариства «Січ» і
січового руху в Галичині.

Криптоніми та псевдоніми: *K. T.; Kl. O.; Kl. Ob.; Ob. Kl.;*
Білошапник; Вандрівник; Гайдамака; Гриць Покотило; Залізняк
Максим; Іван С.; Кирило; Кирило Тр...; Клим; Обух Клим;
Приятель; Приятель «Січи»; Радикал; радикал Тр. К; Сила Іван;
Січовий батько; Снятинчук; Трильовський Григорій

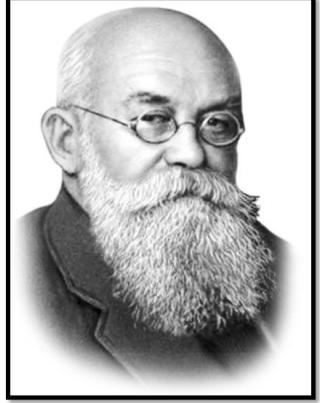
91. Андрій Жук

(1880-1969)

ЖУК Андрій Ілліч – громадсько-політичний і кооперативний діяч, публіцист, поив зі старовин. козац. роду. Дійсний чл НТШ (1961). Поділяв погляди тієї частини рупівців, які вирішення національного питання пов’язували зі здійсненням соціальних перетворень. Пропагував ідею укр. держ. незалежності. вважав себе продовжувачем надкласових традицій РУПу. Організував нараду наддніпрянських емігрантів, на якій створено групу «Вільна Україна», що ставила своїм завданням пропаганду ідеї незалежної України. **1912** заснував Український інформаційний комітет, на основі якого з поч. 1-ї світ. війни утворений *Союз визволення України*.

Член Головної української ради (1914–15), Загальної української ради від Наддніпрянської України (1915–16), Центральної управи УСС (1915–20). Наприкінці

1919 увійшов до Української народної партії, що дотримувалася монархічних поглядів. Був проти укладання Петлюрою союзницької угоди з Польщею. Деякий час працював референтом диктатора ЗОУНР Є. Петрушевича, Належав до тієї її частини, яка вважала, що відбудова незалеж. України повинна розпочатися з побудови самостійної України у межах Галичини. Після **1923** перейшов на радянофільські позиції, сподіваючись на побудову самостійної України націонал-комуністами.

92. Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

(1866-1934)

Михайло Сергійович Грушевський — український історик, громадський та політичний діяч. Голова Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918). Член Історичного товариства ім. Нестора-Літописця, дійсний член Чеської АН (1914), почесний член Київського товариства старожитностей і мистецтв (1917), член-кореспондент ВУАН (1923) та АН СРСР (1929), багаторічний голова Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1897–1913), завідувач кафедри історії Львівського університету (1894–1914), автор понад 2000 наукових праць. Протягом 1897–1898 років Грушевський написав 1-й том своєї фундаментальної праці — **«Історія України-Русі»**, наприкінці 1898 року ця робота була надрукована у Львові. Незабаром Грушевський видав ще два томи своєї праці. Ця робота була широко прийнята в Галичині, проте заборонена російським урядом.

**93. Василь
Вишиваний**

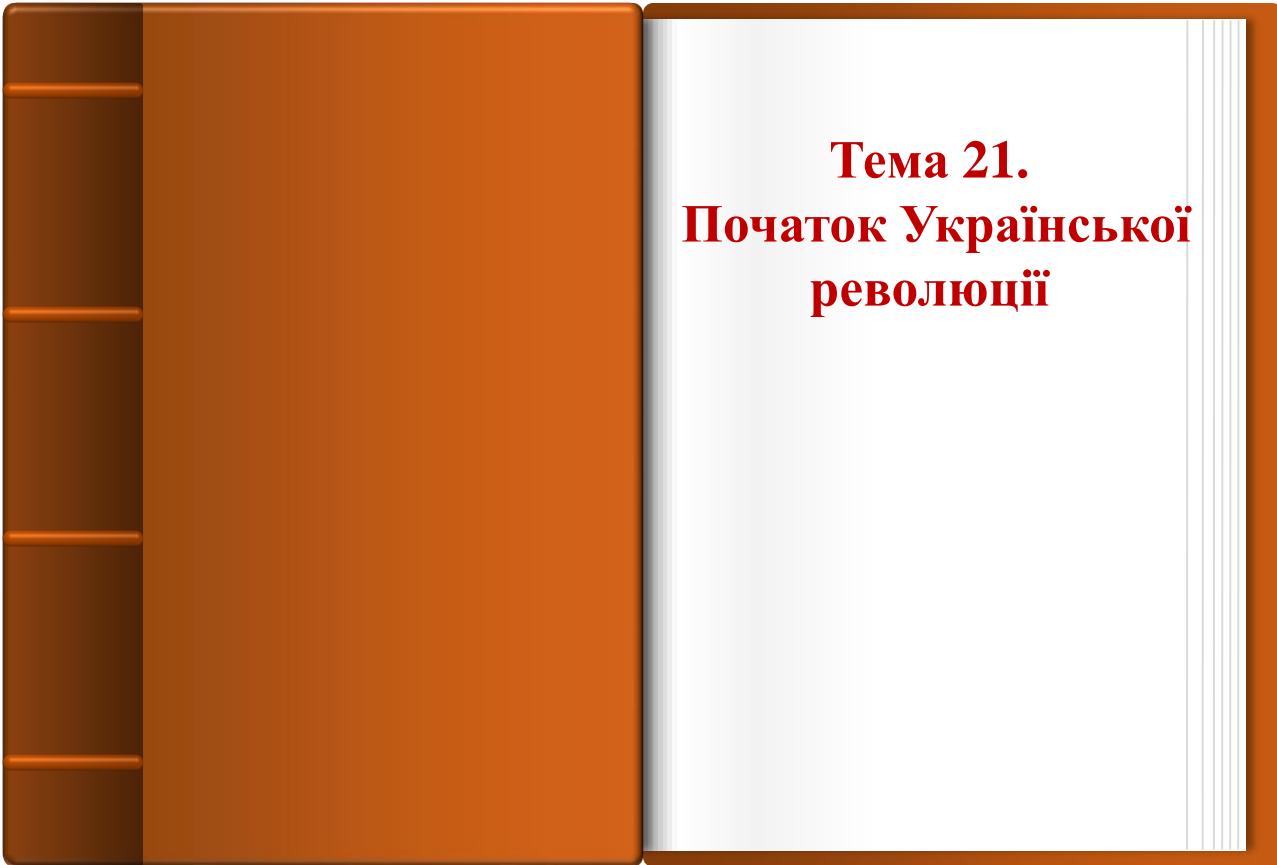
(1895-1948)

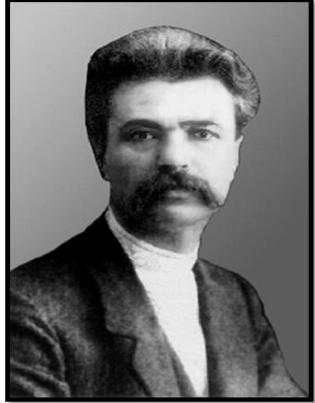
Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотрінген (Василь Вишиваний)

**Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотарінзький (Василь
Вишиваний)** — український військовий

діяч, політик, дипломат, поет, австрійський архікнязь (ерцгерцог) династії Габсбургів, **полковник Легіону Українських Січових Стрільців**.

Вільгельма Габсбурга знали в Україні як Василя Вишиваного, під ім'ям, яке йому дали українські вояки під час Першої Світової Війни. Його вважали одним з неофіційних претендентів на український трон у разі утворення монархічного ладу.Хоча він сам офіційно ніколи не проголосував свої наміри бути українським монархом і навіть не мав до цього можливостей, Василь прославився своїми військовими та дипломатичними здібностями, поезією і любов'ю до України.

94. Сергій
Єфремов

(1876-1939)

Сергій Олександрович Єфрémов (колишнє прізвище предків — Охріменко) — український громадсько-політичний і державний діяч, літературний критик, історик літератури, академік Української академії наук (з 1919), віце-президент ВУАН (з 1922), дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, публіцист, один із творців української журналістики.

Брав участь у розробці концепції української державності, української національної культури й освіти. Надрукував (загалом) близько десяти тисяч публіцистичних і наукових статей. Видав ряд монографічних нарисів, присвячених творчості Марка Вовчка, Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Івана Нечуя-Левицького, Івана Карпенка-Карого, Панаса Мирного та інше.

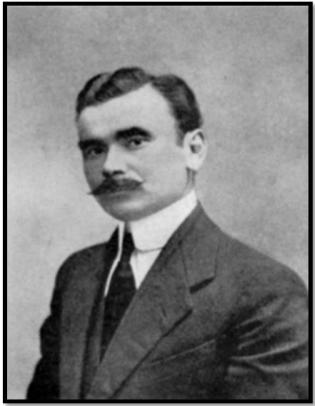
Репресований 1930 року в результаті сфабрикованого радянською владою процесу Спілки визволення України. Посмертно реабілітований 1989 року.

**95. Петро
Болбочан**

(1883-1919)

Болбочан Петро́ Фе́дорович
український військовий діяч, полковник Армії УНР,
очільник Кримської операції проти більшовиків з метою
встановлення на території півострова української влади та
взяття під контроль Чорноморського флоту.

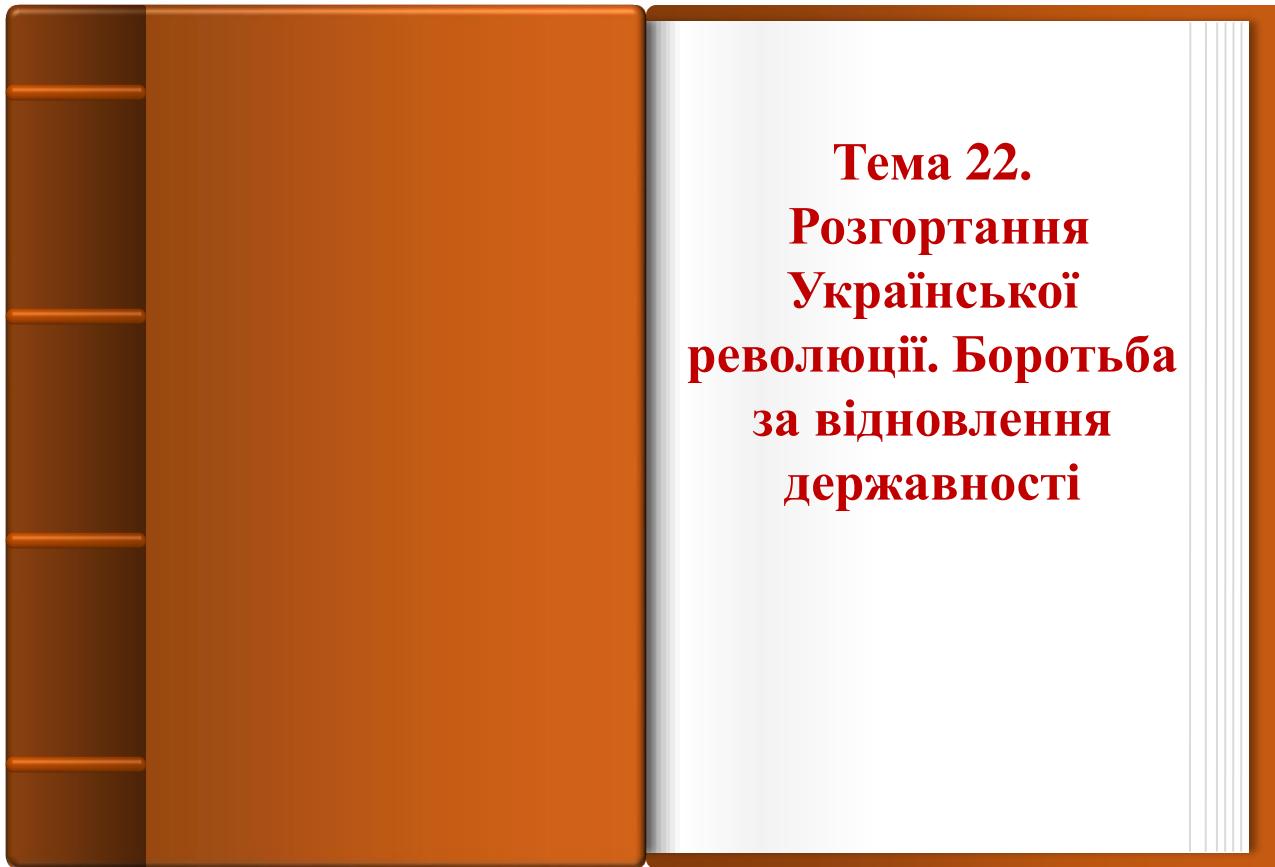
**96. Номан
Челебіджіхан**

(1885-1918)

Нома́н Челебіджіхáн (крим. Noman Çelebicihan; — кримськотарський політичний і державний діяч. Один з організаторів першого Курултаю, перший голова уряду проголошеної в **1917** році Кримської народної республіки, перший муфтій мусульман Криму, Литви, Польщі і Білорусі. Відомий також як Челебі Челебієв, саме так його ім'я було записано в офіційних російських документах. Слова його вірша крим. «*Ant etkenmen!*» («Я присягнувся!») стали національним гімном кримських татар.

Виявив нерішучість у збройній боротьбі з більшовиками і **4 січня 1918** з власної ініціативи подав у відставку з керівних посад. На його пропозицію **10 січня 1918** Курултай утворив комісію, яка вела переговори з більшовиками про припинення збройної боротьби в Криму.

Скориставшись цим, більшовики **14 січня 1918** безперешкодно захопили владу в Сімферополі, заарештували Челебіджіхана і літаком перевезли у Севастополь. **23 лютого 1918** був розстріляний у міській в'язниці матросами-більшовиками, а його тіло викинуто в Чорне море.

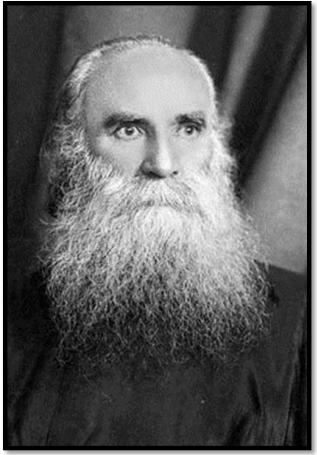

**97. Дмитро
Вітовський**

(1887-1919)

Дмитро́ Дмитрович Вітóвський (літ. псевдонім — **Гнат Буряк**— український політик, військовик і літератор, сотник Легіону Українських Січових Стрільців, полковник, начальний командант Української Галицької армії, Державний секретар військових справ ЗУНР.

**98. Василь
Липківський**

(1864-1937)

Митрополит Київський і всієї України Василь (в миру: Василь Костянтінович Липківський— український релігійний діяч, церковний реформатор, проповідник, педагог, публіцист, письменник і перекладач, борець за автокефалію українського православ'я, творець і перший митрополит Київський і всієї України відродженої **1921** року Української Автокефальної Православної Церкви. У **1919–1927** роках останній настоятель та доглядач Софії Київської. За визначенням академіка Агатангела Кримського — «*апостол українського релігійно-національного відродження*». У віці 73 років розстріляний за вироком «трійки» НКВС.

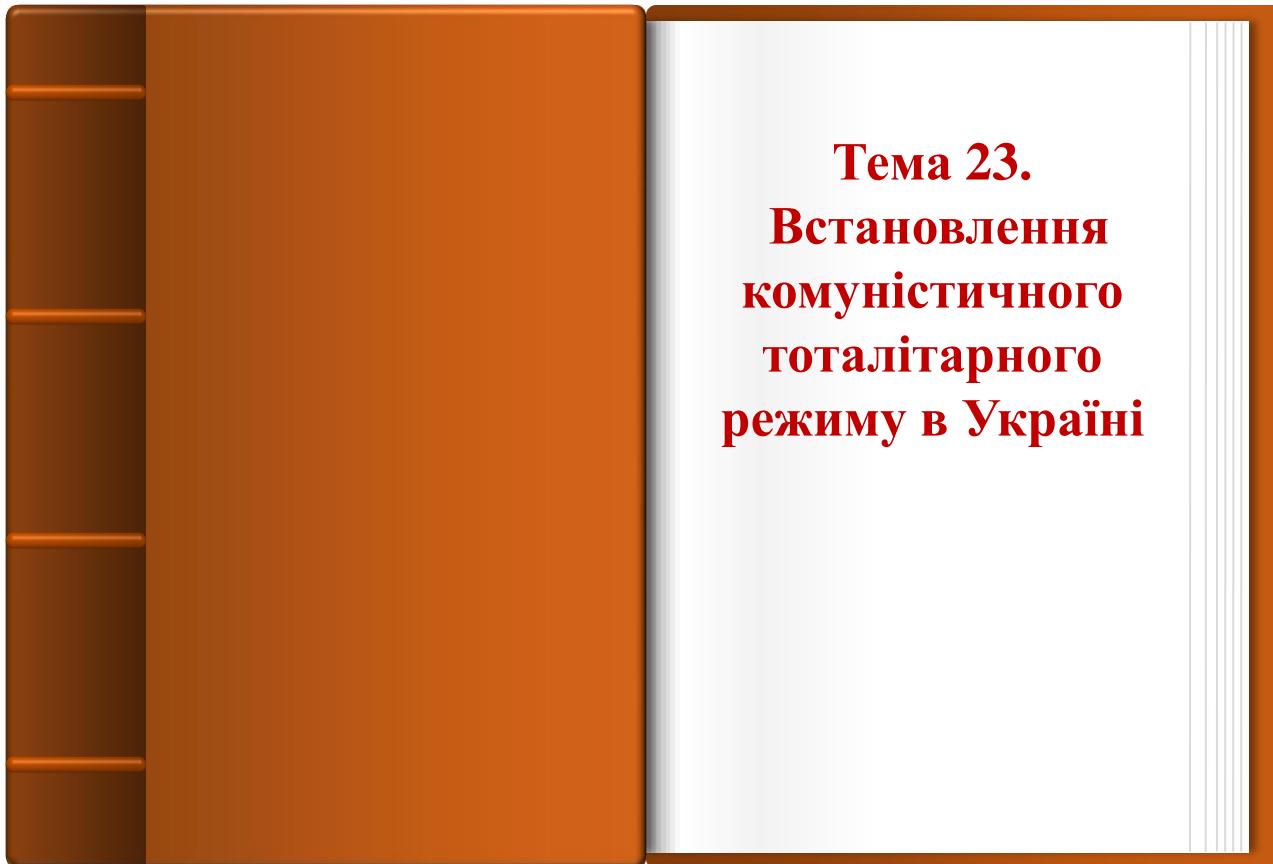
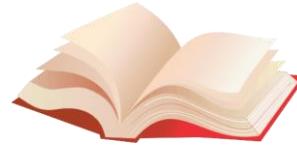
**99. Григорій
Нарбут**

(1886-1920)

Георгій (Юрій) Іванович Нарбут — український художник-графік, ілюстратор, автор перших українських державних знаків (банкнот і поштових марок). Один із засновників і ректор Української Академії Мистецтв.

Опрацював проекти Державного Герба і Печатки Української держави.

18 липня 1918 гетьман Павло Скоропадський затвердив створену Нарбутом малу Державну печатку — зображення козака з пищалем на плечі на восьмикутному тлі, у верхній частині якого було розміщено володимирський тризуб.

Тема 23.
Встановлення
комуністичного
тоталітарного
режimu в Україні

100. Олександр
Шумський

(1890-1946)

Олекса́ндр Я́кович Шумський — український радянський державний і політичний діяч, один із лідерів націонал-комуністичного руху. Народний комісар внутрішніх справ (1920) та освіти (1919, 1924-1927), член Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України. Активно сприяв українізації 1920-1930-их років. Жертва сталінських репресій.

Убитий Судоплатовим та Майрановським, за особистим розпорядженням Сталіна, Хрущова та Кагановича по дорозі з Саратова до Києва

**101. Микола
Хвильовий**

(1893-1933)

Микόла Хвильовий (справжнє ім'я *Фітільов Микола Григорович*) — український прозаїк, поет, публіцист, один з основоположників пореволюційної української прози. У **1920-ті роки** повністю підтримував і впроваджував у життя політику «українізації», виступав проти русифікаційного і «просвітянського» векторів розвитку української радянської культури. Микола Хвильовий намагався розтлумачити зміст висунутих ним закликів і гасел («Геть від Москви!», «До психологічної Європи», «Азіатський ренесанс»), пояснював опонентам, що зовсім не закликає до розриву політичного і економічного союзу з Радянською Росією. після арешту свого приятеля письменника Михайла Ялового на знак протесту проти початку масових репресій проти української творчої інтелігенції **13 травня 1933 року** в Харкові, у будинку письменників «Слово», покінчив життя самогубством. Смерть Хвильового стала символом краху ідеології українського націонал-комунізму й кінця українського національного відродження **1920–1930-х років**.

Волобуєв Михайло Симонович — український економіст 1930-х років. Науковий працівник науково-дослідного інституту ВУАН у Харкові. Автор концепції економічної самодостатності УСРР.

Жертва сталінського терору.

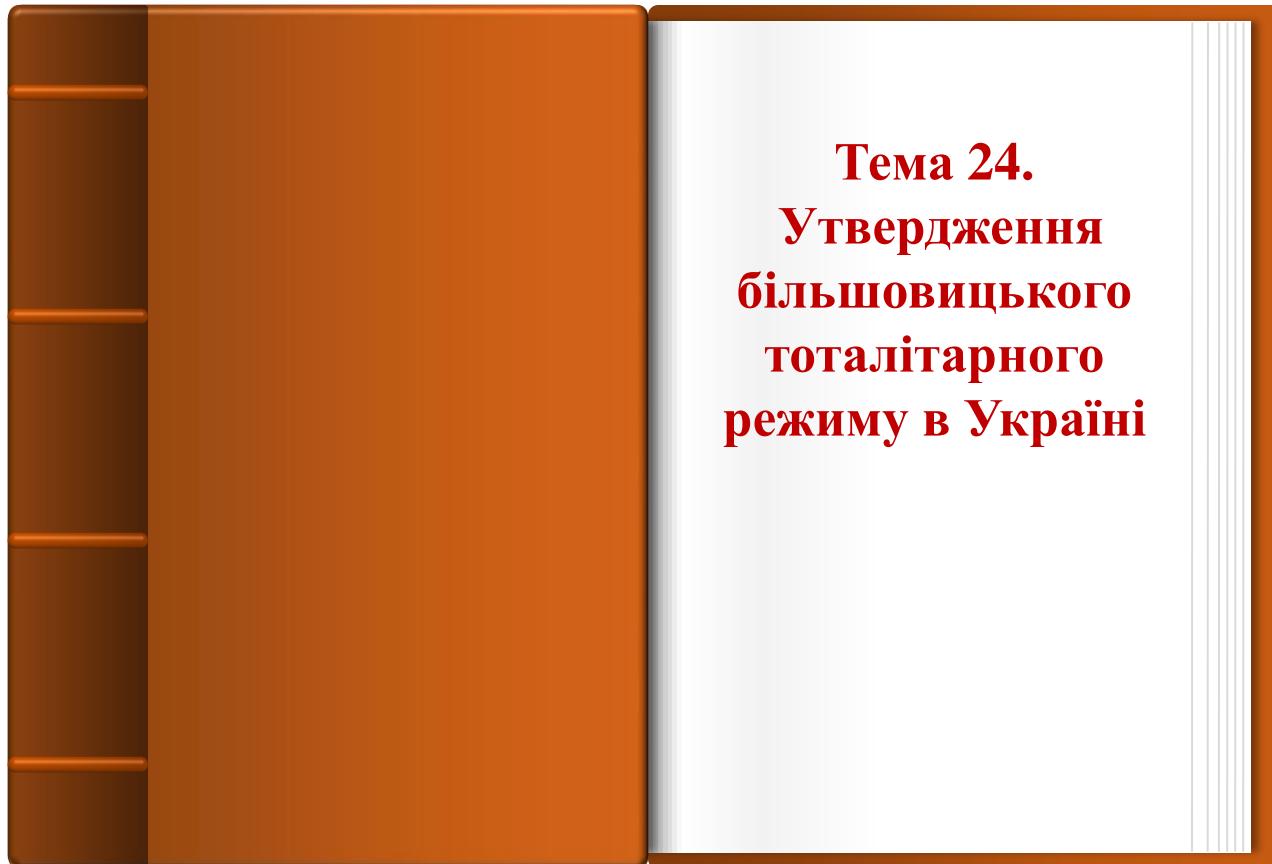
7 грудня 1933 Волобуєв був заарештований за обвинуваченням в участі в «українській контрреволюційній організації», що прагнула до збройного повалення Радянської влади». Рішенням суддівської трійки при Колегії ГПУ УСРР від **8 травня 1934** Волобуєв був засуджений до 5 років виправних таборів (виrok замінений на заслання до Казахстану). Після відbutтя терміну жив у Краснодарському краї.

Під час війни з нацистською Німеччиною виконував спеціальні завдання радянської розвідки. **1948** переїхав до Ростова-на-Дону, де працював завідувачем кафедри у Ростовському фінансово-економічному інституті. У серпні **1957** офіційно реабілітований, **1961** переїхав до Донецька, де викладав у Донецькому торговельному інституті. В останні роки життя — на викладацькій роботі у Ростові-на-Дону.

**102. Михайло
Волобуєв**

(1903-1972)

103. Казимир
Малевич

(1879-1935)

Казимíр Северíнович Малéвич (пол. *Kazimierz Malewicz* — український художник-авангардист, визначний діяч українського авангарду, засновник супрематизму, один з фундаторів кубофутуризму; педагог, теоретик мистецтва. Разом із Велиміром Хлєбниковим був членом «товариства голів земної кулі». **Восени 1930** року на допиті чекістів в Ленінграді Казимир Малевич каже, що його національність українець. Його звинувачують в польському шпигунстві, йому загрожує розстріл. Російському мистецтвознавцю Ірині Вакар вдалося отримати доступ до кримінальної справи художника і виявити, що Малевич називав себе українцем. У в'язниці він пробув три місяці. Помер художник в Ленінграді, похований під Москвою.

**104. Михайло
Бойчук**

(1882-1937)

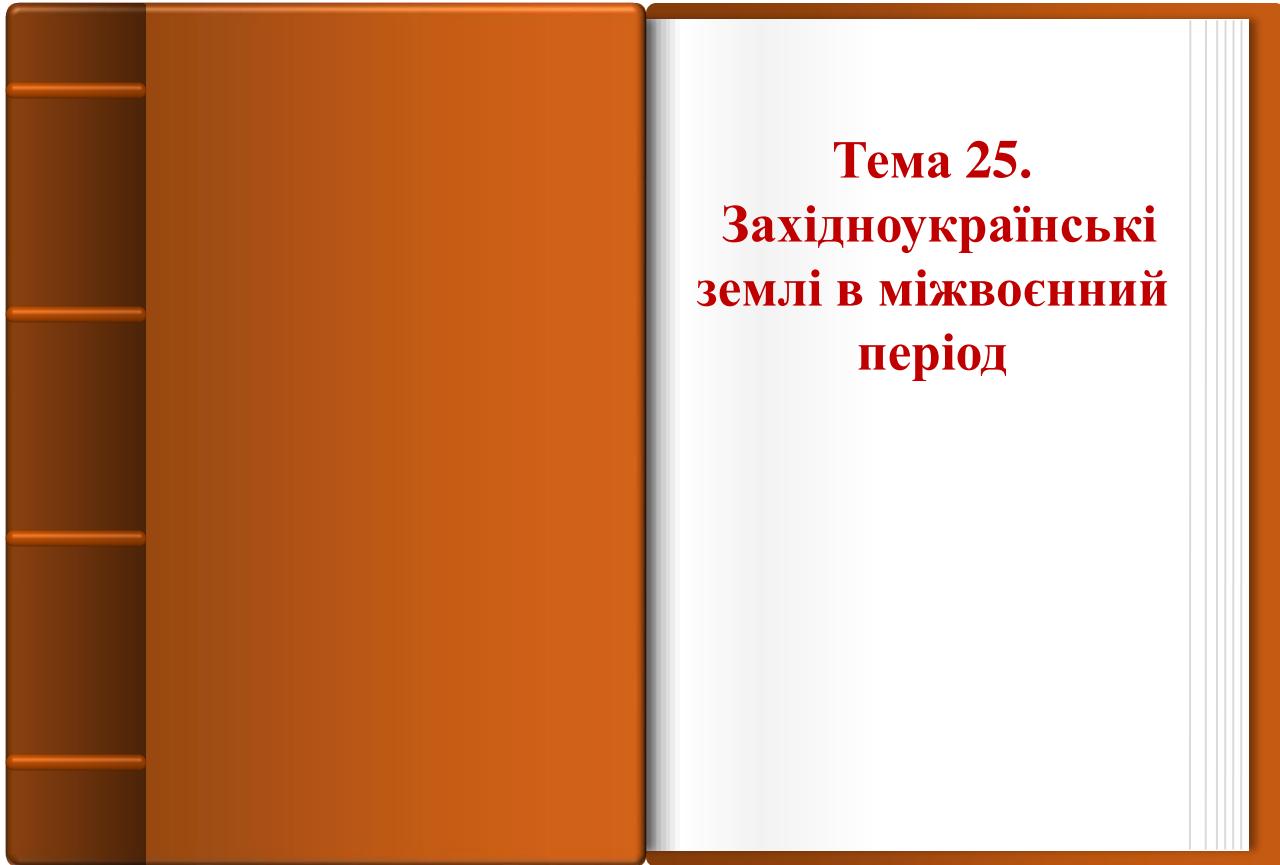
Михайло Львович Бойчук — український художник, маляр-монументаліст, засновник самобутньої школи українського мистецтва «бойчукізм», лідер групи «бойчукістів». Член Наукового товариства імені Шевченка (1912), Українського наукового товариства (1917). Один із засновників монументального мистецтва України XX століття. Представник Розстріляного відродження. У листопаді 1926 — травні 1927 Бойчук разом із дружиною Софією Налепинською-Бойчук, учнями Іваном Падалкою та Василем Седляром мали творчу подорож до Німецької держави, Французької республіки, Королівства Італія. Поїздка за кордон стала однією з формальних підстав для їхнього арешту та звинувачення у «шпигунстві» й участі в «контрреволюційній організації». **25 листопада 1936** органи НКВС заарештували Михайла Львовича Бойчука, а **13 липня 1937** в Києві разом з його талановитими учнями Іваном Падалкою та Василем Седляром розстріляли. Софію Налепинську-Бойчук стратили **11 грудня 1937** також як «шпигунку» і «дружину керівника націоналістичної терористичної організації серед художників». Долю цих чотирьох розділила більшість учнів Михайла Бойчука.

**105. Лесь
Курбас**

(1887-1937)

Олександр-Зенон Степанович Курбас — український режисер, актор, теоретик театру, драматург, публіцист, перекладач. Народний артист УРСР (1925). Лесь Курбас був засновником спочатку політичного (1922—1926), а потім і філософського (1926—1933) театру в Україні. У виставах свого філософського театру «Березіль» (Харків) Курбас малює всесвіт, де головним стає особлива довіра до життя людини у всіх його суперечностях. **В листопаді 1922** у Києві в державному народному театрі відбулася прем'єра вистави Тараса Шевченка «Гайдамаки» (режисер Л. Курбас). В **червні 1924** Всеукраїнське кіно-фото управління запросило його на один рік режисером до Першої державної одеської кінофабрики. Заарештований у зв'язку зі справою УВО **26 грудня 1933**. Відправлений етапом до Харкова. **9 квітня 1934** засуджений до 5 років ВТТ. Його було вислано на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу, на Медвежу Гору, потім його відправили на Соловки. Перебуваючи в місцях позбавлення волі, певний час працював за фахом у табірних театрах: ставив п'єси «Аристократи» Миколи Погодіна, «Інтервенція» Льва Славіна та ін. Рішенням окремої трійки **9 жовтня 1937** «засуджений» до страти. Відправлений з великим етапом в'язнів Соловецької тюрми (понад 1100 осіб) на Карельський берег і **3 листопада 1937** розстріляний з ними (в тому числі — з Миколою Кулішем) в урочищі Сандармох неподалік від робітничого селища Медвежа Гора (нині м. Медвеж'єгорськ). Реабілітований посмертно **1957** року. Вдові Курбаса Валентині Чистяковій на її офіційний запит, надісланий компетентним органам, було повідомлено неправдиву інформацію, що її чоловік «помер» **15 листопада 1942** року від крововиливу в мозок.

**106. Володимир-Сергій
Залозецький-Сас**

(1884-1965)

Залозе́цький (гербу Сас) Володи́мир Серге́й
— український (буковинський) політик, громадський
діяч, дипломат, мистецтвознавець, меценат.

1919 — радник посольства ЗУНР у Відні, відтак радник
посольства УНР у Берні, потім повірений УНР у Швейцарії.

На початку **1920-х років** повернувся з дружиною Антонією і сином
Володимиром до Чернівців, довший час мешкав у місті як громадянин УНР, яку
Румунія офіційно визнавала.

1927 — став одним із засновників Української Національної Партиї Буковини,
був її президентом. Обирається сенатором парламенту Румунії, згодом був у
ньому єдиним українським депутатом. Був засновником видавничої спілки
«Час». **Після 1944** викладав історію мистецтва у Віденському університеті,
працював у Музеї народознавства, брав участь у розкопках у соборі Святого
Стефана, пошкодженному під час війни, був членом організації «Віденський
Сецесіон», заснував власний ляльковий театр (виступав в Австрії, Німеччині,
Бельгії з власними спектаклями для маріонеток, з поширенням телебачення
виступав із ляльковими спектаклями на телеканалах Австрії та Німеччини).

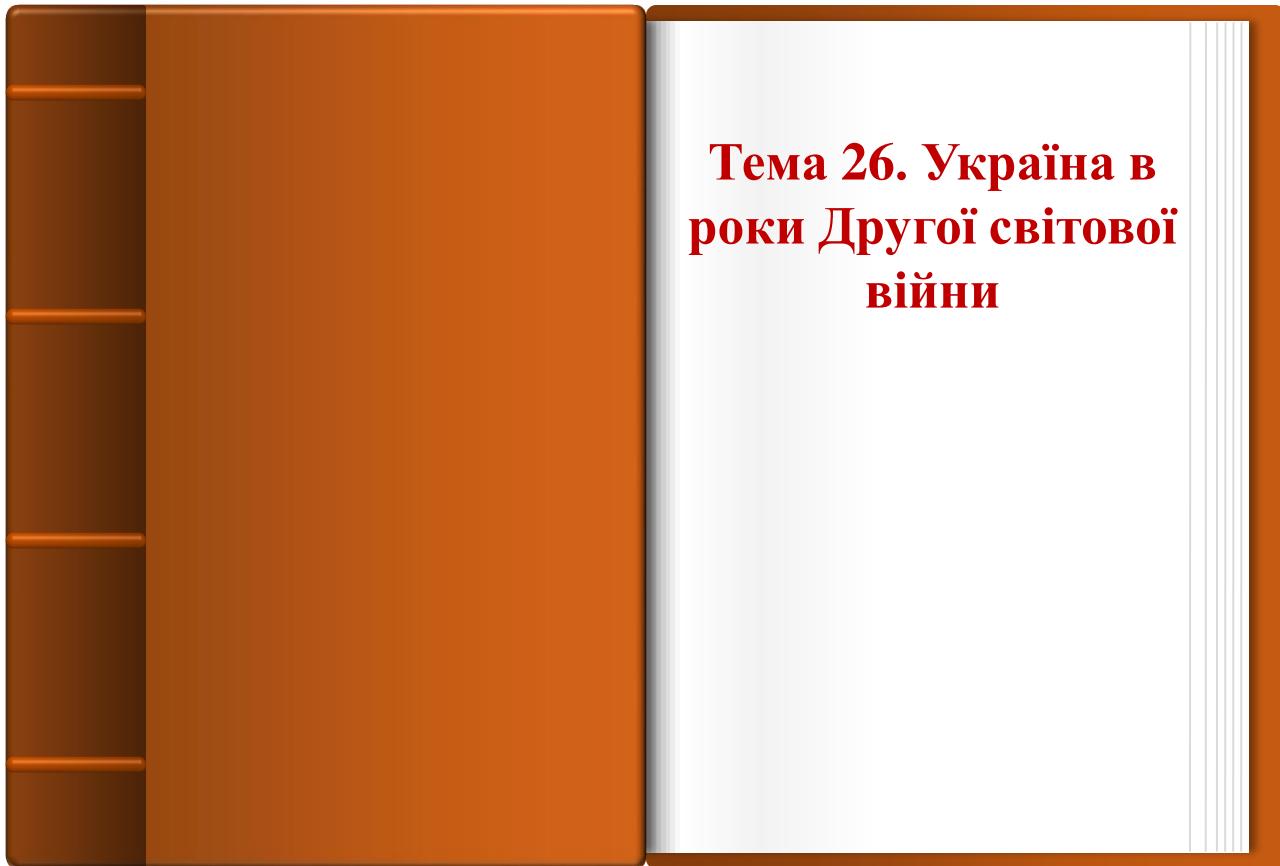

**107. Василь
Мудрий**

(1893-1966)

Василь Миколайович Мудрий — український громадський і політичний діяч, журналіст. Віце-маршал Сейму Польщі. У 1920 р. брав участь в організації Львівського таємного українського університету; з 1922 р. — його секретар. У 1930-х рр. проводив політику т. зв. «нормалізації» українсько-польських відносин; у 1935 р. обраний депутатом польського сейму і головою Української парламентської репрезентації. У 1939—1941 рр. жив у м. Krakovi.

У червні 1941 року став секретарем УНК у Krakovi. Протягом 1941—1944 рр. жив у м. Львові. Член Великого Збору УГВР (11—15 липня 1944), де обраний першим віце-президентом. З осені 1944 року — на еміграції в Німеччині, де очолював Центральне представництво української еміграції, був заступником голови Виконавчого органу Української Національної Ради. 1949 р. виїхав до США; жив у м. Нью-Йорку, працював в Українському конгресовому комітеті Америки (УККА; у 1953—1966 рр. — його виконавчий директор); пізніше був головою Об'єднання українців в Америці «Самопоміч» і редактором його друкованого органу «Новий світ». З 1953 р. — дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, член його Головної Ради.

(справжнє ім'я: *Лозов'яга Івán Пáвлович* (також: *Лозов'ягін* — український поет, прозаїк, публіцист, політичний діяч.

108. Іван Багряний

(1906-1963)

1925 року під псевдонімом *I. Полярний* власними силами видав в Охтирці невеличку збірку «Чорні силуєти: П'ять оповідань». В оповіданнях описані враження від побаченого й пережитого автором під час поїздки Україною. У **1920-х роках** видав низку поетичних творів: збірку віршів «До меж заказаних», поеми «Монголія», «Вандея», «Газават», п'есу «Бузок» про графоманів. **У 1929 році** на власний кошт видав віршовану поему «*Ave Maria*», яка майже миттєво була заборонена цензурою й вилучена з книготоргівлі. **1930 року** побачив світ історичний роман у віршах «Скелька». **16 квітня 1932** його заарештували в Харкові й звинуватили «у проведенні контрреволюційної агітації» за допомогою літературних творів, таких як поема «*Ave Maria*», історичний роман «Скелька», поеми «Тінь», «Вандея», «Гутенберг», соціальна сатира «Батіг». **16 червня 1938 року** його повторно було арештовано, сидів у Харківській в'язниці УДБ-НКВС на Холодній горі. Йому пред'явили нове звинувачення — участь чи навіть керівництво у націоналістичній контрреволюційній організації.

108. Іван Багряний

(1906-1963)

(ПРОДОВЖЕННЯ)

Під час Другої світової війни брав участь у створенні Української Головної Визвольної Ради (УГВР), у розробці її програмових документів. 1944 року він написав один із своїх найталановитіших творів — роман «Звіролови» (згодом відомий як «Тигролови»). **У січні 1944** написав, перебуваючи у Тернополі, поему

«Гуляй-Поле». **1945** року Багряний емігрував до Німеччини. Іван Багряний написав брошуру — програмний для нього памфлет „Чому я не хочу вертатись до СРСР?“, де виклав політичну декларацію національної гідності й прав людини, яка пережила примусову депатріацію, насильство, тортури, приниження як колишній в'язень, оstarбайтер, полонений, позбавлений власного імені. Він логічно обґрунтував закономірність еміграції з Радянського Союзу — батьківщини-мачухи, котра пішла на геноцид проти власного народу. **1948** року

Багряний заснував Українську революційно-демократичну партію (УРДП) і відтоді цілих 17 років — до самої смерті редактував газету „Українські вісті“. Був головою Виконавчого органу Української Національної Ради і заступником президента УНР. Помер Іван Багряний **25 серпня 1963** року. Похований у місті Новий Ульм (Німеччина)

Тарас Бульба (Боровець)

109. Тарас Бульба
(Боровець)

(1908-1981)

Тарас Дмитрович Боровець (псевдоніми: Тарас Бульба, Чуб, Гонта — діяч українського повстанського руху часів Другої світової війни, засновник УПА «Поліська Січ», від **16 листопада 1941 року** — генерал-хорунжий, зайнявся підготовкою кадрів для майбутньої «Поліської Січі», УПА. Передбачалося створення й інших окружних бойових одиниць — наприклад, «Волинська Січ», «Полтавська Січ». Станом на **1941 рік** чисельність УПА «Поліська Січ» сягала 10 000 бійців. До початку війни він діяв під псевдонімами Байда, Гонта. Потім усі накази уже підписував подвійним іменем Тарас Бульба-Боровець. Конфлікт між збройними формуваннями УПА під проводом Отамана Тараса Бульби-Боровця та Бандерівцями: Бандерівці вважали, що керівництво повинна здійснювати ОУН(б), а Бульба-Боровець — Державний центр Української Народної Республіки в екзилі. До Головної Команди УПА Отамана Тараса Бульби-Боровця прибули представники Бандери-Лебедя з пропозиціями не визнавати підлегlostі уряду УНР, а підпорядковуватися Проводу ОУН Бандери. Військові підрозділи ОУН(р) повинні увійти в склад УПА, яка зобов'язувалася мати партійних комісарів.

(ПРОДОВЖЕННЯ)

Із восьми пунктів пропозицій штаб Тараса Бульби-Боровця погодився лише з одним — включення в лави УПА військових відділів бандерівців, що діяли б під єдиною назвою УПА і якими керували б із спільногого штабу. Побачивши, що УПА не поставити під партійний контроль ОУН(р), група ОУН(р) очолювана Лебедем перейменувала свої військові відділи в УПА. В результаті багато бульбівців силою були підпорядковані керівництву нової УПА під проводом ОУН(б). Щоб відмежуватися від новоствореної УПА, що здійснювала задуми Миколи Лебедя, **20 липня 1943 року** Головна Команда УПА Тараса Бульби-Боровця змінила свою назву. Відтоді вона стала Українською Народною

Революційною Армією. Невдовзі Бульба-Боровець створив, спільно з І.Мітрингою, Українську Народно-Демократичну Партію. Тарас Бульба-Боровець був членом Української Радикально-Демократичної Партії, членом ЦК УРДП, очолював Революційно-Визвольний Центр, що постав на базі Української Національної Гвардії. Згодом, через конфлікти з Іваном Багряним (з приводу необхідності вербування членів УРДП як диверсантів для подальшого їх перекидання до СРСР), вийшов з УРДП. Відтак діяльність Центру була припинена. Помер 15 травня **1981** в лікарні міста Нью-Йорк (США).

**109. Тарас Бульба
(Боровець)**

(1908-1981)

**110. Андрій
Мельник**

(1890-1964)

Андрій Атанасович Мельник — полковник армії Української Народної Республіки, військовий і політичний діяч, один з найближчих соратників Євгена Коновалця. Організатор формації Січових Стрільців у Києві, один з організаторів Української військової організації. **З 1938** — голова Проводу ОУН; в'язень німецьких концтаборів. **З 1945** — в еміграції. Борець за незалежність України у ХХ сторіччі. Після вбивства Євгена Коновалця **23 травня 1938** став головою Проводу ОУН. **26 серпня 1939 року** в Римі відбувся II Великий збір Українських націоналістів, що ухвалив політичну програму Організації українських націоналістів, проголошено український націоналізм ідеологією ОУН, встановлено потребу розбудови устрою Української держави на засадах націократії, головою ОУН надалі обрано А. Мельника.

У роки німецької окупації України Мельник послідовно відстоював ідею створення української незалежної держави, за що потрапив під арешт, з **26 лютого 1944** був ув'язнений в концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення у **1945** жив у Німеччині та в місті Клерво в Люксембурзі.

У **1947** на Третьому Великому Зборі Українських Націоналістів Мельник обраний довічним головою ПУН. Післявоєнний період свого життя присвятив боротьбі за консолідацію емігрантських сил.

У **1957** висунув ідею скликати Світовий Конгрес Українців і створити Світовий Союз Українців. Ініціативу А. Мельника об'єднати Світове Українство **реалізовано в 1967** році. Помер **1 листопада 1964** року в м. Кельні (Німеччина)

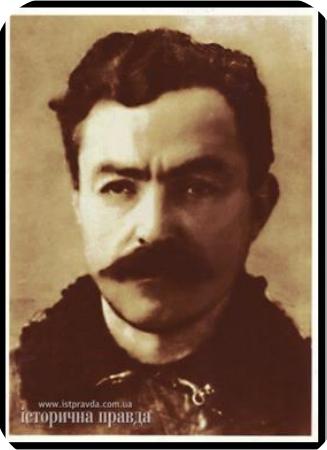

111. Ярослав
Стецько

(1912-1986)

Ярослав Семенович Стецько — український політичний та військовий діяч, активний діяч ОУН. З 1941 р. — перший заступник провідника ОУН-Б С. Бандери. З вибухом німецько-радянської війни **22 червня** у Krakovі відбулися установчі збори Українського національного комітету — позапартійного загальнонаціонального координаційного органу, до якого входило понад сто представників української еміграції, надали повноваження Я. Стецьку проголосити незалежність Української держави у Львові. Я. Стецько, пробившись із групою однодумців сразу за фронтовою лінією до Львова, скликає Українські Національні Збори, які **30 червня 1941 р.** проголосили Акт відновлення Української Держави й обрали Я. Стецька прем'єром Українського Державного Правління. За відмову на ультимативну вимогу Гітлера відкликати Акт відновлення Української Держави Я. Стецька **4 липня** заарештували, після чого запроторили до концтабору Заксенгавзен, де він до **вересня 1944 р.** перебував у бункері смерті «Целленбау».

Після звільнення, утікши з-під нагляду гестапо, Я. Стецько по дорозі до американської окупаційної зони був тяжко поранений. У **1945 р.** крайова конференція ОУН-Б обирає Я. Стецька членом бюро Проводу ОУН, до якого належали ще Степан Бандера й генерал Роман Шухевич. У **1946 р.** Ярослав Стецько очолив антибільшовицький блок народів (АБН), президентом якого був до кінця свого життя. У **1968 році** Ярослава Стецька обрано головою Проводу революційної ОУН-Б, яку очолював до кінця свого життя. Помер Ярослав Стецько **5 липня 1986 р.** в Мюнхені

**112. Кирило
Осъмак**

(1890-1960)

Кирило Іванович Осьмак (псевдо *Марко Горянський*) — діяч Української Центральної Ради, діяч ОУН, Президент Української Головної Визвольної Ради, Борець за незалежність України у ХХ сторіччі .

звинувачений в участі у "Спілці визволення України" й відправлений у концтабір у Комі АСРР на 3 роки.

У січні 1938 заарештований у с. Катіно Рязанської обл. за обвинуваченням у терористичних намірах щодо керівників ВКП(б), контрреволюц. та шкідницькій діяльності, антирад. агітації. у вересні 1943 переїхав із сім'єю до Західної України. Брав участь в організації Української повстанської армії. Член Ініціативного к-ту зі створення УГВР, опрацьовував її програмні документи. **15 липня 1944** на Великому зборі УГВР, що відбувся біля с. Сприня на Самбірщині, обраний президентом УГВР. У вересні 1944 заарештований під час чекістської облави. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від **10 липня 1948** ув'язнений на 25 років і відправлений до Владимирської тюрми, звідки наприкінці **травня 1953** його привезли в Москву, щоб схилити до співпраці з чекістами у боротьбі з ОУН.

Категорично відмовився від співпраці.

П. в ув'язненні у м. Владимир (нині місто в РФ).

1994 реабілітований Ген. прокуратурою України "як безпідставно репресований у **1948 році**". На поч. **1995** прокуратурою Харків. обл. реабілітований за репресії 1928 і 1930.

113. Іван
Кожедуб

(1920-1991)

Івáн Микóтович Кожедúб — радянський військовик українського походження, льотчик-винищувач, найрезультативніший ас в авіації Антигітлерівської коаліції за весь час Другої світової війни. На його рахунку 64 повітряні перемоги. Тричі Герой Радянського Союзу (**4.02.1944, 19.08.1944, 18.08.1945**). Маршал авіації (**1985**). Депутат Верховної Ради СРСР 2—5-го скликань. Народний депутат СРСР (**1989—1991**).

**114. Олексій
Берест**

(1921-1970)

Олексій Прокопович Бéрест — український радянський військовик, Герой України, лейтенант Червоної Армії, що встановив, разом з Михайлом Єгоровим та Мелітоном Кантарією, Прапор Перемоги на даху німецького Рейхстагу о **21.50 30 квітня 1945**.

Подальша доля О.Береста склалась драматично. **В 1953 році**, працюючи завідувачем райвідділом кінофікації, був звинувачений у збитках на 5,5 тисяч карбованців та засуджений до тюремного ув'язнення на термін 10 років. По амністії термін був скорочений вдвічі.

Повернувшись додому з пермських таборів, працював на заводі «Ростсільмаш» у сталеливарному цеху простим робітником.

Життя О. Береста трагічно обірвалось у **1970 році**. Ввечері 3 листопада Олексій Берест врятував п'ятирічну дівчинку з-під коліс поїзда, проте сам був збитий і о четвертій ранку **4 листопада**, не приходячи до тями, помер.€

115. Амет-Хан
Султан

(1920-1971)

Амет-Хан Султán (крим. *Amethan Sultan*) — національний герой кримськотатарського народу. Радянський льотчик-ас, учасник Другої світової війни. **30 червня 1945** року за успішне проведення 603 бойових вильотів, збиті особисто 30 літаків противника різних типів і 19 літаків ворога, збитих в групових боях, удостоєний звання двічі Героя Радянського Союзу. **З 1947 до 1971** року — льотчик-випробувач. Заслужений льотчик-випробувач СРСР, єдиний радянський льотчик, який випробував понад 50 типів літальних апаратів: ним випробувано в повітрі 107 одиниць техніки.

**116. Василь
Порик**

(1920-1944)

Василь Васильович Порик - відомий під партизанськими псевдонімами «Базиль», «лейтенант Громовий» — активний учасник руху опору на теренах Франції упродовж Другої світової війни, командир партизанського загону, що борвся проти нацистських окупантів, лейтенант Червоної Армії, Герой Радянського Союзу (**1964**, посмертно). Українець за походженням. **22 липня 1944** року під час виконання бойового завдання В. Порик разом з Василем Колесником потрапили у засідку в районі міста Appas (Північно-Східна Франція) і їх розстріляли. Поховано Порика у французькому шахтарському селищі Енен-Льєтар (тепер не існує як адміністративна одиниця, бо **1971** року її об'єднано з Бомон-ан-Артуа

117. Кузьма
Дерев'янко

(1904-1954)

Кузьма Миколайович Дерев'янко — український радянський військовий діяч, Герой України, генерал-лейтенант. **2 вересня 1945 року** приймав капітуляцію Японської імперії. Помер **30 грудня 1954 року** в Москві. Похований на Новодівочому цвинтарі

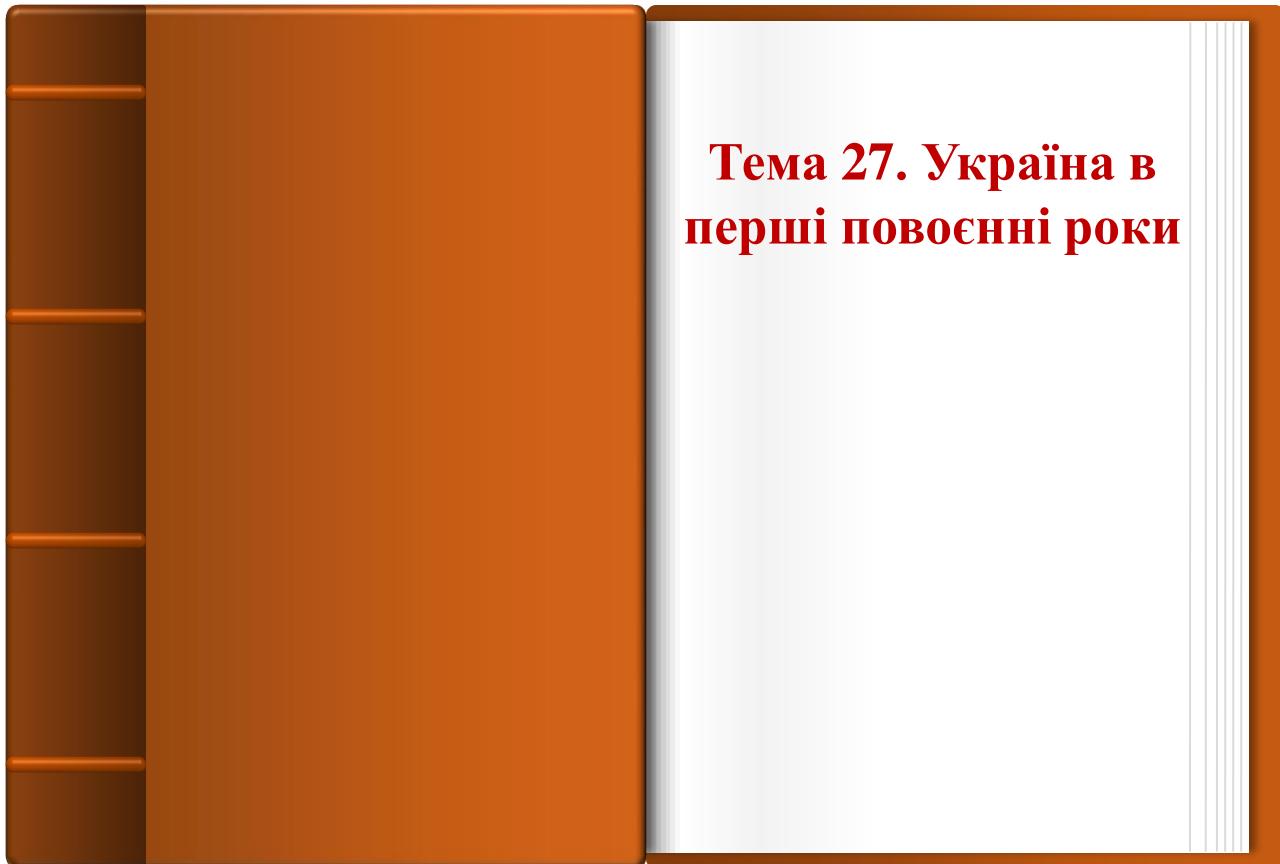
118. Олена Теліга

(1906-1942)

Олена Іванівна Теліга (з дому Шовгеніва або Шовгенова — українська поетеса, публіцистка, літературний критик, діячка ОУН. Після початку радянсько-німецької війни в липні 1941 в складі похідних груп ОУН разом із Уласом Самчуком нелегально перейшла кордон і переїхала до Львова, у вересні прибула до Рівного, де написала публіцистичні статті «Розсипаються мури» та «Братерство в народі», які були опубліковані в редакованій У. Самчуком газеті «Волинь». А 22 жовтня 1941 року вона прибула до окупованого німецькою армією Києва. У Києві мешкала за різними адресами, а після того, як до Києва **під кінець листопада 1941** року прибув Михайло Теліга, їхня родина поселилася в будинку на вул. Караваєвській (тепер ріг вулиць Льва Толстого і Паньківської, 25/2), в квартирі № 90. Це була остання її адреса.

У Києві Олена Теліга очолила створену з ініціативи О.Ольжича Спілку українських письменників (містилася на вулиці Трьохсвятительській, 23, тепер Десятинна, 9), відкрила пункт харчування для своїх соратників, співпрацювала з редакцією газети «Українське слово», що знаходилася на Бульварно-Кудрявській вулиці, 24, редактувала тижневик «Літаври» — літературно-мистецький додаток до газети «Українське слово», увійшла до складу Української Національної Ради

Після арешту **12 грудня** редакції «Українського слова» було заборонено й видання «Літаврів». О. Теліга не брала до уваги постанови нацистської влади: ігнорувала вказівки гітлерівців зухвало і принципово. **7 лютого 1942 року** почалися арешти націоналістів. О. Ольжич вимагав, щоб О. Теліга залишила Київ, але вона категорично відмовилася й зосередила всю роботу в Спілці українських письменників. Місце та дата загибелі поетеси та її чоловіка невідомі, але оскільки у лютому відбувались масові розстріли у Бабиному Яру, то **21 лютого 1942 року** прийнято вважати днем пам'яті Олени Теліги, її чоловіка та інших членів ОУН, розстріляних нацистами в Бабиному Яру

**119. Олександр
Богомолець**

(1906-1942)

Олекса́ндр Олекса́ндрович Богомо́лець — український учений-патофізіолог. Основоположник української школи патологічної фізіології, ендокринології і геронтології, організатор української науки. Засновник перших в Росії і Україні науково-дослідних закладів медичного профілю. Дійсний член (з 1929) і президент (з 1930) УАН (з 1936 — АН УРСР), академік (з 1932) і віце-президент (з 1942) Академії наук СРСР. академік Академії наук Білоруської РСР (з 1939), почесний академік Академії наук Грузинської РСР (з 1944), дійсний член Академії медичних наук СРСР (з 1944). Депутат Верховної Ради СРСР 1-го та 2-го скликань і Верховної Ради УРСР 1-го скликання.

Очолював створені ним Інститут експериментальної біології та патології та Інститут клінічної фізіології АН УРСР. Опрацював ефективну методику впливу на сполучну тканину за допомогою винайденої ним антиретикулярної цитотоксичної сироватки, відомої у цілому світі як стимулятор функцій сполучної тканини. Автор численних праць з ендокринології, порушення обміну речовин, імунітету та алергії, раку, старіння організму тощо.

**120. Сергій
Лебедєв**

(1902-1974)

Сергій Олексійович Лéбедєв — вчений, академік, творець першого в континентальній Європі комп'ютера.

ід керівництвом Лебедєва в Україні був **створений перший на континенті Європи комп'ютер** — Мала електронна лічильна машина («МЭСМ»). Наукова школа Лебедєва, що стала головною в колишньому СРСР, за своїми результатами успішно конкурувала з американською фірмою «ІВМ». Під керівництвом академіка були створені і передані для серійного випуску 15 типів високопродуктивних, найскладніших ЕОМ, кожна — продуктивніша, надійніша і зручніша в експлуатації за попередню.

**121. Андрій
Малишко**

(1912-1970)

Андрій Самойлович Малишко — український поет, перекладач, літературний критик.

Депутат Верховної Ради УРСР 3—6-го скликань. **1930** р. надрукував перші вірші в журналах «Молодий більшовик» та «Глобус». Упродовж **1935—1940** років видав збірки: «Батьківщина» (**1936**), «Лірика», «З книги життя» (1938), «Народження синів» (**1939**), «Листи червоноармійця

Опанаса Байди», «Березень», «Зоревідні», «Жайворонки» (**усі — 1940**). У цей же період написав поеми «Трипілля» (надруковано лише уривки), «Ярина», «Кармалюк», «Дума про козака Данила». У **1941 — 1944** рр. поет служив військовим кореспондентом де виступав і як поет, і як публіцист; видав сім збірок поезій: «До бою вставайте!» (**1941**), «Україно моя!» (**1942, виходила двічі**), «Понад пожари» (**1942**), «Слово о полку» (**1943**), «Битва» (**1943**), «Полонянка» (**1944**), «Ярославна» (**1946**). Героїко-трагічний пафос циклу з п'яти віршів «Україно моя!», написаного **1941** р., За поему «Прометей» Малишко отримав у **1947** р. Сталінську премію. У **1950** р. з'явилася збірка «За синім морем».

У збірці «Що записано мною» (**1956**) містяться тексти відомих пісень: «Знову цвітуть каштани», «Пісня про Київ», «Як на дальнім небосхилі»; у збірці «Серце моєї матері» (**1959**) — «Пісня про рушник», «Ми підем, де трави похилі»; у збірці «Полудень віку» (**1960**) — «Вчителька» тощо.

Протягом **1961—1970** років вийшли збірки «Листи на світанні» (**1961**), «Прозорість» (**1962**), «Дорога під яворами» (**1964**), «Рута» (**1966**), «Синій літопис» (**1968**), «Серпень душі моєї» (**1970**). **Кінематографічні роботи:** Написав тексти пісень до фільмів: «Щорс» (**1939**), «Макар Нечай» (**1940**), «Богдан Хмельницький» (**1941**), «Роки молодості» (**1942**), «Щедре літо» (**1950**), «Долина синіх скель» (**1956**), «Лілея», «Таврія» (**1959**), «Чорноморочка» (**1959**), «Абітурієнтка» (**1973**).

Автор сценаріїв кінокартин: «Навіки з російським народом» (**1954**), «Квітуча Україна» (**1961**), «Ми з України» (**1962**). **1964** — Шевченківська премія за збірку «Далекі орбіти». **1969** — Державна премія СРСР за збірку «Дорога під яворами».

122. Максим
Рильський

(1895-1964)

Рильський Максим Таде́йович — український радянський поет, перекладач, публіцист, громадський діяч, мовознавець, літературознавець. Академік АН УРСР. Депутат Верховної Ради СРСР 2—6-го скликань. **1920-х роках** Рильський належав до мистецького угруповання «неокласиків», переслідуваного офіційною критикою за декадентство і відірваність від сучасних потреб соціалістичного життя. Протягом десятиріччя вийшло десять книжок поезій, серед яких «Синя далечінь» (1922), «Поеми» (1925), «Крізь бурю і сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Гомін і відгомін», «Де сходяться дороги» (1929), та декілька книжок поетичних перекладів, зокрема **1927 року** — переклад поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш».

Як і решта неокласиків, Рильський безпосередньо своєю творчістю не реагував на політичні події й **протягом 1920-х років** цілковито ізолювався від радянської дійсності, лише подеколи у відвертій формі (наприклад, у вірші «На світі є співучий Лянгедок») чи у вигляді іронічних «відступів». Така поведінка поета викликала гострі напади офіційної критики, що врешті **1931 року** закінчилося арештом органами НКВС, після чого він майже рік просидів у Лук'янівській тюрмі.

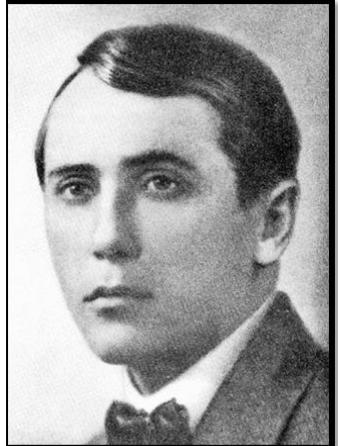
**122. Максим
Рильський**

(1895-1964)

У радянську добу Рильський написав 35 книжок поезій, найкращі серед яких — «Знак терезів» (1932), «Літо» (1936), «Україна», «Збір винограду» (1940), «Слово про рідну матір», «Троянди й виноград» (1957), «Голосіївська осінь», «Зимові записи» (1964); чотири книжки ліро-епічних поем, багато перекладів зі слов'янських та західноєвропейських літератур, наукові праці з мовознавства та літературознавства.

1943 року його обрано академіком Академії наук УРСР. **1944—1964** роках Максим Рильський був директором академічного Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Поетові двічі було присуджено Сталінську премію в галузі літератури й мистецтва (**1943** року премію 1-го ступеня за збірки віршів:

«Слово про рідну матір», «Світова зоря», «Світла зброя» й поему «Мандрівка в молодість»; **1950 року** премію 3-го ступеня за переклад українською мовою поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш»), а **1960 року** — Ленінську премію в галузі літератури, журналістики, публіцистики й мистецтва за збірки віршів «Далекі небосхили» (1959) та «Троянди й виноград» (1957). Крім «офіційної» поезії поет творив і глибоко патріотичну, яку декламував тільки з пам'яті окремим близьким і не довіряв паперу та забрав із собою в могилу. Помер **24 липня 1964** року в Києві, похований на Байковому кладовищі.

**123. Володимир
Сосюра**

(1897-1965)

Володимир Миколайович Сосюра — український письменник, поет-лірик, автор понад 40 збірок поезій, широких епічних віршованих полотен (поем), роману «Третя Рота», бунчужний 3-го Гайдамацького полку Армії УНР. Належав до низки літературних організацій того періоду — «Плуг», «Гарт», «ВАПЛІТЕ» та ін. З повоєнних збірок визначніші: «Зелений світ» (1949), «Солов'їні далі» (1956), «Так ніхто не кохав» (1960). Помітне місце в творчості Сосюри посідають також ширші епічні полотна: поеми «1871» (1923), «Залізниця» (1924), віршований роман «Тарас Трясило» (1926). У 1948 Сосюру відзначено найвищою тоді нагородою — Сталінською премією, але в 1951 він знову зазнав гострих нападів критики, приводом до чого була стаття в газеті «Правда», яка обвинувачувала Сосюру у «буржуазному націоналізмі» за патріотичну поезію «Любіть Україну», написану 1944 р. Зазнав неприємностей і його приятель — філолог Юрій Кобилецький, якому поет присвятив цю поезію.

**124. Павло
Тичина**

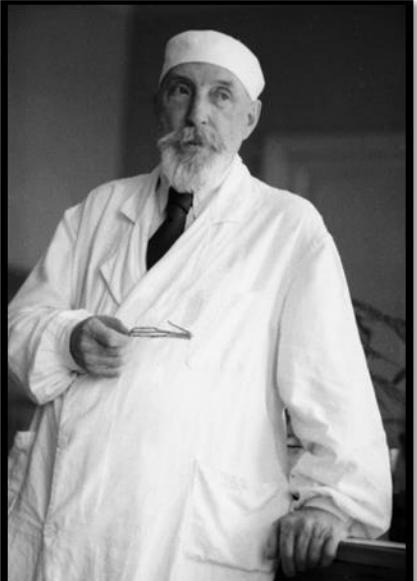
(1891-1967)

Павло Григорович Тичина —

український поет, перекладач, публіцист, громадський та державний діяч доби УНР та УРСР. Новатор поетичної форми. Директор Інституту літератури АН УРСР (1936–1939, 1941–1943). Голова Верховної Ради УРСР двох скликань (1953–1959), депутат Верховної Ради УРСР 1—7-го скликань. Депутат Верховної Ради СРСР 2—5-го скликань. Член ЦК КПУ (1952–1967). Міністр освіти УРСР (1943–1948). Академік АН УРСР (1929). Член-кореспондент Болгарської академії наук (1947). Лауреат Сталінської премії (1941). Лауреат Шевченківської премії (1962).

Автор слів Гімну Української РСР. Тичина в атмосфері Києва першого року державного відродження України закінчив першу свою книгу поезій «Сонячні кларнети» (1918, фактично вийшла в 1919), Капітулює перед насильством. Такими моторошно майстерними стали збірки «Чернігів» (1931) й особливо поезія «Партія веде», надрукована в газеті «Правда» (21.11.1933) та однойменна збірка (1934), що стала символом упокорення української літератури сталінізму.

За ними з'явилася низка інших збірок з вищуканими назвами в дусі апології сталінізму: «Чуття єдиної родини», «Пісня молодості» (1938), «Сталь і ніжність» (1941). Війна ще посилила партійну «витриманість» збірок Тичини з патріотично-оборонною тематикою: «Ми йдемо на бій» (1941), «Похорон друга», «Перемагать і жити!», «Тебе ми знищим — чорт з тобою» (1942), «День настане» (1943). Член ВКП(б) з 1944 року. Попри роботу на державних посадах (вже від кінця війни міністр освіти, а пізніше голова Верховної Ради УРСР), яка забирала багато часу, Тичина видав низку поетичних збірок і за повоєнного часу: «Живи, живи, красуйся!», «І рости, і діяти» (1949), «Могутність нам дана» (1953), «На Переяславській Раді» (1954), «Ми свідомість людства» (1957), «Дружбою ми здружені» (1958), «До молоді мій чистий голос» (1959), «Батьківщині могутній», «Зростай, пречудовий світе» (1960), «Комунізму далі видні» (1961), «Тополі арфи гнуть» (1963), «Срібної ночі» (1964), «Вірші» (1968) та інші. З'явилися й пародії, як-от: «Трактор в полі: дир-дир-дир! / Хто за що, а ми за мир!» та ін.

**125. Володимир
Філатов**

(1875-1956)

Володимир Петрович Філатов (рос. *Владимир Петрович Филатов*, псевдонім — «*Воталіф*» —

радянський науковець, офтальмолог, хірург, винахідник, поет, художник, мемуарист російського походження, академік, дійсний член Академії наук УРСР (з **1939 року**) та Академії медичних наук СРСР (з 1944 року), доктор медицини, професор.

Засновник та перший директор, з **1936 року по 1956 рік**, Інституту очних хвороб і тканинної терапії НАМН України. За весь період життя Філатов написав близько 460-ти наукових праць та монографій. Обирався делегатом Надзвичайного З'їзду Рад України, був депутатом Одеської міської Ради депутатів трудящих кількох скликань, депутатом Верховної Ради УРСР I, II, III та IV скликань, членом редакційної колегії багатьох журналів, відповідальним редактором періодичного видання «Офтальмологический журнал». А також прославився захисником церковних пам'яток від наруги правлячим режимом.

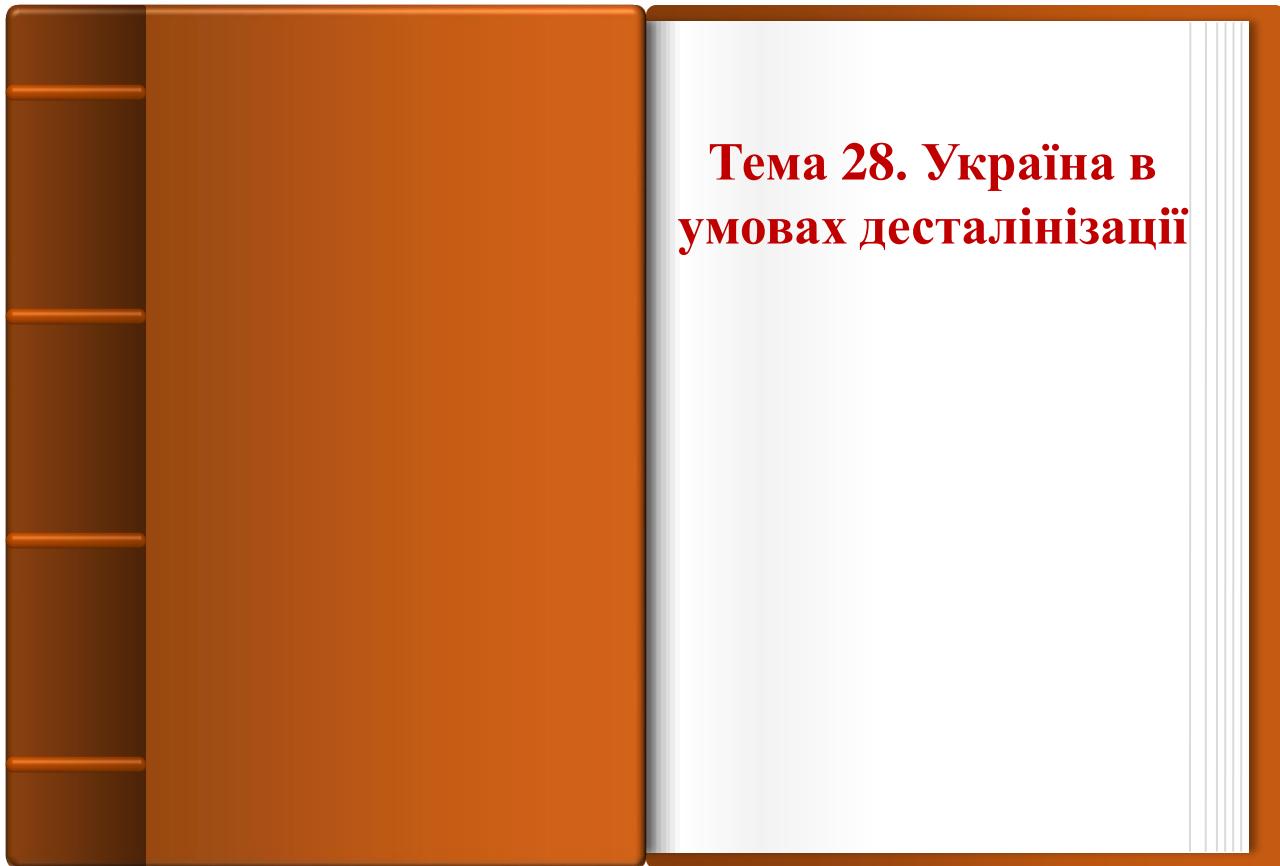
Герой Соціалістичної Праці, кавалер чотирьох орденів Леніна, ордену Трудового Червоного Прапора та ордена Вітчизняної війни 1 ступеня, лауреат Сталінської премії, а також нагороджений низкою медалей.

126. Василь Кук

(1913-2007)

Василь Степанович Кук (псевдо: «Василь Коваль», «Юрко Леміш», «Ле», «Медвідь») — генерал-хорунжий, головнокомандувач УПА з **1950** (після загибелі Р. Шухевича). **1954** узятий у полон військами МГБ СРСР та без вироку суду провів у в'язницях 6 років. В останні роки свого життя мешкав у Києві.

Тема 28. Україна в умовах десталінізації

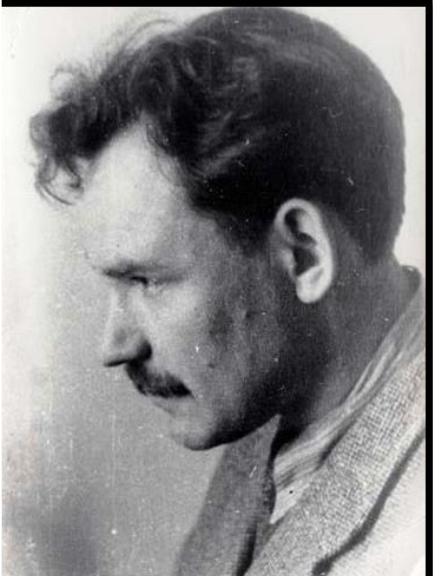

**127. Катерина
Білокур**

(1900-1961)

Білокур Катерина Василівна — українська художниця, майстриня народного декоративного живопису, представниця «наївного мистецтва».

Три картини Білокур — «Цар-Колос», «Берізка» і «Колгоспне поле» були включені до експозиції радянського мистецтва на Міжнародній виставці в Парижі **(1954)**.

**128. Іван
Світличний**

(1929-1992)

Івán Олексійович Світлýчний —

український літературознавець, мовознавець, літературний критик, поет, перекладач, діяч українського руху опору 1960—1970-их років, репресований. Лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка. Брат Світличної Надії Олексіївни. Член Міжнародного ПЕН-клубу (1978).

Через свою громадянську позицію зазнав переслідувань з боку репресивних органів тоталітарної радянської влади. Під тиском КДБ втратив роботу, був примушений перебиватися випадковими заробітками, публікаціями в пресі під псевдонімом або чужим прізвищем. Одночасно з ним тоді було арештовано Опанаса Заливаху, Михайла Косіва, Михайла Гориня, Богдана Гориня та інших. Усіх їх звинувачено за ст. 62, ч.1, КК УРСР: антирадянська агітація і пропаганда. **30 квітня 1966 р.** Івана Світличного через брак доказів було випущено.

12 січня 1972 р. Світличного заарештували вдруге й звинуватили за тією ж статтею. Того ж року було заарештовано Євгена Сверстюка, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола, Надію Світличну. **27-29 січня 1973 р.** відбувся закритий судовий процес, де було винесено вирок:

12 років позбавлення волі (7 років концтаборів сурового режиму і 5 років заслання за антирадянську агітацію і пропаганду, виготовлення та поширення самвидаву. Звільнений тяжко хворим (**23.01.83**), продовжувати колишню творчу і громадську діяльність він уже не зміг. Помер **25 жовтня 1992** року, похований у Києві на Байковому цвинтарі неподалік від могил Василя Стуса, Олекси Тихого і Юрія Литвина

129. Алла
Горська

(1929-1970)

Áлла Олексáндрівна Горська — українська художниця-шістдесятниця і відома діячка правозахисного руху 1960-х років в Україні.

Брала участь в організації літературно-мистецьких вечорів, підготовці щорічних Шевченківських свят. Плідно займалася мистецькою діяльністю, створила ряд монументально-художніх робіт. За її активної участю відбулося **22 травня 1963** року покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю у парку Тараса Шевченка у Києві, яке стало традиційним. Цей захід державно-партийна структура сприйняла як «зухвалу інспірацію буржуазних націоналістів».

1964 р. у співавторстві з Панасом Заливахою, Людмилою Семикіною, Галиною Севрук та Галиною Зубченко створила в Червоному корпусі Київського університету вітраж «Шевченко. Мати», який комісія кваліфікувала його як ідейно ворожий, глибоко чужий принципам соціалістичного реалізму. Горську і Семикіну виключили зі Спілки художників, щоправда, через рік відновили.

Цей рік став для неї початком діяльної участі в русі опору. **16 грудня 1965** Горська надіслала заяву прокуророві УРСР з приводу арештів. **У квітні 1968 року** поставила свій підпис під листом-протестом 139 діячів науки і культури до тодішніх керівників СРСР у зв'язку з незаконними арештами і закритими судами над дисидентами. Аллу Горську вдруге виключили зі Спілки художників. Києвом і Україною пішли чутки про існування підпільної терористичної бандерівської організації, керованої західними спецслужбами. Одним із керівників цієї організації називали Горську, а нею стежили, іноді демонстративно, їй погрожували невідомі особи. **1970 року** Горську викликали на допит до Івано-Франківська у справі заарештованого Валентина Мороза, але вона відмовилася давати свідчення. За декілька днів до смерті склала протест до Верховного суду УРСР про незаконність і жорстокість вироку. **28 листопада 1970 року** Аллу Горську було вбито в помешканні її свекра у місті Василькові Київської області. Похорон Горської **7 грудня 1970** на Міському (Берковецькому) цвинтарі у Києві перетворився на мітинг протесту проти існуючого комуністичного режиму в Україні.

130. Ліна Костенко

(1930)

Ліна Василівна Костенко — українська письменниця, поетеса-шістдесятниця. Лауреатка Шевченківської премії (1987), Премії Антоновичів (1989).

У радянські часи брала активну участь у дисидентському русі, за що була надовго виключена з літературного процесу.

Авторка поетичних збірок «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), роману у віршах «Маруся Чурай» (1979, Шевченківська премія 1987), поеми «Берестечко» (1999, 2010). 2010 року опублікувала перший прозовий роман «Записки українського самашедшого», що став одним із лідерів продажу серед українських книжок у 2011 році.

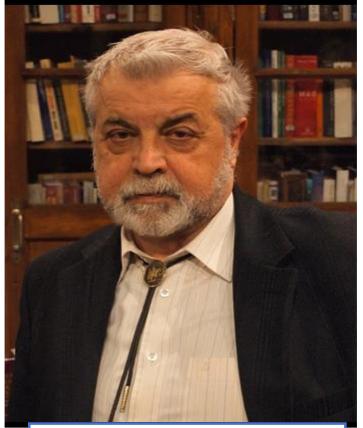
Почесний професор Києво-Могилянської академії, почесний доктор Львівського та Чернівецького університетів. Відмовилася від звання Героя України. У сучасній українській традиції входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України.

**131. Євген
Сверстюк**

(1927 - 2014)

Євгéн Олексáндрович Сверстю́к — український літературний критик, есеїст, поет, мислитель, філософ. Політв'язень радянського режиму. Досліджував творчість М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Франка. Засновник та з 1989 незмінний редактор православної газети «Наша віра», президент Українського ПЕН-клубу. Доктор філософії. Автор одного з найважливіших текстів українського самвидаву — **«З приводу процесу над Погружальським»**, голова УАНТІ.

**132. Лесь
Танюк**

(1938 - 2016)

Твори в 2-х т.» (1990), «Лесь Курбас. Статті і спогади» (1987), «В'ячеслав Чорновіл. Пульс української незалежності» (2000); «Щоденники без купюр» у 60 томах (вийшло 37 томів);

Перекладач творів Шекспіра, Мольєра, Брехта, Піранделло, Апполлінера, роману Дж. Кері «Улюблений слави», Ж. Кесселя «Лев», Г. Крега «Про мистецтво театру» (1974) та ін.

Режисер понад 50 вистав: «Маклена Граса», «Патетична соната» М. Куліша, «Ніж у сонці» за І. Драчем, «Матінка Кураж» за Б. Брехтом, «В день весілля» В. Розова, «Казки О. Пушкіна», «Месьє де Пурсоньяк» за Мольєром, «Принц і жебрак» за М. Твеном, «Вдова полковника» Ю. Смуула, «Диктатура совісті» М. Шатрова; реж. фільму «Десята симфонія», Сценарист «Голод-33», автор серії телефільмів про Розстріляне Відродження.

Леонід Степанович Танюк (Лесь Танюк) — український режисер театру і кіно, професор Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого, заслужений діяч мистецтв України (1995), Народний артист України (2008), народний депутат України 1-го, 2-го, 3-го, 4-го, 5-го скликань, голова Національної спілки театральних діячів України (з 1992); голова Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В.Стуса (1993—2014); заступник голови НРУ (з березня 1999), член Політради НРУ (з березня 1999), член Центрального проводу НРУ (з березня 1992); член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО (з листопада 1995); голова Всеукраїнського комітету з підготовки суду над КПРС-КПУ за злочини тоталітаризму «Нюрнберг-2» (з 1996). Автор понад 600 публікацій на теми культури, політики, мистецтва, збірок поезій «Сповідь» (1968); книг: «Мар'ян Крушельницький» (рос. 1974, укр. 2007), «Хроніка опору» (1991), «Хто з'їв моє м'ясо?» (1994), «Монологи» (1994), «Як рубали фермерів під корінь» (1994), «Парастас» (1998), «Quo vadis, Україно?», «Кому закони не писані?», «Твори у 3-х томах. Слово. Театр. Життя»; упоряд. і автор статей в книгах: «М. Куліш.

**133. Сергій
Корольов**

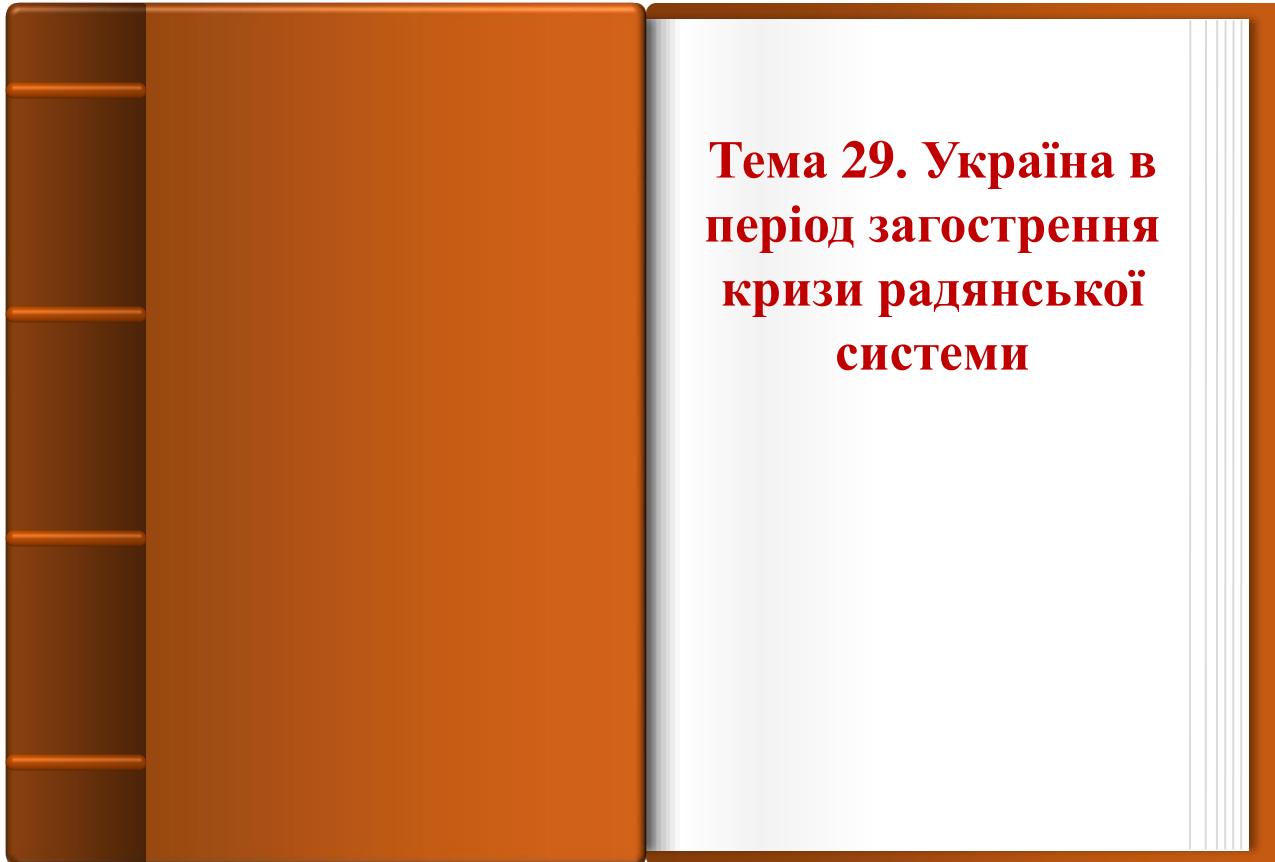
(1906 - 1966)

Сергій Пáвлович Корольóв (родове прізвище **Королíв**) — радянський вчений у галузі ракетобудування та космонавтики, конструктор. Вважається основоположником практичної космонавтики.

Академік АН СРСР (з **1958**), очолив ракетну програму СРСР. Під його керівництвом було запущено першу міжконтинентальну балістичну ракету, перший штучний супутник Землі, здійснено перший політ людини в космос та вихід людини в космос.

27 червня 1938 року Корольова було заарештовано. **27 липня 1944** року Президія Верховної Ради СРСР ухвалює рішення про дострокове звільнення Корольова з-під арешту і знімає з нього судимість.

Під керівництвом головного конструктора Корольова створено перші космічні апарати серій «Луна», «Венера», «Марс», «Зонд», деякі супутники серії «Космос», а також проект космічного корабля «Союз».

Тема 29. Україна в період загострення кризи радянської системи

**134. Валерій
Марченко**

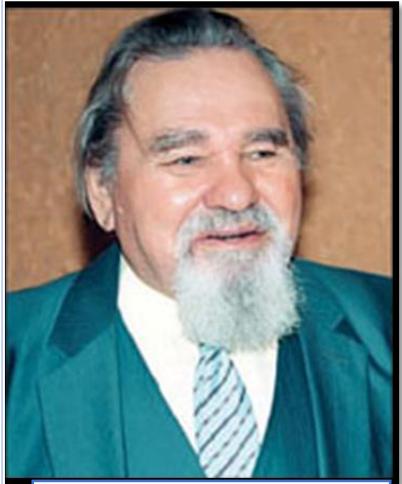
(1947 - 1984)

Марченко Валерій Веніамінович

— український дисидент-правозахисник, літературознавець і перекладач.

25 червня 1973 заарештований співробітниками КДБ. За вироком Київського обласного суду від **27 грудня 1973 року** (відповідно до ст. 62 ч. 1 Кримінального кодексу УРСР «*Антирадянська пропаганда та агітація*»), засуджений до 6 років позбавлення волі в колонії суворого режиму і 2-х років заслання. Незважаючи на тяжку хворобу нирок, яка привела до інвалідності, Марченко відмовився писати заяву-каяття. Після звільнення жив у Києві. Довго не міг знайти роботу, згодом працював сторожем. Займався перекладами з англійської, писав публіцистичні статті — «Там, у Київських печерах», «Гулак». Активно займався правозахисною діяльністю, розсыпав листи-протести із засудженням існуючої тоталітарної системи. Рішуче виступив проти інструкції Міністерства освіти УРСР «Про посилення вивчення російської мови у школах України», яку назвав «найсвіжішим Валуєвським указом». **21 жовтня 1983** вже важко хворого Валерія Марченка заарештовують вдруге і 13-14 березня 1984 року судять.

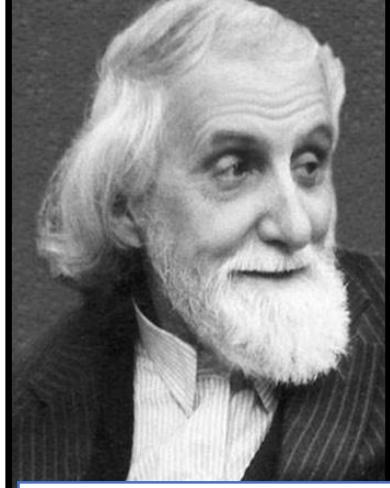
В. Марченка визнали особливо небезпечним рецидивістом та засудили до 10 років тaborів особливого режиму і 5 років заслання. Етапом був відправлений у пермські табори, де незабаром відмовили нирки. Помер **5 жовтня 1984** року у тюремній лікарні в Ленінграді. Суддю Григорія Зубця, який засудив Марченка та визнав його «особливо небезпечним рецидивістом»,

135. Микола Руденко

(1920 - 2004)

Микóла Дани́лович Рудéнко — український письменник (автор науково-фантастичних, філософських та поетичних творів), філософ, громадський діяч, засновник Української Гельсінської Групи. Герой України. **1970-ті роки** — активно залучився до захисту прав людини, в тому числі національних. Підтримує стосунки з московськими дисидентами. Член Радянського відділення «Міжнародної амністії». **1974** — виключений з КПРС за критику марксизму та правозахисну діяльність. **1975** — виключений зі СПУ. **1975** — заарештований за «антирадянську пропаганду», але з нагоди 30-ї річниці перемоги у німецько-радянській війні амністований як учасник війни. **5 лютого 1977** р. — заарештований у Києві й етапований до Донецька, де було порушено справу проти нього і О. Тихого. Суд відбувся **23 червня — 1 липня 1977** р. Руденка засудили до 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання за так звану «антирадянську агітацію і пропаганду». Твори Руденка були кваліфіковані як «наклеп на радянську владу». Рішенням Головліту (**1978**) всі його твори були вилучені з продажу та з бібліотек СРСР. **1987** — під тиском громадськості звільнений. Емігрував за кордон — спочатку до Німеччини, потім до США. Працював на радіостанціях «Свобода», «Голос Америки». **1988** — позбавлений громадянства СРСР. **7 вересня 1990** — повернувся в Україну. Відновлений у громадянстві, реабілітований. **1993** — за роман «Орлова балка» йому присуджено Державну премію України імені Тараса Шевченка в галузі літератури. З **1997** р. — член Республіканської Християнської партії. **1998** — вийшли книги «Найбільше диво — життя. Спогади» та «Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії».

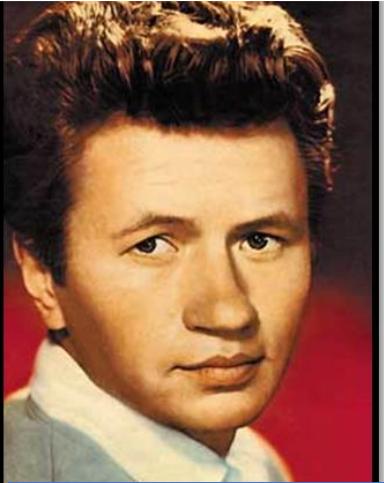

**136. Михайло
Брайчевський**

(1924 - 2001)

Брайчевський Михайло Юліанович — український історик та археолог. Лауреат премії ім. М. Грушевського, лауреат премії Фундації Омеляна і Тетяни Антоновичів, член Української вільної академії наук (США), дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, голова Київського осередку Українського історичного товариства ім. М. Грушевського, заслужений діяч науки і техніки, почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія». **1966 року** Брайчевський написав трактат «Приєднання чи возз'єднання?», де близькуче викрив фальш «Тез до 300-річчя возз'єднання України з Росією». Робота спочатку поширювалася «самвидавом», а **1972 року** вийшла брошурою в Канаді. За це й за підпис під протестним зверненням інтелігенції до керівництва СРСР («Лист 139-ти») **1968 року** вченого звільнили з роботи.

У роки національного відродження України Брайчевський знову був у вирі суспільно-політичного життя: виступив на Установчому з'їзді Руху зі співдоповідю «Про перспективи української державності» (1989), після здобуття Україною незалежності намагався спрямувати діяльність цієї організації в економічну сферу («Відкритий лист до керівників Руху» (1992)), одним із перших виступив на захист державної мови в Україні («Відкритий лист до Президента України Леоніда Кучми» (2000)). У цей час він активно друкувався, читав курси лекцій в університеті «Києво-Могилянська академія», написавши для цього два підручники — «Конспект історії України» (1993) та «Вступ до історичної науки» (1995).

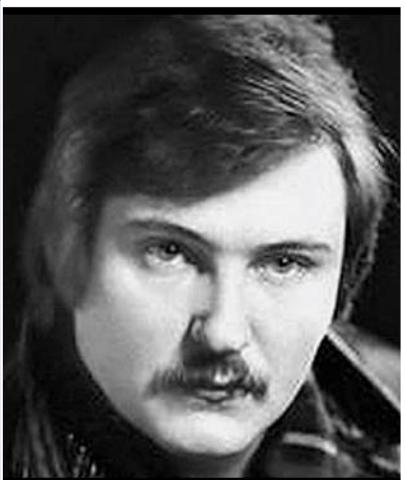
**137. Леонід
Биков**

(1928 – 1979)

Леонід Федорович Биков — український радянський актор, режисер і сценарист, заслужений артист УРСР (1958), заслужений артист РРФСР (1965), народний артист УРСР (1974). Закінчив акторський факультет Харківського державного театрального інституту (курс Д. Антоновича). У кінематографі дебютував у фільмах «Переможці» (1952), який не вийшов на екрані, та «Доля Марини» (1953). Леонід Биков — лауреат Всесоюзного кінофестивалю в номінаціях «Перші премії за художні фільми» та «Найкраща чоловіча роль» за 1974 рік, Лауреат державної премії УРСР (1977) тощо. **2001** року в Києві відкрито пам'ятник Військовим льотчикам, зразком для скульптури якого став кінообраз Леоніда Бикова.

У кіно свою першу роль він зіграв у **1952** році на «Ленфільмі» в фільмі «Переможці», потім зіграв Сашка у фільмі Київської студії «Доля Марини». Наступну роль він отримав у фільмі «Приборкувачка тигрів», де зіграв *Петю Мокіна*. У **1955** році — головна роль у фільмі «Максим Перепелиця». У числі найкращих ролей Леоніда Бикова в кіно можна назвати *Богатирьова* («Дорога моя людина», 1958), *Акішина* («Добровольці», **1958**), танкіста («Травневі зірки», **1959**), *Альошки* («Альошкіна любов», **1960**), *Гаркуші* («На семи вітрах»). **1962**).

Наприкінці 60-х років разом з Євгеном Онопрієнком і Олександром Сацьким створено сценарій фільму про льотчиків, який довго не пропускала цензура, через його «негероїчність». Після довгого очікування в **1973** році, Биков зняв таки «В бій ідуть лише „старі“». У цій картині актор зіграв головну роль, прототипом якої став цілий ряд радянських льотчиків Другої світової війни, і в першу чергу Віталій Попков. У **1976** році знято ще один фільм — «Ати-бати, йшли солдати». Леонід Биков трагічно загинув у автомобільній катастрофі на 47-му кілометрі траси «Мінськ-Київ» **11 квітня 1979** року

138. Володимир Івасюк

(1949 – 1979)

Володимир Михайлович Івасюк — український композитор-виконавець, поет. Герой України (2009, посмертно).

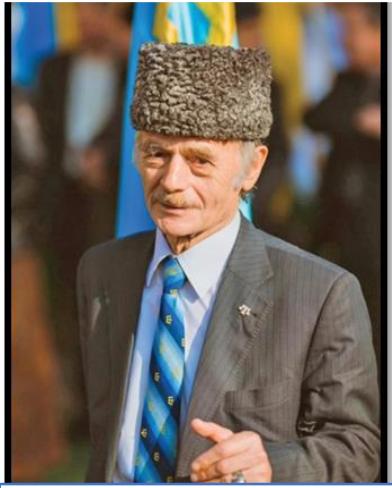
Один з основоположників української естрадної музики (поп-музики). Автор 107 пісень, 53 інструментальних творів, музики до кількох спектаклів. Професійний медик, скрипаль, чудово грав на фортепіано, віолончелі, гітарі, майстерно виконував свої пісні. Неординарний живописець.

18 травня 1979 його знайдено повішеним у Брюховицькому лісі під Львовом. Офіційна версія — самогубство — викликала сумнів громадськості як того часу, так і тепер. Відповідно до неофіційної версії, смерть Івасюка — це вбивство, здійснене органами КДБ за наказом вищого керівництва СРСР. Похорон Володимира Івасюка **22 травня 1979** у Львові перетворився на масову

акцію протесту проти радянської влади. **1968** року в телепрограмі Українського телебачення «Камертон доброго настрою» разом з ансамблем «Карпати» виконав пісню «Я піду в далекі гори».

1970 року склав пісні «Червона рута» й «Водограй», які **13 вересня** вперше виконав з Оленою Кузнецовою на Театральній площі міста Чернівці у прямому ефірі передачі «Камертон доброго настрою». Путівку в життя пісням дав ансамбль «Смерічка» Л. Дутковського (солісти Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, М. Ісак, звукорежисер Василь Стріхович).

У травні 1971 року текст і ноти «Червоної рути» опублікував тижневик «Україна». У серпні того ж року режисер Роман Олексів зняв у селищі Яремча український музичний фільм «Червона рута», в якому головні ролі виконали Софія Ротару й Василь Зінкевич. У фільмі звучить багато пісень Івасюка. Пісня «Червона рута» увійшла до двадцятки переможниць первого всесоюзного фестивалю «Пісня-71». На завершальному концерті в Останкіно її виконали солісти ансамблю «Смерічка» Назарій Яремчук, Василь Зінкевич і автор Володимир Івасюк у супроводі естрадно-симфонічного оркестру під керівництвом Юрія Силантьєва.

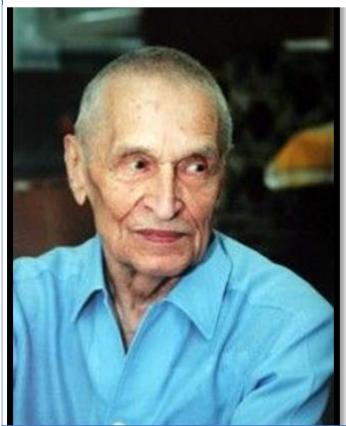

**139. Мустафа
Джемілєв**

(1943)

Мустафá Джемілєв (крим. *Mustafa Cemilev*), повне ім'я **Мустафá Абдульджемільоглу Джемілєв (Киримоглú)** (крим. *Mustafa Abdülcemil oğlu Cemilev (Qırımoğlu)*) — політичний та громадський діяч СРСР і України кримськотатарського походження, один із провідників кримськотатарського національного руху, правозахисник, учасник дисидентського руху, політичний в'язень, Народний депутат України від фракції партії Європейська Солідарність, з **20 серпня 2014 року до 18 травня 2019** року Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу. За свої політичні погляди Джемілєв був виключений з ВНЗ та сім разів був судимий. Всього він провів п'ятнадцять років у місцях позбавлення волі: був ув'язненим у **1966—1967, 1969—1972, 1974—1975, 1975—1976, 1983—1986** роках та у **1979—1982** роках був у засланні в Якутії.

Всесвітньо відомий правозахисник, один з засновників та член Ініціативної групи із захисту прав людини в СРСР. Після проголошення незалежності України Джемілєв став активним діячем політичного життя країни. З **1998 року** Народний депутат України III, IV, V, VI, VII скликань та VIII скликань, автор кількох десятків законопроектів, колишній голова Меджлісу кримськотатарського народу (**1991—2013**), член комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин (з 1998 року), голова підкомітету з питань депортованих народів, національних меншин та жертв політичних репресій (**2 вересня 2003 — 15 червня 2007**), голова підкомітету з питань етнополітики, прав корінних народів та національних меншин України, жертв політичних репресій (**з грудня 2012 року**). Під час Кримської кризи Джемілєв займав позицію недоторканності кордонів України й не визнав референдум.

**140. Микола
Амосов**

(1913 - 2002)

Амосов Микόла Михáйлович — радянський та український лікар, учений в галузі медицини та біокібернетики, громадський діяч, академік Національної академії наук України (1969) та Академії медичних наук України (1993), лауреат Ленінської премії (1961), Державної премії УРСР (1978, 1988) і Державної премії України в галузі науки і техніки (1997). Директор Інституту серцево-судинної хірургії (1983–1988). Доктор медичних наук (1953), Герой України. М. М. Амосов — автор понад 400 наукових робіт, включаючи 19 монографій. Ряд монографій перевидано в США, Японії, Німеччині, Болгарії. У створеному ним інституті підготовлено 40 докторів і понад 150 кандидатів наук, багато хто з них очолює великі наукові центри. Микола Михайлович широко відомий як письменник. Його повісті «Думки та серце», «Записки з майбутнього», «ППГ-2266», «Книга про щастя та нещастя» неодноразово видавалися у нас в країні та за кордоном. Депутат Верховної Ради СРСР 6—9-го скликань. Він був удостоєний багатьох високих урядових нагород СРСР і України. У 2003 році Інституту серцево-судинної хірургії Академії медичних наук України присвоєно ім'я академіка Миколи Михайловича Амосова.

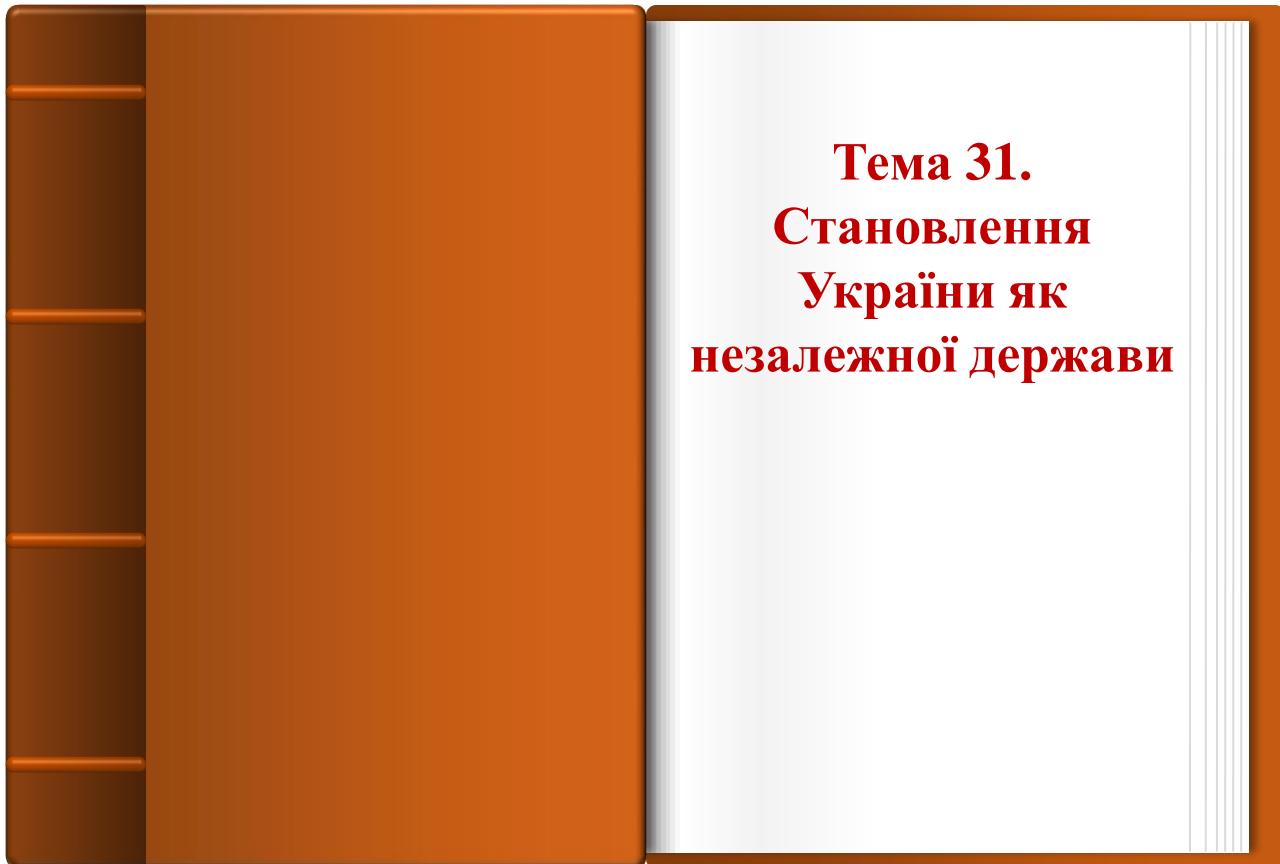
У 2008 році він був визнаний другим після Ярослава Мудрого великим українцем за результатами опитування громадської думки «Великі українці».

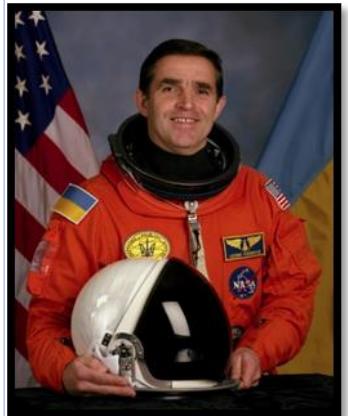

**141. Олег
Антонов**

(1906 - 1984)

Олéг Костянтинович Антóнов — радянський літакобудівельник російського походження, один із провідних авіаконструкторів СРСР. Доктор технічних наук, академік АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці. Депутат Верховної Ради СРСР 5—11 скликань. Член ЦК КПУ в **1966—1984** роках. Під керівництвом Антонова розроблено транспортні літаки Ан-8, Ан-12, Ан-22, Ан-26, Ан-32, Ан-72, Ан-124 (літак «Руслан», найбільший серійний вантажний літак у світ, кодове ім'я в НАТО — «Condor»), багатоцільові літаки Ан-2, Ан-14, Ан-28, що здатні базуватися на непідготованих смугах довжиною до 550 метрів, пасажирські літаки Ан-10, Ан-24, цільномулеві планери А-10, А-11, А-13, А-15, мотопланер Ан-13, ракетний планер А-17, безпілотний літальний апарат і дельтаплани серії «Славутич». Під керівництвом Антонова розроблено систему автоматизованого проектування транспортних літаків, запроваджено клесзварні з'єднання і композиційні матеріали, розвинено методи авіабудівельної економіки. Жив у Києві. За однією із версій, трагічно помер після жорстокого побиття міліціонерами. Похований на Байковому кладовищі в Києві

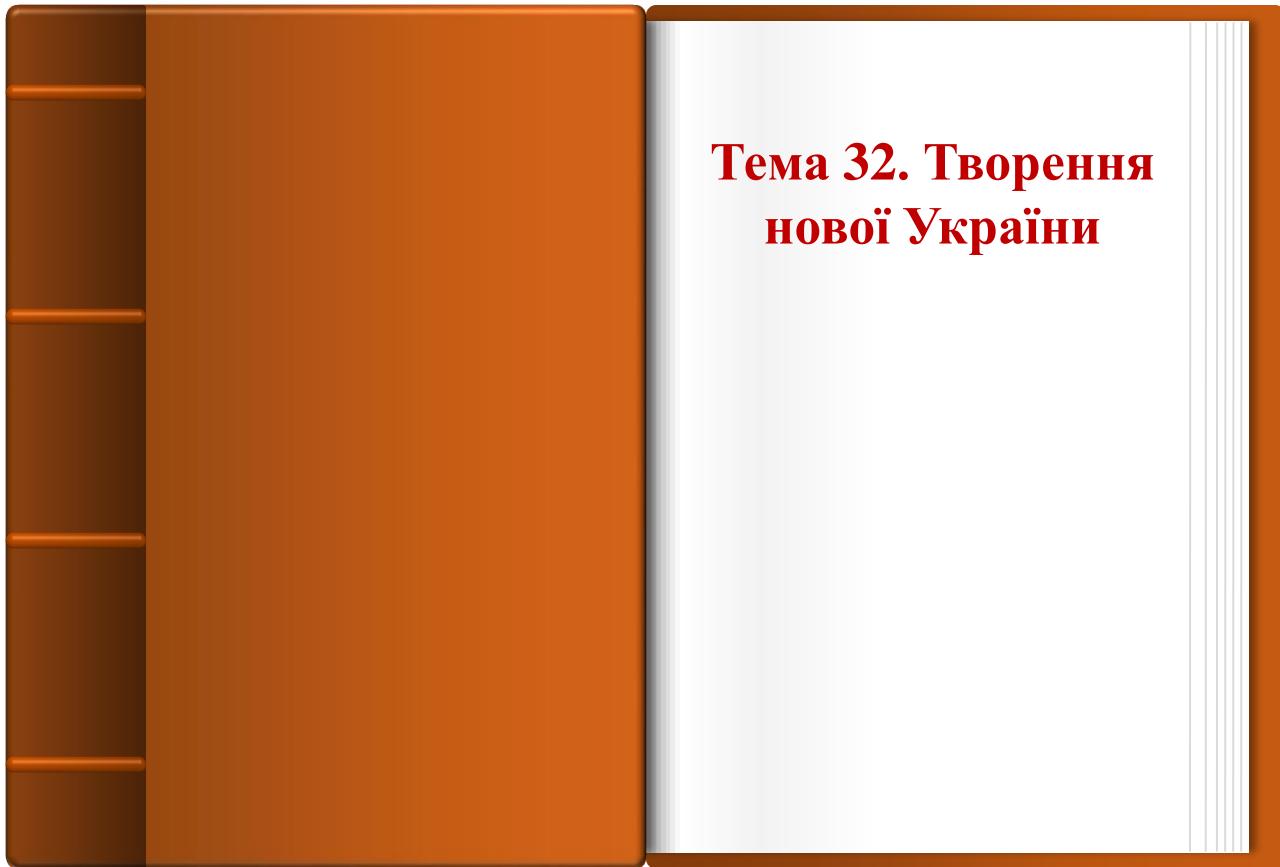

**142. Леонід
Каденюк**

(1951 - 2018)

Леонід Костянтинович Каденюк — український льотчик-випробувач 1-го класу, космонавт, генерал-майор авіації, перший і єдиний астронавт незалежної України, народний депутат України 4-го скликання, Народний Посол України, Герой України, Президент Аерокосмічного товариства України, радник Прем'єр-міністра України та Голови Державного космічного агентства України, Почесний доктор Чернівецького Національного університету імені Ю. Федьковича. **1995 року** відібраний до групи космонавтів Національного космічного агентства України. Готуючись до польоту у космос, із **квітня по жовтень 1996 року** працював науковим співробітником відділу фітогормонології Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України. Пройшов підготовку в NASA до космічного польоту на американському космічному кораблі багаторазового використання «Колумбія» місії STS-87 як спеціаліст з корисного навантаження. Дублером Каденюка став Ярослав Пустовий. У період **з 19 листопада по 5 грудня 1997 року** здійснив космічний політ на американському БТКК «Колумбія» місії STS-87. Під час польоту й пізніше, а саме — **від жовтня 1997 по червень 2000 року та в грудні 2010 року** — Леонід Каденюк був старшим науковим співробітником Інституту космічних досліджень НАН України та ДКА України.

**143. Петро
Порошенко**

(1965)

Петр́ Олексі́йович Порошénко — український політик, підприємець, п'ятий президент України (7 червня 2014 - 20 травня 2019). Народився у Болграді в Одеській області. Випускник Київського інституту міжнародних відносин. Кандидат юридичних наук (2002, Одеська юридична академія). Народний депутат України 3, 4, 5, 7 та 9 скликань (1998—2014, 2019). Працював міністром закордонних справ (2009—2010) і торгівлі (2012). Був членом Ради Національного банку України (2007—2014). За президентства призупинив активну російську агресію на сході України, добився зовнішньополітичної підтримки України державами Заходу. Отримав безвізовий режим з ЄС (2017). Сприяв наданню автокефалії Українській православній церкві (2018—2019). Ініціював реформи в армії, освіті, медицині, сферах державного управління тощо. Після Чорноморського інциденту тимчасово запровадив воєнний стан (2018). Колишній власник кондитерської корпорації «Рошен», кількох автомобільних і автобусних заводів, інформаційного П'ятого каналу тощо. Один із найбагатших людей країни. Лауреат Премії України в галузі науки і техніки, заслужений економіст України.

•КІНЕЦЬ•

